

Адам Барна, Федор Гоч

Лемкы в борбі за свою і не свою свободу

Вічная
слава і пам'ять

Лігниця - Зиндранова, 2005

**Лемкы в борбі
за свою і не свою свободу**

Г. Влодзімеж Молекинському
з Гетманською лемківською добровольчою
II світовою війною 1944-1945р
Лінічка-Заліссяківко 2005р
Ф. Влодзімеж

Адам Барна – Федор Гоч

**Лемкы в борбі
за свою і не свою свободу**

Лігніця – Зиндранова – 2005р.

Адам Барна – Федор Гоч
Лемки в борбі за свою і не свою свободу
Лігніця – Зиндранова – 2005р.

Коректа: спільна авторів

На окладці: – Лемківським воякам слава і пам'ять погиблим на вшитких фронтах
Остатня сторона – з пам'ятних фронтів:

- I – дуклянський перевал
- II – Моравсько – Остравський
- III – Пардубицько – Праский

Книжку видано при помочы фінансовій:

- Міністерства Культури і Штуки
- Голов. Зар. Стовар. Лемків в Лігніци
- Музею Культури Лемківської в Зиндранові
- і інших безіменных

Выдавца: Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo
Oświatowe

1. Слово вступне

Через довгі роки в серцях людських переселенців на Схід і тих, що по двох роках насильно виселено на Захід, кружили і товклися мысли, ци дочекаме даколи таких часів, коли можна буде свободні і спокійні оповісти, записати і видати хоць частину нашої правдивої лемківської історії?. В тій частині мame на увазі велике і важне місце для лемківських добровольців – учасників Радянської Армії в 1944 – 1945 роках в якій участь брало дуже наших молодих хлопців з цілої Лемковини.

Тот кавальчык історії напевно легше і вигідніше было- бути писати, товдys як жило іщи більше число добровольців – учасників фронтових. Вшyткы знаме, а до того іщи переконаме ся з дальших описів і споминів, же аж в дев'ятдесятых роках минулого століття настали часы на свободне оповідання і описування правди. Товдys були дві правди, а може і три, але головне було того, же були добровольці, які з охотом ішли до войска, жебы взяти удел в освобождюнню державы польської з під панування фашистовського терору, але більша част тo були "добровольці", яких насильно забрано од родини і вислано на фронт.

Тепер по шістдесятых роках лемківська істория, а такоже молоде і пришли покоління домагают ся знати о тім, як іх родичe і близкы воювали за свою і чужу вільніст і свободу. Тот трагічный кавалец нашей історії, треба конечні описати, най не буде в ній пустого місця, якє нашло ся несправедливі в 1944 – 1947 роках. При тій нагоді будеме старали ся представити короткий перегляд історичных рухів освободительних нашого населеня од віків, але лем прото, жебы приблизити чытаочым, чого то нашы люде, а найбарже молоды хлопці прагнули свободы і вільности, якой не было на Лемковині од найдавнійших часів.

В тім короткім перегляді найдеме ріжны причины рухів освободительных, але найважнішы будут іх наслідки, терпіня і жертви людськы, од початку аж до кінця, до остатніх трагедій до яких дішло в остатніх роках жыття в рідных Карпатах. В своїх описах не хочеме занимати ся історией походжыня і жыття Лемків, бо нашым заміром ёст заняти ся тематом "Лемкы в борбі за свою і не свою свободу".

В тім місци треба ясно підкреслити, же Лемкы в цілім тисячолітю не виступляли збройно против інших народам. Мусіли они лем збройно боронити своіх панів – володарів під якыма мусіли жыти од найдавнійших часів. Часом поєдинчы "збійники", або іх невелички дружыны в обороні власній, своїх родин і близких перед гнетом, утиском і понижаньем через своїх панів – володарів і властителів сел і земель, бунтували ся на ріжны способы. Были зато в нелюдський спосіб поневераны, трактуваны і мучены. Декотры з них понесли велики жертвы – навет смерт через стяя головы, чвертуваня, катуваня на колесах, гаках, дыбах і шыбеницах. В остатнім столітю в двох великих съвітовых війнах терпіли і гынули в ляграх і на ріжних фронтах в kraju і за границями.

Спомнено юж, же найти докладны і полны споминны о добровольцах не буде легко і просто і то з пару причин:

– Найважнійше то велике розпорошыня по другій съвітовій війні учасников фронтовых на широкій Україні і на великім Заході, а навет в інших країнах.

– По минулых 60- роках мало учасников жыє, а які сут, то старіют і не мают охоты споминати о тамтых часах – лем коротко одповідають: "Если нашы діяче не потрафили зробіти того перш, то што мы можеме зробіти тепер?". Знаме добрі, же історії трактувати в такий спосіб не можеме, бо то был і ёст найважнійший і найтрагічнійший кавалец, який не можна лишыты не записаным.

Споминны які удало ся нам придбати представляме з волі учасников і для іх пошаны в розділі 4 – тім в писовни, яка існувала перед 60- ма роками. Так само описуєме і іншы села і их учасников, які удало ся нам однайти в ріжных публикациях, а также тоты, які переказали нам особисто декотры учасники войска і фронтів при стрічах колиси давно і тепер в остатніх часах. Як часто люде повідауют дост пізно, але ішы на часі – і не запізно.

Знаме тіж, же декотры чытателі не будут задоволены з нашых описів, праць, же сут они неполны і недокладны. Просиме чесно "пробачте за нашу недосконаліст", бо причына выникат не з нашой вины, же в книжці нашла ся лем част участників Червонай Армії, але і з того, же нашому населеню выгнаному, споневераному і перешлідуваному в так трагічны спосіб, не хотіло ся підносити головы, а таксама хвалити ся перед своіма близкыма і іншым, же він был "бойцом" Радянськой Армії. Выгнаны "бойці", а навет "бойці явожнякы" чысленно зобрани по десятых роках (400 дэлегатів) на першім зызді добровольців во Вроцлаві в лютім 1958р, домагали ся од власти медже іншым справами поверненя іх на свои рідны прадідівські землі, за што были змушені до перестання домагати ся веце своіх прав, під загрозыньком свободы, і жыття.

Выпадат спомніти, же книжку туту підняли ся писати не історики, ани не науковці, але підняли ся ей писати аматоре, якым з потребы заповненя пустого місця в лемківскій історіі скотіло ся зобразі і написати тово, што удало ся іщи однайти по 60- ох роках. Знаме также, же книжка не написана ёст на высокім науковім рівны, але написана ёст языком звыкльых люді, і то з надійом, же даколи найдут ся такы, што так важний і лишений кутик лемкіўской історіі постараюця ся описать ліпше, шырше і докладнейше. Того ім щыро і сердечно жычыме в імені своім, історіі, а также нашего молодого і пришлого покоління.

В книжці не будеме занимати ся дальшим льосом і жытъем нашых добровольців по закінчынню війны, бо то юж інша епока і інше – ріжне жыття каждого з них і в ріжных краінах. Такыма справами най займут ся іх потомкы, або нашы молоды історики.

Хочеме подякувати вшыткым тым, што помогли нам однайти публикуваны материялы – Юркови Старинському за доступ до архівальных записів од 1956р. Дякуєме также вшыткым тым, котры особисто, або за посередництвом іншых одповіли на наш Заклик і переказали нам списы участніків фронту і споміны зі своіх і чужых военых доріг. Треба повісты, же при помочы великого числа нашых лемківских участніків на фронтах другой сьвітовой війны, в нашых руках нашло ся дуже цікавых, а также важных і не стрічаных спомінів. Трафіли они до нас ріжныма способамі і ріжныма дорогами, через што мame нагоду знати,

якы были правдивы дороги фронтовы декотрых учасників другої сьвітової війни. З тых споминів знаме, же нашы хлопці брали уділ не лем при кінци війни, але од самого ей початку, если не на фронтах, то в партизанських oddілах. Часто повторяны будут міста: Рабка- Бельско- Моравска Острава- Оломунец- Прага і іншы, бо така ёст роля споминів учасників війни.

Довідаме ся такоже, же дуже лемківских хлопців, тых што воювали в войску польскім в 1939р. вернуло домів по 8 – 10 роках, аж через Сибір, Азию, Африку, Італію і Англію, або і іншы краі. Были і такы, што ішли іншыма дорогами через Леніно – Вал Поморский і Берлін. Найдолше воювали хлопці якы родины переселили ся на Украіну ішы в 1940 році і трафили на фронт юж в 1941р. Переходили они дорогу фронтову на землях Радянського Союзу од Украіны з під Москви, або з під Волгограду, через землі росийськы, украіньськы, білорускы, польськы, чехословакцы, мадярскы, австріяцкы, німецкы і іншы.

Єдно ёст певне, але заразом і барз прикре, же з той війни не довідаме ся николи навет приблизного числа учасників фронтовых другої сьвітової війни, а такоже приблизного числа жертв і пролятой кырви на вшыткых близкых і далеких своіх і чужих землях. Через тото мame чест выразити велику і глубоку пошану, подяку і молитву, для тых што згинули на ріжных фронтах. Особливо тым што спочывают на чужій землі і в незнаных могилах і незнаных місцях. Жертвуєме тоту книжку, яко "памятник" іх жертв і тяжких трудів фронтовых. Також і тых, што родины ішы до гнеска очекают на своіх сынів на іх поверненя домів.

Ёст то памятник і для тых вшыткых, што были ранены на фронтах, або терпіли і загинули в арештах, ляграх і в ріжных місцях. Жертвуєме нашы спомини также для памяти вшытким учасникам знаным і незнаным добровольцям, тым котры вернули здорови, якы воювали за свою і не свою свободу, або інакше " Za Naszą i Waszą wolność,,.

Вшытким чытаючым, якы застанавляти ся будут над писовнем той книжкы, хочеме выяснити, же ёст она писана діялектом зближеным до писовні, а не до бесіды з середньої Лемковини, ходит о кінцівкы "в", (іхав, писав). Мы писали ей з ново принятой

"Граматыкы лемківскаго языка" – 2000р. яко нову писовню "л", (іхал. писал). Никому не радиме заняхувати і вышмарювати кінцівкы "в", бо она там остане ішы долго в бесіді. В писовни ліпше буде як спробуєме застушляти сый буквом "л". Для переконаня самого себе просиме спробувати выгваряти і записати тогу кінцівку для двох, або вене осіб (вы – они), а товды переконаме ся, же давне не єст можливе до приняття.

Авторы

2. Освободительны рухы на Лемковині

а) В часах найдавнійших

В замірі нашім неє розтрیсаня нашої лемківської історії на тему, як?, коли? і одкаль? в Карпатах взяли ся наши предки: Хорваты – Русини – Лемки?, лем як переживали они під пануваньом польських і австрійських панів і владців в минулім тисячлітію. Нащом історійом од давна занимали ся обчи історики, котри писали ей так, як потрібувала того іх обча народно – політична ситуація. Нас найбаже інтересувати буде того, жебы чытаочым представити хоц в великім скороочиню перегляд рухів освободительних од найдавнійших часів до кінця ХХ-го століття, прото жебы хоц кус приблизити причини, які довели до тамтых рухів і які були іх наслідки.

Од віків Хорваты – Русини – Лемки, яко найстаріша група населення в Карпатах змагала ся з твердом гірском природом і тяжким житьем наших предків і дідів, котри мали великий вплив на вшытки добри і зли події сельского життя в горах. Наша назва "Лемко" приняла ся аж в остатнім столітію од часто ужываного слова "ЛЕМ", і то лем по північній стороні Карпат медже ріками Саном і Попрадом. Од 999 рока, а найбаже од 1330 рока північни землі Карпат з Русинами – Лемками нашли ся під зарядом держави польської і так істніє полне тисяч ліття. Королі польські поділили нашы села помеже своїма вельможами і шляхтом.

З історичных описів пані Кристини Перадзкой під наголовком: "Na szlakach Łemkowszczyzny – 1939г." довідуєме ся, як в XIII – XVIII століттях давни села західньої і середньої Лемковини (од Щавниці до Риманова) поділены были помедже вель-

можів, володарів, шляхту і бискупства (числа сел і проценты сут приблизны):

	села	%
– Вельможів, грабів, шляхту – около	70	47
– Бискупство мушинське і перемиське	50	33
– Староствам в Бічу, Осіку, Грибові	25	17
– Кляшторам	5	3

В тамтых давнійших часах было ріжне і долговікове невільництво – підданство і панщина, де люди долги роки мусіли робити на панів володарів – вельможів і чужу шляхту, робили яко наймити. Знаме тіж, же акурат в тамтых часах на землях наших дішло до першого і найбільшого розбитя релігійного, де од 1693р. по сто роках од Унії з 1596р. нашмарено нашему народові дальше і глубше підданство заходови. Лемкы не піддавали ся легко товдышній асиміляції і твердо боронили ся перед ріжного рода гнетом і утиском вельможів і клиру.

Од того місця будеме подавати деякы події з рухів освободительных наших "збійників" в часах давнійших і інших рухів в часах пізнійших. Історики польськы, а медже нима М. Стєлинській і С. Темберскій і дуже інших пишут, же лемківски і чески "збійники" юж од 1434р. організували свої дружини в Чорстиньскім замку і нападали на дворы паньскы і шляхты. Не подали они того, же была то одповід за гноблення люди, якє проявляло ся в ріжних формах утиску, нпр. роботом для пана, або плебана 5 – 6 дни в тыжни, де десяту част урожаю і добытку треба было оддавать для володарів, з ріжними оплатами і арендами. Были также оплаты в товарах де в розрахунках была: худоба, куры, гуси, яйца, лен, бараны, вовна і ти.

Люде котры не могли выдолити тым накладаным тягарям (а была іх більшіст), были поневераны, биты, а навет вязнены з утратом здоровля і жыття. Декотры люде, а найбарже молоды газдове, пастухы і іншы, котры не могли смотріти на страшну кривду своіх близкых бунтували ся перед таким зневоленьем. Такы особы были перешлідуваны і караны, до такой степені, же мусіли втікати до лісів і там ховали ся в колибах і печерах. Іх збройом были ножы, топоры, а пізнійше придбаны в нападах

мушкеты. Таких люди называли "збійниками". Сельські люде не уважали їх за збійників, але за своїх оборонців, а навет героїв-освободителів. Нам тамтых збійників не треба уважати за збуїв, розбійників, злодіїв, але як чесных оборонців люди зневоленых, битых, кривдженых, а навет мученых і забиваных. Для пана і шляхтича поневераня, а навст забитя підданого – наймиту было безкарне. В Листі шляхтича до шляхтича читаме: " підданых трактувано як худобу, а не як люди". Серед Поляків тіж таким "збійником" был і дальше ест легендарний "Janosik", котрий борнил і помагал бідным невільникам, яких гнобили панове і шляхта через долгы рокы невільництва. В східних і середніх Карпатах о збійниках чути было юж в давных часах. Король Зигмунт III юж в 1600 р. застрашений розширяньем ся сельских рухів, выслал новосанчівському старості наказ перешлідувати і остро розправляти ся з збійниками з наказом стережиня доріг на полудне на Угры, жебы не мали помочы з тамтой стороны. В околицях міста Риманова діяла дружына Ланка з Терстяной і його помічника Климівця зо Сквіртного, яким помагали, Яцко Ватраль з Регетова, Василь Павлущак і Васько Шырокий зо Смереківця, Дримак зо Сквіртного, Данько з Ганьчовы, Ілько і Семко з Тилявы, Дуда Сидорик і Гнат з Бліхнаркы і селяне з близьших і дальших сел.

Пізнійше в 1611р. Рада місточка Яслиска, недалеко Дуклі оголосила і приняла уставу, "*by Rusinom ludziom greckiej wiary nie było wolno osiedlać się w mieście*" познаємо то з книжки A. Ocendowskiego Karpaty i Podkarpacie.

Найбільший рух збійницкий на Лемковині розвивал ся в другій половині XVII століття. В тамтых часах прославили ся: дружына Василя Баюса з Ліщын і Михала Квочки з Гладышова. Тоты дружыны кажда осібно нападали на паньські дворы в: Ропі, Сярах, Дукли, Яслисках, Саноку і інших. В 1647р. краківський бискуп Гембіцкі выслал до Мушкини своїх комісарів, жебы они "*wejrzeli w defekta i rzędy tego klucza, dlaczego disciplina militaris zaniedbana była*". Ходило о тото, же власти Ключа мушкинского не давали собі рады з лемківскими збійниками. В тім самім році в Мушкині страчено збійників: Василя Петровского з Петровой (по словацькій стороні за Мушкином), страчено через вплетеня його в колесо, а його сына Штефана страчено через чвертуваня.

Два роки пізніше в 1649р. влади староства санчівського призначали на утримання гарніків давних вояків до оборони перед збійниками суму 3750 золотих. В тих часах була та дост велика сума гроши. Також в тім році в Мушині страчено збійника Андрія Квочку, котрий на тяжких муках визнав, що дотля не перестануть збійникувати, доки не вкоренят столичних гарніків, гвардію мушинського старосты, створену і покликану до знищіння лемківських збійників. Дальше в тім самім році дружина Андрія Савки і Василя Чепця збільшили свою діяльність нападів на панські двори в Ямроді, Ропі, Рогах к/ Дуклі.

Було то звязане з повстаньм Богдана Хмельницького на Україні. Пізніше по двох роках в 1651р. в славнім повстанні польських хлопів на Подгалю в сусістві західної Лемковини, під проводом Костки Наперського уділ брали також лемківські збійники во главі з Андриєм Савком і Василем Чепцом. Було то повстання проти гнобленню і взыску хлопів через панів і шляхту. По упадку повстання хлопського в Чорштині зіманых повстанців страчено в Новім Санчи, Бічу, Риманові, Саноку і в інших містах.

Люде ратуючи ся перед перешлідуваннями втікали в гори і ліси до збійників, або переходили на Угорщину. Тіж з такого поводу деякі села цілком опустошили, або міцно ся прорідили. Так ся зложило, же в 1653р по судовій розправі в Мушині сказано на смерть через чвертування збійника Романа з Крижівки к/ Крениці. Суджений Федор Сенчак визнав в суді: "16 років занимав ся збійництвом, не жалувал життя в потычках з гарніками в 1653р. при моїм ратуванні – раненого. Савко завуз мя в своє безпечне місце – купил в Бардзілові масти і вилічил мою рану".

Wyrok na Fedora Senczaka

„My sad tak (...) miasteczka Muszyny i Tylicza, wyrozymiawszy tak z zeznan dobwołnych jako i wyznan podczas tortur Fedora Senczaka (...) że domy nocnym sposobem nachodził ludzi odzierał acz że według zeznania jego nie zabijał ludzi, ale że morderstwo sobie pod czas imania swego przez charnikow (...), chcąc aby żywo nie pojali go, nożem sie przebił, acz nieszkodliwie, uchwalilismy jednostajnie aby za takie wybryki i swoje

morderstwo na pal był wbity który dekret wykonać (...) w miejscu odosobnionym w pobliżu Muszyny. dnia 22 grudnia 1654r.

Дружины Савкы, Чепця і Баюса часто єднали ся, а до них приходили меншы, або більши групы з Лабовы і Богуши. По дальших потычках збійників з войском удало ся зімати кількох збійників. Серед них нашол ся Василь Баюс, якого страчено в Пряшові. Андрій Савко продовжувал борбу дальше. В 1654 році з селянами озброєними в вилы, сокири і косы напали на кляштор в Камянії. В кінці 1655р. близко три тисячі селянів лемківських і польських вдерли ся до Нового Санча, де заняли і розбили королівські склади в замку.

Забрані одтамаль товары і гроши поділили помежею собом і людми. Пізніше збійники перенесли ся дальше коло міста Дуклі, де напали на двори в Тиляві, Барвінку і Зиндронові. Савка дальше діял в західній Лемковині. Шляхта жадала войскової помочи проти збійникам. В половині 1657р. oddіл войска вируптил в околиці села Камениця, де перебивала дружина Савкы. Войско здрадливо окружило дружину славного Савкы, яка прорвала окружину і ратувала ся в лісовій гущавині. До войска попало вісем збійників, які були мучені в страшний спосіб і страчены.

За дальшу долю славного Савку більше не спомнено.

В 1969 році минуло 350 років од народження славного народного героя Лемковини, а в першім десятлітію нового тисячліття будеме споминати його остатні бої о народну свободу. Того самого рока з ініціативи переселенців з Лемковини на Україні діячы і творців: Івана Красовського, П.Кулика, О. Величко, П.Лінинського мame можливіст познати ліпше і ширше історию народного героя Лемковини.

В 1657р. вмер Богдан Хмельницький з яким контактували ся і стрічали лемківські збійники: Василь Баюс з Ліщын і Василь Чепець з Грибова. В 1659 р. король Ян Казимір на штати роки увільнил місто Грибів од всяких податків і данин, зо взгляду на діяльніст в збійницькій дружині Василя Чепця. З успіхом борол ся Дмитро Литвин з Брунари до дружини якого належали збійники з Розтоки, Лосього, Нової Веси, Астрябика і інших. В 1664 р. зімали го гарники і стратили через чвертування. За судовим актом з 1667 рока читаме: *"Kto by nocował Sawke, sołtys jako i kmieć i komornik tedy przepadać będzie winy pana grzywien 3. cerkiew grzywien 3."*

В 1668р. в Мушині засуджено на смерть через стята мечом збійника Івана Федорчака з Климківки була то найлегша на тамти часы смерт человека. Аж по п'ятдесятьох роках в 1718 р. п'ятнадцятьох шолтисів з руских сел староства в Бічу повідомило, же в іх селах засіджених ріль було лем 44. Порожніх зас було аж 206 і тоти застали лісом. (З книжки п. Перадзкой могли то быти села: Тиханя, Ростайни, Вишовадка, Долге, Радоцина, Липна, Чорне, Незнайова, Воловець, Баниця, Крива, Пантна, Маластив, Свіржова, Бортне, Бодаки, Прегонина, бо они положены были далеко в горах і лісах – 25 – 40 км од міста Біча) Опущені села були наслідством пануючої панщизни і невільництва, де люде втікали і лишали свої осади. Ішли на інші місця, де було легше жити, а дуже іх ішло до збійників, або ближе хотару іх діяння.

По дальших п'ятдесятьох роках в 1769-1970 на Лемковині нашли ся Конфедерати барські, які не хотіли они підпорядкувати ся польським властям і ховали ся в наших горах перед войсками польськими, а же товдь держава польська була слаба, то попросила сусідні войска руски о поміч в іх розбитю. Під іх окупаций і гнетом були села і околиці Барвінка, Грабу, Конечной, Ганьчовы, Біличной, Ізб і Мушинки. Населеня тых і окіличных сел мусіло зносити труды утримання дост великого числа вояків, його розбоїв, гвалтів, битя, а навет смерти на шыбеницях, які ставляли для постраху бідних лемківських люди.

В першій половині XVIII століття за панування монархії Австро-Угорской в Галичині і Лемковині дальше переходили фалі бунтів і протестів проти панщизні і невільництву. Totы фалі допровади-

ли до революції в 1848р. в якій держава Австро-Угорська мусіла знести панщину. Пізніше по III- розділі Польщі і по упадку повстання листопадового писар Франц Йосиф в 1867 р. оддал Полякам цілу адміністраційну владу над Галичыном і Лемковином, котрии дальше провадили польонізацію на наших землях. По тих вищих описах в яких представлено короткий перегляд освободительних рухів на Лемковині треба тепер запознати читателів з тим що трафило ся Лемкам в ХХ- тім століттю. В попередніх описах з давнішіх часів ани раз не споминали зме о справах ідеово – релігійних, які в життю Русинів – Лемків були і суть найважніші і найдорожчі.

Населення русинсько – лемківське од початку і до кінця жило медже іншими народами, які жили в сусістві од полудня, заходу і півночі. Тоти народи сусідни заховували і заховують західній – римокатолицький обряд, традиції і календар, котрий творил і творить найвече замішання релігійного, што мало і дальше має великий вплив на події споминані выше.

На землях карпатських великим клином медже ріками Саном, а Попрадом, де жили од віків Русини – Лемкы твердо заховал ся обряд, обычай і календар східний – бізантійський. Тот одмінний порядок життя од початку не подабал ся сусідам з заходу і півночі Полякам, а з полудня Словакам і Мадярам.

Лем од сходу були і остали місці і тверди повязані з великим Русьом – Україном, а найбарже релігійни, обычайови і культурови. Певно і зато од самого початку аж до кінця наше населення було поневеране, перешлідуване, мучене, переселяне і виганяне зі своїх рідних гір.

Треба знати, же істория наших предків: Хорватів, Русинів і Лемків творила ся через цілий час під великим зневоленем зі сторони панів владців і шляхти. З той причини не повинни задивляти нас жадни бунти і рухи освободительни збійників, а навет іх велики жертви, які мали місце по наших селах через долгі століття.

Од давніх часів, а найбарже по повстанню Б. Хмельницького в роках 1648 – 1649, а пізніше в роках 1769 – 1770 по вигнанню з Лемковини конфедератів барських через войска руски повертала надія і дух на свободу при помочы Росії. Дальше в роках 1799

– 1800 і 1805 руски войска переходили через Карпаты, яко союзники Австроїї в війні з Францією. Пізнійше в роках 1813-1814 войска руски генерала Кутузова через Карпаты гнали войска французькі з Москви аж до гор Альп. Недолго потім в 1848р. генерал Паскевич з стотисячном армійом руском переходил просмыками карпатськими на Угри помагати австріям здусити повстання Коссутта (Кошутта). З такої причини зневолене до найвижшої ступені, навет до границь вытрумалости населеня русинсько – лемківське ласкавим і прихильним оком позерало на Схід, і прото гнобителі і прихильники західної віри, обычай і культури уважали іх за "русофілів" і своїх найбільших ворогів, що не все дає ся змінити і в гнешніх європейських часах.

6) Перед і в часі першої світової війни

Хоц дост давно іщи в 1863 році на селах Лемковини знесено невільництво і панщину, не було видно ніякої поправи долі Русинів – Лемків, була навет дуже горша біда. Дотеперішня власність панська маєтків, поля і лісів частинно перешла на власніст хлопів, але іщи до того з великою податками і ріжними оплатами. Гірска ялова земля без жадної помочи зо сторони держави, не давала оплачальних плодів, які не були користні і вистарчаючи до утримання дост численних родин і ріжних оплат господарських.

До сельських хиж і родин зачала зазерати штораз більша біда і голод, а з ним приходили і ріжні хвороти, тифус, гішпанка (кізя оспа), а навет холера, які без помочи лікарської міцно поменшили число сельського населеня. На селах лемківських настали тяжкі часи. Люде роззерали ся за роботом поза селами. Найперше були піші вандрівки на жнива на мадярські землі коло Дебрецьни і Пешту. Пізнійше в другій половині XVIII століття отворила ся можливість найбільшої, але і найтяжшої еміграції за роботом і хлібом за море до Америки і Аргентини.

Тоти виїзди за море організували спеціальни агенты, котры за остатній грош, часто пожичаний залатвали потрібны документы

ты лікарскы і транспортовы для міцных і здоровых мужчин, бо для жenщины не было там работы. Там бідных і неграмотных емігрантів брали до найтяжьших робіт в копальнях угля (майнах), де треба было робити глубоко під землью през кільканадцет годин на добу, за кільканадцет долярів на тижден. Дуже з них не вернуло до краю, а тоты што вернули змінили жыття родин на ліпше. Передовшыткым клали веце гроши на освіту, бо переконали ся, же головна засада то: "через освіту до добробыту", што має свое потверждыння і в гнешніх часах.

Зложило ся так, же в XIX столітті майже вшытки Русины з країв: Польщы, Словакії, Мадярів, Сербії і Галичыны нашли ся під пануваньом великої монархії Австро-Мадярської, котра єднако гнобила вшытки народы словяньскы. Найбарже выявило ся того в часі першої сьвітової війны в Талергофі. На початку XX століття медже товдышніма союзниками Російом і Австрійом зачало ся псути і іскрити.

Власти рускы входили в тайны звязки з народами балканським і галицкым, якых лучыли віра і обряд бізантійский. Тото не было на руку властям австрияцким, котры од давна мали там своі уряды і підданых, а такжэ спокійны і послушны русиньскы овечкы. Там на Балканах не было спокою і через того в Европі зачали творити ся два бльокы: ёден Австро – Мадярский з Німеччыном, а другій з Російом, Франциjom і Англійом. В половині 1914 рока в Сараеві застрілено намістника цісаря – Фердинанда.

Тото было причыном до розпочаття першої сьвітової війны, яку 27.VII.1914 рока зачали Австриякы в Сербії. До обороны славян на Балканах влучыла ся зараз Росія в Галичыні, де в перших штырьох місяцях війны рускы заняли східню, середню і західню Лемковину (по Фльоринку). Юж од початку нового ХХ століття в Галичыні і Лемковині зачалися перешлідування тых, што были членами товариства ім. Михаіла Качковскаго закладаного по селах і містах в кінцы XIX століття. Была то організация прихильна – проруской ориентациі, а ей членів і симпатиків называно "русофілями". Дішло до того, же власти австрияцкы, через своіх агентів робили тайны листы "небезпечных і підозрільних ворогів Австрії" серед якых найвеце было Галичан і Лемків. В перших

тижнях і місяцях війни, по некористних подіях на східнім фронті австріяки використали тайни листы і по містах і селах арештували майже цілу інтелігенцію русинську: учителів, священиків, вітів, шолтисів, дяків і хлопів.

Карпатські просмыки в Лупкові, Барвінку, Грабі, Конечній, одні з яких були найлагіднішими і найспокійнішими трактами з півночі на півднє і на оберот. Споминали зме перше о переходах через Карпати руских війск на Мадяри, були они дальше і то пару раз. Так само тамадиль переходили ріжни караваны купців зо своїма товарами. Було так аж до першої сьвітової війни в 1914 р. поза тим, же перше Конфедерати барски такоже уподобали собі тоти просмыки до переходів на півднє і до кривок в горах і лісах підграницьких. На самім початку зо спору на Балканах в липні 1914 р. Росія приготовила против Австро-Мадярам 47 дивізій піхоти і 18 дивізій кінніці (кавалерії). Заміром було знищена і вигнана іх з Галичини, де були велики перешлідування, найбаже інтелігенції, яку в перших днях арештувано, розстрілювано і виважено до Талергофу.

Дня 6.IX.1914р. в Горлицях без шлідства і суду власти австрійці розстріляли православного свящ. Максима Сандовича, а по 5 тижнях розстріляли декана грекокатолицького Петра Сандовича і його сина Антонія з Брунар Нижніх. З арештів велике число вязнів вивезли до першого в сьвіті гягру в Талергофі, який поспішно приготовано для "ворогів Австро-Угорщини". Тот лягер не був призначений для люди освіченых "просвітом", але для тих з "русофільства", для которых не було помочи лем злудна надія. Через лягер в Талергофі в роках 1914-1917 перешло понад 30 тисяч вязнів з яких під соснами поховано 1767 мужчын, жінок і діти (в тим 170 осіб з Лемковини).

По двох тижнях війни в Галичині войска руски заняли Львів, а до зими дішли до середніх Карпат на ленію: Бардиів на Словаччині, Конечну, Магуру Маластивську, Устя Руске, Брунари, Вафку і Грибів. Так було до мая 1915р. коли велике число інтелігенції була в Талергофі, або була розстріляна. Здавало ся товдвы, же як приде весна, місяц май то руски войска поженут австріяків аж до іх краю. Так ся не стало. Через зиму і вчасны весняни дни

на фронт з великим допомогом пришли новы доборовы войска німецькы. В майовій офензиві спільных австріяцько-німецьких войск під Горлицями і на Магурі Маластовський войска рускы з великома стратами людскыми і матеріяльными мусіли вертати на Схід. Войска рускы через тых пару місяци дали ся познати, яко добры і справедливы вызволителі поневоленых народів і така опінія остала на долги рокы. Серед іх войска били агенты, які страшыли люди, же як вернут Австріякы і Німці, то будут ішы більши перешлідування і мучыння славянського народу. Хвалили і обіщували, а найбарже нагваряли люди, жебы іхали з нима до Росії. Страх і надія робили свое. З войсками рускым в червцу 1915р. гірскими возами запряжеными в быки і коровы выбрало ся дост велике число люди з сел: Радошины, Долгого, Чорного, Незнайови і інших, які выбрали ся іхати з войсками рускым. Дорогами камінными через горы, ліси, ріки і потоки в сторону Кросна іхали тaborы з людми і худобом. Першы розчарування пришли юж по дорозі, де села были спалены з цілым іх маєтком, а люде тамты не мали іншой рады, лем іхати дале з надійом, же там "деси" буде ліпше, згідно з обіцянками руских.

Деси по п'ятдесятю кільометрах влечыня ся за войском, які втікало і не опікувало ся табором, треба было передумати, ци старчыт сил, одваги і средств матеріальних, жебы іхати так далеко в незнане. Забракло тіж надії, же там направду хтоси жле на бідных Русинів з Карпат. Розсудок людский перенял верх і більшіст табору вернула од Дуклі до своіх сел, де лишыли прадідівський маєток, рідны домы і землі. Дальше з войском рускым поіхали, або пішли особы молоды і самотны, котры не малинич до страчыння. Там на місци на Сході нич доброго не нашли, лем дальшу біду, поневірку і тулачку. По двух роках в Росії вибухла найбільша революция, проти династії царской, в котрій декотры наши молоды хлонці мусіли брати уділ, а декотры втікали як лем могли ріжными дорогами в своі стороны і нияких добрых вісти одтамаль не приносили.

В 1916р. начал ся II – гий Віденський процес на якім суджено 24-тьох галичан і то лем з причины симпатії до Росії. З Лемковини підсудными были: др Семан Булик, о. Гавриїл Гнатишак (заложытел читальні ім. Мих. Качковского в 1900р. в Чорнім, а

пізнійше в інших селах – вмер в арешті в часі процесу), його сини Федор Гнатишак, о. Роман Прислопський, др Александр Гассан, др Ярослав Сьокало, Дмитрий Вислоцкий (Гунянка), Іван Андрійко, Федор Мохнацький, Александр Мілянич, Методій Трохановський, о. Тевдосій Дуркот і Миколай Громосяк.

В листопаді 1916р. вмер цісар австрійський Франц Йосиф заложытель лягру в Талергофі. З нагоди його смерті видано амністію для сказаних на кару смерті в Віденськім процесі, в тім були і наші 12 – ох видатних Лемків поданих выше. В 1917р. по трьох роках існування і мучня люді з приказу сьвітової комісії Ліги Народів замкнено лягер в Талергофі. По короткім часі хлопів здатних і здорових забрали до войск австрійського, яких вислано на фронт – найважче на італіанський і руский. (*Приклад з одного села – Чорне: на 57 родин до войска забрали 27 хлопів, а до лягру в Талергофі 18 осіб. З тих що вернули з лягру зараз 11-ох забрали до войска і вислали: 9 – ох на італіанський, а 2 – ох на руский фронт. З 45- ох сельських хлопів не вернуло 7- ох з фронту і єдин з лягру. В декотрих селах жертви були іщи більши*).

Тым що були забити на фронті родина отримувала повідомлення: "Ваш муж, або отець згинул за Цісаря"). В марці 1918р. в Бресті над Бугом медже учасниками першої сьвітової війни підписано договір закінччя війни.

в) Заглушене вільніст в часах меджевоєнних

По страшних пережитях, мучарнях і великих жертвах в лягри талергофськім і на ріжнých фронтах зменшилося число діячів і прихильників руху освободительного. По розпаді монархії Австро-Угорсько-Мадярської повстали нови і вільні держави: Польща, Чехословакія, Югославія, Румунія в яких товдь нашлося розпорощене населення русинське. Пів рока по закінччю війни на західній і середній Лемковині одживала надія на дальший освободительний рух, який в великім скорочині представиме читаючим.

В листопаді 1918р. найперше в Команьчи утворено Команецьку Республіку, пізнійше по пару днях в Святкові Великій і Гла-

дышові проведено віча на яких покликано Руски Рады. Раду в Гладышові перемінено на повітову для сел з повітів: горлицького, ясельського і кроснянського, де ведучим выбрано свящ. Михаїла Юрчакевича з Чорного. В Сънітниці повстало Повітова Руска Рада для повіту грибівського, яку перенесено до Білцареви, де ведучим був др Ярослав Качмарчык. Для давних повітів Нового Санча і Нового Торгу Повітова Руска Рада повстала в Креници, з ведучим Александром Тиханським. На східній Лемковині така ПРР діяла в Саноку з ведучим др Александром Савюком. До координування діяльності Повітових Руских Рад на вічу во Фльоринці дня 5 грудня 1918 р. ок. 500 делегатів з 130 лемківських сел выбрало Начальну Раду Лемковини. Раду туту назвали Руском Народном Республіком Лемковини.

До заряду Рускої Народної Ради выбрано: свящ. Михаїла Юрчакевича ведучим, др Димитрія Собина з Бортного – секретарем, др Ярослава Качмарчыка з Білцареви міністром внутрішніх справ, а свящ. Димитрія Хыляка з Ізб міністром справ заграницьких, Миколая Громосяка з Креници міністром рільництва. Вибрано тіж комітети до ріжких справ, як на приклад, до вспілпрацы з іншими державами, найбарже з державом польськом і мадярском.

Начальна Рада Лемковини видавала для нової республики, уставы, заряджыня і іншы потрібны постановы. По двох тижнях 21.XII.1918 р. получено обі Рады – пряшівську яка повстала 19.XI.1918р. і фльоринську в сдну спільну Руску Народну Республіку прото, жебы вспільними силами осягнути свободу і незалежніст. Были навет пробы до створіння єдной державы лемківской в границях державы Чехословацкой, де по стрічы делегації лемківской з президентом Масариком і його обіцянках "спробую, что даст ся зробити", остало на тім до кінця без жадной надії і інформациі. В складі фльоринської Рады найвеце було, священників, учителів, докторів, яко люди найбарже освіченых, которы добре знали тяжку долю вшыткых селян.

Тоты освіченые люди пробували підорвати і піднести духа народу русинсько – лемківского до самостановління о свої вільности, незалежності і свободы. Юж по двох місяцях з початком 1919 рока

польськи лєсьйоны збройні розправили ся з Команецьком Республіком. Руска Народна Республіка во Фльоринці проіснувала през 16 неспокійних місяци, по котрих настали ріжни ревізії, перешлідування і арешти. Найчастійше в арештах перебувал отец Димитрій Хыляк прото, же в метриках місця народження діти вписувал Руска Народна Республіка – також до урядів польських подавал листи урядників лемківських, через того власти польськи узнавали го за зрадника іх держави.

Также в тих місяцях молоды хлопці не ставляли ся на комісії, яко рекруті до польського войска, а найбарже противний тому был о. Димитрій Хыляк. По північній стороні Карпат єдним з первых протестів зо стороны Лемків було одступство од службы в войску, также в легіонах польських. Усталено товды, же з 18 – ох сел повіту грибівського до войска не пішло 172 хлопців – рекрутів, а з повіту горлицького 138 хлопців. Найвеце таких хлопців было в селах: Богушы і Ізбах по 32, Білцареві 24, Баници 21. а в інших од 10 до 1-го. Дуже хлопців укрывало ся на Словаччині, де була цілком інша і лагіднійша ситуація.

Там не было такого перешлідування, хоц там тіж повстала подібна Республіка. Шандаре – поліція часто робили несподіваны облавы – лапанки в яких трафляли ся навет жертви. В Тыличу, Мушкинці і Біличні забили по єдинім хлопці. Дуже справ было в судах повітовых.

В самий Святій Вечер 6 січня 1921 рока польськи власти арештували тріох лемківських "провокаторів" – дра Ярослава Качмарчука, о. Димитрія Хыляка і Миколая Громосяка. По піврічнім арештуванню в суді Нового Санча одбыл ся процес. Суд по выслушаню оскаржиня, переслуханя і обороны выдал остатній вырок: увільнити і оправдати вшыткых обвиненых з причины, же не діяли они в імені своім, але в імені свого народа. На закінчыня своїй промовы оборонця оскарженых др Лев Ганкевич повіл в суді: "Засудте их і вернувшы домів повідкажте своєму народови, же Лемкы хотіли лем того – што вы юж мате".

Справы освободительного руху, повставаня і діяння Русских Народных Республік на Лемковині в роках 1918 – 1921 широко і докладні описал Богдан Горбаль в свої книжці під наголовком:

"Działalność polityczna Lemków na Lemkowszczyźnie 1918-1921 – Wrocław 1997r". (praca doktorska).

Пізніші по штирох роках літом 1932р. в повітах Ліскім і Саноцкім тисячі хлопів приготували великий бунт о рівні права національни і соціальни в Карпатах з тим, же з бунтами ти ма солідаризувалися і Лемки з середньої і західної Лемковини. З хлопами лемківськими до бунтів приступили також і хлопи польськими, за що вищі були перешлідувані і суджені в судах в Саноці, Яслі і Нові Санчи. З Лісого повстання військовий суд засудив: Василя Диняка, Михаїла Малецького, Петра Мадея на кару смерті, а Антонія Паславського на доживотний арешт. Од куль і багнетів гранатової поліції і війска згинули: Михаїл Но-вицький, Стефан Лющак, Миколай Мисливий, Миколай Борек, Михаїл Токарчук, Іван Липощак, а ранених було понад 200 осіб. Арештувано близько 1000 осіб. На арештуваних і інших посыпалися велики кары грошовы, настали перешлідування і терор на цілій Лемковині. З бідами і терору настала друга примусова еміграція до Америки.

До частинного полагоджання справи лісской, державны власти школы позволили і впровадили в школах лемківських сел науку рідного языка од 1932/33 рока школъного. Науку языка лемківского в школах провадили учитель польськими, через то рівень освітності були обмежений до читання, писання, рисування, а в рахунках додавання, однімання, множення і ділення.

Язык лемківский – подібний до того яким писана є юна книжка – критикуваний був через неприхильны організації, аж до той ступені, же по штирох роках в 1937/38 році школъним языком лемківським зостал выцофаний зо школ, а заступлено його языком польським, для полной асиміляции. Остали лем чытальні і курсы релігійны, котры помагали сельскій молодежы долше боронити ся перед асиміляцией. Не тревало того долго, бо лем до 1938р. коли першому православному декану на округ лемківский свящ. Юрію Павлишину державны власти наказали служыти церковны богослужыння в языку польським. Друкарня метрополитальна в Варшаві тіж на приказ власти приготувала служебники церковны в языку польським. На Лемковині не дішло до златинізування богослужынья церковных.

Юж в 1938р. Адольф Гітлер започаткувал несподівано підбої найперше Австрії, а з початком 1939р. державы чехословацької з якой утворил і підпорядкувал собі нову державу Словачию, зо священником Тисо во главі. Також од 1938 рока і держава польська збільшила войскове школіння, до якого з сел лемківських на рекрутів вербувано дуже веце вояків, які служили в Новім Санчы і в інших касарнях по краю. Можна приняти, же в 1938р. на Лемковині што пята- шеста родина в селі мала свого сына в войску, а половина з них помагали простувати польсько – чехословацьку границю на Заользю.

Од половины 1939р. границя державна од полудня од границі німецької аж до границі румунської била під надзором німецьким, товды треба было піднести самооборону на більший рівен, а видно было тово з плякатів: "Silni – Zwarci – Gotowi". Тоты вшытки приклады од початку, аж до тепер подаєме лем прото, жебы чытаючи довідали і запознали ся як од давна было ріжне перешлідування, мучиня, вязненя і велики жертвы в імені свободы і вільності. Подаєме тіж прото, жебы приблизити чытаючым як легко было і сест баламутити нашых люді. В горах напевно было тяжке жыття, але было оно на власній землі і в своім середовиску. Нашым не-прихильникам цілій час залежало на розбитто і вынародовлінню, а найбарже вывлашцыню з того што было свое власне і рідне. Докола вшытки знали, же в єдности сила і через тово старали ся якнайбарже поділити наш народ.

Ріжними способами стремили до того, што в минулім тисячолітю удавало ся ім, але не в полни, до чого дішло по другій сьвітовій війні.

3. Друга Світова Війна – 1939 – 1945 р.

В попереднім розділі запознали зме чытаючих з ріжними перешлідуваннями, зневоленнями і освободительними рухами нашого населення в давних часах, а такоже в часах меджевоєнних. В тім розділі хочеме шырше запознати чытаючих з причинами і наслідками найтяжшої і найдолшої другої світової війни. Можна съміло повісти, же наслідками той страшної війни було початок і кінець лемківської трагедії. Зачинеме од причин, які в роках 30-тих ХХ-го століття причинили ся до найстрашніших подій для нашого населення.

В Німеччині на уряд канцлера вибрано, як вказало ся пізніше найбільшого діяча і реформатора фашистовського Адольфа Гітлера, який в своєму краю впровадил устрій расово – фашистовський. Головном політиком того устрою було поставління народу германського "вищим" над іншими народами. Од того часу розпочали ся перешлідування і пищиця народів, найперше жидівського, пізніше ромського і славянського, а на кінці і вшyткx інших народів.

Также од того часу Німеччина зачала збройти ся під гаслом "*Got mit uns*", що мало означати, же "*Бог з нами*" в борбі з іншими народами, яких уважали за нерівных собі. Юж в 1938 році забрали і підпорядкували собі малу і слабу державу австріяцьку – але языично близким сусідом.

Дальше з початком 1939р. заняли державу чехословакцьку з якої вийшли вільну, а собі піддану державу словацьку. Юж од того часу можна було предчувати, же шыкує ся якиса звада. Німці стали ся сусідами Польщі од заходу і півдня, аж по Румунію. В тій ситуації держава польська мала тіж свою політику одстрашання грізного льва європейського, якима були славни компанії і швадрони кон-

ной кавалерії і знаны гасла: "Silni – Zwarci – Gotowi". В 30-тих роках, а найбаже перед розпочатьом другої сьвітової війни в Європі утворено "бльок оборонний" до якого гвошили державы: Німеччина, Італія і Японія.

Над нашыма Русинами- Лемками розпростерто парадоль німецко- австріяцко – мадярський, жебы мати "потульны овечки русиньски" до выкорыстуваня, як бывало давно в часах невильництва. По стороні другій того бльоку не было видно іншого, выразного противного бльоку, який хоц на даякий час одстрашал бы грізного агресора од новой війни. В остатніх місяцях перед выбухом другої сьвітової війни в войску польським служило дуже лемківских хлопців, єдны з побору рекрута в 1938/39 р. а інших з мобілізації, яку штаб воєнний оголосил на два місяці перед розпочатьом війни. Товды з каждого села в польськім войску служило дост дуже лемківских хлопців в обороні краю перед гітлеровським напастником. Кілька з них представиме в описах і фотографіях войсковых на кінци книжкы в кутику "війна оборона 1938 – 1939 рока". Кілька з них не вернуло домів – згинули в обороні краю, кілька пішло до неволі совітской і нашли ся в ріжных ляграх – обозах з яких пізнійше пішли до Армії Андерса, або до Армії Берлінга і хоц в ріжних арміях, але воювали о вільніст і свободу Польщы од 1939 – 1945р.

Юж первого вересня 1939р. о єдній годині (4 -тій рано) підступно і здрадливо Німці напали на державу польську і зачали входити до Польщы од півночи з Прус Східніх, од заходу і од по-лудня од Словакії. Напали і рушыли вшыткыма трактами з великом силом механізації панцерной: танків, артилерії, авт ріжной великоости, мотоциклів і піхоты узбросной од ніг до головы. Роман Хомяк з села Вафки тамты часы споминат дост цікаво: "Чынцу службу войскову одбывал см в роках 1935/36 в четвертім полку стрільців подгалянських в Цешыні під ческом границом.

Коли на весну 1939 р. німці заняли і поділили державу чехословацку мусіл см іти юж на першу мобілізацію нібы то на війну, але по триох місяцях розпустили нас домів. Было то на коротко, бо в серпні була друга мобілізація до Нового Санча одкаль послали нас на фронт. Мій перший уділ на фронті то була оборона

Ясной Горы коло Ченстоховы. Потім була дорога на Схід, де за Саном дostaл eм ся до неволі німецької. В неволі, ночи були не переспани, барз дуже голодували зме, а до того треба було iти пiше сотки кiльометри. Везли нас до Німеччина, але коло Тарнова удало мi ся щасливо вискочити з вагону і дiйти доДомiв". "Кирил Бреян в розд. 4.а.В. пише всеце о неволi і войску Андерса". Од словацької сторони, бо там для нашого населення було найважкiйше, войска нiмецьки рушили лагiднiйшими просмyками граничними i дорогами трактовыми через села i мiста в тiм: Пiвнiчу - Новий Санч, дальше через Мушинку - Креницю - Грибiв, Конечну - Горлицi, Граб - Ясло, Барвiнок - Кросно, Лупкiв - Санок. На тих трактах граничных не було опору зо стороны войска польского, бо штаб войсковий в ночи вищофал oddiлы войска i граничникiв.

На головнiй дорозi з заходу на схiд з Нового Санча через Горлицi - Ясло - Кросно - Санок, нашли ся в великiй толпi разом з iншими войсками, котry нiмецьки бомбовцi нищили страшними бомбами. Серед той толпi було дуже наших хлопцiв (спомини з Роздiля i iнших). Чyнина служба войскова i вiйна оборонна краю перед гiтлеровським навалом i в тiм удiл наших хлопцiв в роках 1938 - 1939, то одрубний i дост широкий роздiл нашої iсторiї i ним повиннi заняти ся iншi iсторики, або участники тамтой вiйни. Ми представиме лем деякi приклады з тамтых часiв, яко вiйни оборонной в якiй мусiли брати удiл i наши люде, перенесленi юж перше в рiжних формaciях.

а) Окупация – террор – лягры – примусовы – роботы – контингенты

В тiм мiсци выпадат представити спомини з перших стрiчi з нiмецьким окупантом. Адам Барна з Чорного описує iх так: "Першого вересня, а було то в пятницю од рана була гарда i сонечна погода. З рана пас см корову коло рiкы, бо школа основна для мене ся юж скiнчyla. Товдy од полудня – од Конечной понад селом дост высоко перелетiло кiлька незнаных aeroplaniiv войсковых. Полетiли на пiвнiчний схiд, де за хвилю одтамаль далo ся чути

кілька міцних гурамтів. І зас за хвилю тоты самы аеропляны вертали, але барз прудко і низко понад самыми горами, лісами і домами. По двох годинах по радіо оголошено, же Німці несподівано напали на державу польську і збомбардували ріжни аеродроми, а в тім і аеродром в Кросні. Коли аеропляны сковалися за погудньовима верхами гір з за них од Конечной і од Грабу през 6 – 8 км чуті було якись великий і незнаний гурком і гук. Был то гук великої і тяжкої панцерної механізації: танків, канонів, авттягарових і армії, яка въїзджала на лемківські каменисті гірські дороги, де мусіла змагати ся з незнаным тереном і великим тягаром знарядя військового.

Того самого дня іщи перед погуднем дорогою од границі през Радоцину до нашого села въїхало на великих, сильних, окутых бляхом конях, 6 – ох німецьких вояків з ретяzkовима тарчами на грудях з якисьм гербом і написом. Правдоподібно була то жандармерія СС, яка носила свастыку – поламаны штыри рамена креста з написом "Got mit uns" – "З нами Бог". Узброєні були в тяжку зброю: автомати, гранати і ріжни уряджень: мати, решіпктива (льорнети) і даяку апаратуру до викривання мін.

В тім самім часі як переходили они коло хыжы мі 13 літньому хлоту акурат нехочачи і несподівані притрафило ся вискочити з хыжы на дорогу і просто під ескадру кони і вояків. Они раптовні вишитки скерували на мене люфы автоматів і сден з них крикнул: "Polen Soldaten?", і дальше: "Nach Janka – nach Janka". Так перестрашеного погнали мя медже кінми горі селом. По дорозі, як опрітомніл єм кус пришла нагода пробувати руками на мити тлумачити, же жадного войска в селі нес, а дорога тата веде до Ясюнки, бо певно о тото ім ходило. По дорозі кус дальше дішли зме до середини села де стояли дві деревяні церкви. Затримали ся кус і голосно шварювали: "Kirche – Kirche", посмотріли до мати і певно упевнили ся, же ідуть добром дорогом, згідно з матом, бо одтамаль пустили мя домів. Поворотом моїм найбаржє втішили ся родиче, котры знали, же од великої стрілянини і спаління хыж выратувало лем тото, же не пробувал єм втікаты до хыжы".

1. Першы жертвы – село Роздзіля

В перших днях війни першу і трагічну потычку на землях лемківських записано на дорозі між Горлицями, а Яслом в селі Роздзіля. З опису селянів з того села знаме, же 3 – го вересня 1939р. дорогом з Нового Санча через Горлиці і дальше цофали ся войска польські в яких були і селяне з Роздзіля: Василь Баюс, Іван Дудра, Михал Мосцівський і Стефан Ханас з сусідньої Боднаркі. Трафило ся ім іти од Санча на схід через своє село в якім Стефан Ханас з капітальним і пару вояками мали приказ полонити оборону і пильнувати порядку в Роздзілю, жебы велика толпа войска, яка втікала перед німцями могла слобідно вищофати ся дальше на Схід.

Того самого дня вечером од сторони словацької през Конечну і дорогом през Магуру і Сенкову, бічном дорогом през Вапенне войска німецькі заїхали з боку дорогу польським войскам, што ввлекли ся з Горлиц до Яsla на Схід. Коли Німці нашли ся в Роздзілю недалеко крижівки з трактовом дорогом до Яsla з танка виїшов офіцер з мапом розпознати терен. Товдys схований за вербом Стефан Ханас шмарил гранат і забил того офіцера (версія іншого селянина єсть така, же тот німець іхал на коні, а не в танку).

Розпочала ся остра і долга стрілянина. Як приїхала на місце жандармерія СС, зас хтоси вистрілил і товдys німці зачали стріляти і палити хыжы кулями огньовыми. Спалили 9 хыж і обийстя газдівські і забили Івана Драгана, а жену Юстину застрілили при студні як брала воду, дальше Стефана Баюса, Івана Бубняка, який лишил 7-ро діти, і Теодора Борсуга, а іх тіла пометали до огня. Польські, а меджес німа і наші вояки стріляли до остатнього патрона, а тоты што не встигли втечы з огня згоріли там з цивілями. Числа і назвиск іх не усталено. Зараз по стрілянині СС- маны окружили село і зачали імати люди по селі. Зъimali около 150 мужчын і около 100 жінок і діти, котрых зогнали на середину села і мали замір іх десяткувати (забивати што десятого хлопа). Серед зогнаных хлопів был газда Кароль Грос, австріяк з першої сьвітової війни, який по битві під Горлицями в 1915 р. остал в селі, оженил ся з мешканком Роздзіля і газдувал на пару моргах землі.

В такій ситуаціі очы праві вшыткіх старших селянів зогнаных там, звернены были на Гросса, бо знали, же він розуміє

німецку бесіду і лем він може ім помочы. По 25-тых роках жыття далеко од краю трудно было выречы му слова німецкы, Як вырюк слова: "Meine Bruder" (Моі Братя), товды Німці підышли до нього і казали выйти йому з групы і повісті што має до повідкыня.

Дост долго тревала іх бесіда в котрій повіл ім, же в селі жыє од першой съвітовой війны і люде уважают його за приятеля і брата, має жену і малы діти. На просьбу Гросса німці пустили вишытых до своіх хыж, не было лем тых што згоріли в спаленых хыжах. Пізнійше Гросс не змінил свого заховання взгядом селянів, хоц мал ку тому нагоду. Вмер наглі на серце в 1942р., а по війні жену і діти в 1947р. вывезли на Захід, як і інших селянів Роздзіля, котры не виїхали на Схід.

Пізнійше в селі в 1943р. Німці арештували Драгана Петра, за то же його хыжа стояла на убочу серед поля і там мусіл часто переховувати жыдів, русских і польських партызантів, якы не знали страху, а він мусіл ім служыти. На поліції в Липинках побили го палицями до непритомноты і пів жывого казали закопати недалеко постерунку поліції. Михала Химчака замордували в арешті в Яслі, а селянка Т.Тилявска згынула зато, же партізантам дала колиси кавальчык хліба.

По трьох тыжнях боів войска польского, піхоты і кавалерії конной з танками німецкыма юж в часі війны тайным договором четвертій раз поділили Польщу медже себе тоє Німеччыну і Савітский Союз з границом на ріках Сані і Бугу. Зараз по занятю земель польських для зневоленя народів окупант побудувал страшны лягры в Осьвенцімі і Майданку, якы призначыли на вязненя і кремацію населеня, жыдівскаго, ромскаго, польскаго і іншых зневоленых европейских народів.

За східном границиом Польщы од 1918р. през 20 років творил ся інший новий устрій комуністичний, потім сталиновский о якім докладні нихто нич не знал. Была то тзв. "желізна куртіна" з якой через остро стережены граници навет шпіонскым способами чрез двадцет років не удавало ся праві нич довідати о діяльности новой державы, яком был СССР.

Пропаганда державна СССР передавала лем відомости о раю і добробыті народу, але тайными стежкамі доходили інши поголоски о насильных колхозах, великім голоді на Україні, о за-

мыканю і розвалюю церкви, а найбаже о сибірських "курортах" призначених для тих що боронили давніх царських часів і не хотіли помагати властям впровадити нового порядку і добробуту комуністичного. Од половини вересня 1939 р. ціла держава польська нашла ся під зарядом і окупацийм двох сусідів – фашизму і комунізму. Для наших Лемків – Русинів не були знаны, ани фашизм, ани комунізм. Знаны були лем біда і зневоленя, але тепер они не були з причини власної, ани польської, лем з причини дуже гіршої – окупанті – фашисти, який не мал ніякого людского пошанування для інших народів, а в тім і для нашого бідного населеня лемківського.

Окупация фашистовска, то од початку аж до кінця зневоленя народів, страх, террор, арешти, лягти, забераня молодых люди на примусовы роботы до Німеччны, а в kraju "баудінст", контингенты мяса, зерна і інших продуктів, роботы при вырубах дерева з лісів і дуже інших примусовых робіт і контингентів. То не полна листа діяння окупанта. Тоты виштыкы примусовы зневоленя были причином до творіння ся ріжных освободительных рухів і партизанських групп і oddілів. З едной стороны были то группы Польской Партиі Робітничой, Гвардії Людовой і Армії Людовой, а з другой стороны: Армії Крайовой, (AK) Свобода і Незалежност (WiN), Батальонів Хлопскых і інших. Часто на початку обі стороны воювали з окупантом, але не разом, а осібно хоц єдна была прихильником орьєнтациі східной, а друга західной. Коли під Москвом і під Сталінградом заламал ся фронт східний, товды обі стороны зачали міцно ворогувати і нападати на себе. Ходило о більшы впливы по розбитю окупанта і надію на перенятя в своі руки цілої власти. Мы хотеме заняти ся веце рухами освободительными східной орьєнтациі в яких брало уділ лемківське населеня, хоц спомнеме также і о тих котры брали уділ в інших польських oddілах: Войска Польского в обороні kraju в 1939р. потім в партизанських oddілах Польской Партиі Роботничой (PPR), Гвардії Народной (GL), Народной Армії (AL), Народного Войска Польского (LWP), а также в oddілах "*Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*".

Споминали зме юж перше, же буде то скорочений перегляд подій таких, якы удало ся нам найти ріжними способами з перед 60- тьох років, або і веце.

2. Зелена границя – переходы

На початку окупації німецької, хоць в великім страху і террорі наши родичі на Лемковині розпочинали свою діяльність од організування тайних пунктів переходу через гори і ліси тзв: "зелену границю" на Словаччину і даліше на півднє і на захід. На Лемковині од Попраду до Ослави на границі німецько – словацькій було кільканадцять тайних пунктів переходів. На тамтім хотари вшытки дороги і стежки вели через лемківські села, а рачий гори і ліси, де не було жадної і іншої можливості, жеба переходи через границю могли оминути і обійти ся без удилу тамтейшого населення – Лемків. З того що знаме, то границя зо Словаччиною була найбажаніше стережена через Німців і Словаків вздовж границі в сільських стражницях в: Шляхтові, Явірках, Жегестові, Мушині, Тыличу, Мушинці, Ізбах, Висові, Регетові, Конечні, Радоцині, Грабі, Вільхівці, Барвінку, Липівці, Черемхі, Радошицях, Лупкові і може в інших.

Лемки були зауфаними і уцтивими провідниками граничними. Добре знали тайни стежки і звичаї стражників граничних. Часто занималися гандльом граничним званням "шумульом", і через це знали своїх знайомих Русинів словацьких, котри ничим не ріжнилися од наших. Зауфані, уцтивіст і гостинність отримані зо знамістю тамтейшого гірського і лісистого хотару давали повну гарантію, же льос уходців в руках лемківського провідника єсть безпечний і певний. Для доброго і повного безпеченства, групи уходців мусили бути малі і з єдним, або двома провідниками. До гнеска не знані сутичка "впадки", на південної границі, хильаль же провідники були підставлені зрадниками, бо і таки ся часто трафляли. Лемківські провідники були поручані через мадярських "купців", котри давали ім найліпшу оцінку і опінію. Навіть бывший комендант АК на Підкарпатії А. Рибіцкі в 1990 році о переходах через границю в Липівці – Черемхі публичні повіді: "*Tu nikt nie zdradził, ja od siebie mogę dodać tylko dwa słowa – Lemkowie Polaków nie zdradzili*".

Серед лемківських провідників була тайна і барз мудра і добра метода викривання фальшивих провідників, котри дост часто, або хотіли заробити, або іх дахто спеціальні насыпалі,

жебы влісти до лемківських підзеных організацій. Найпростішим способом викриваня фальшивих провідників були: – молитва "Отче наш" і наш східний знак креста на грудях з правого на ліве рамено з укладом трьох пальців, а також слова при знаку креста "i Святого Духа", а не "i Духа Святого" яких не удавало і не удається присвоїти і запамятати іншым іновірцям. В переходах за зелену границю найперше була потреба помочы польським офіцерам і воякам, яким удавалося вимкнути на фронті, або по дорозі втечы з неволі німецької.

Було дуже таких, котры хотіли достати ся через полудньову границю до "Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie", які теж дост дуже користали з переходів під лемківськими провідниками. Також в тім часі нашлися "біженці" – уходці, яким удавалося вимкнути з під окупації совітської, котра пришла на підставі договору німецько – совітського з вчаснішими дні. Були то польска інтелігенція, властителі земель, учителі і вчительки достойники костелів і церкви, які не хотіли підпорядковувати ся совітським властям. Там таких люди чекали перешлідування, а потім довгий, або вічний "курорт" на Сибіри. Через зелену границю в Карпатах переходили також і велики числа інших народності – жидів, котрим удавалося ім вимкнути од розстріляння в перших роках окупації, а також пізніше з гетт.

Пізнішо по 1941р з транспортів вивожених з фронту до Німеччини радянських плінних військових і цивільного населеня до лягрів і на роботи удавалося часом польським партизантам визволити і випустити на вільніст, котры потім або оставали в Польщі і творили свої, або спільні групи партизанські, або переходили границю на півднє і на захід. В роках 1941-1944 праві ціла Європа мусіла робити на ненасичених окупантів німецьких.

3. Примусовы робыты в Німеччыні

Од самого початку другої сьвітової війны агресор і окупант на свій підбій праві цілой Еўропы покликал кілька мільонову армію з ей обслугом. На так велике чысло войска і обслуги на іх місце потрібны были в його kraю заступники до робыты і то найвеце в рільництві і rіжных фабриках на потребы войска. Такых сил робочых і до тога дармовых мусіли забезпечыти окупуваны і зневолены народы. Юж в другій половині вересня 1939 р. на землях лемківских і не лем, німецкы власти окупацийны во вшытых повітах, гмінах і селах впровадили свой порядкы, якіх сами пильнували при помочы вызначеных през себе осіб, або довіреных своіх прихыльніків. Населенія лемківскіе в селах і гмінах досталося під заряд вірных помічніків украінського, або лемківского походжыння. Был то примусовий заряд під іх сильным надзором, бо Німці не довіряли никому. Вшытки уряды мали інтересувати ся не лем населеніем, але і каждом діяльносты, а такжэ каждым кавальчыком жыття сельскаго, напр: вызначаньем молодежы на примусовы робыты, занимали ся засівамі земель, вырубом і вывозом дерева з лісів, кульчикуваньем худобы, пацятами, а навет млинціями, жебы не молоти свое зерно на хліб, лем оддавати до млинів державных.

Німецка докладніст, пунктуальніст і дисципліна не барз пасували до людской свободы до якой долги вікы были призычаены. Шолтысе і гмінны вайтове отримували од власти наказы вызначувати особы молоды, вільны і здоровы на выезд до Німеччыны і Австрыі, бо там были велики запотрібуванія на примусову і дармову силу робочу. Хто не мал охоты іхати як казали, то тыма занимали ся січовики, а они мусіли найти заступство. Вшытко было уложене під потребы окупанта, а хто пробувал іх змініти, то міг скоро трафіти до лягту одкаль не было повороту.

Выезды до робыты не были ёдноразовы, але постійны през цілы роки окупациі, в міру як дорастала молодіж. З робыты не было вільно приходити до родины, лем часом дакому удало ся прити на коротку пропустку, але лем такому што трафіл до добрых і

вырозумілых працодавців, котры поручыли в "арбайцамті", же верне, бо іншого робітника веце бы йому не приділили.

Примусовы роботы в Німеччыні то одрубний і шырокий розділ в нашай історіі, а ним може даcoli займут ся іншы історики. Мы лем для запознання чытаючых подаме ёден приклад з того темату, який трафило ся нам придбати з іншых публікаций. З того знаме якы чысла молодежы были на роботах в Німеччыні з некаторых сел напр., з:

- Фльоринкы на 230 родин было – ок. 100 осіб з якіх вернуло до села 92 особы.
- Багушана 150 родин было..... 39 хлопців і дівчат
- Ізбына 124 родины было 33 хлопців і дівчат
- Чорне.....на 65 родин было 17 хлопців і дівчат
- Біличнана 35 родин было 16 хлопців і дівчат

З того видиме ясно, які чысла молодежы мусілі в ріжных обставинах робіти, часто за яко – таке выжывління, одеж і обутя, а такжэ мусілі марнувати свое молоде жыцьця для агресора і ненасыченого окупанта, який прагнул знишчыць вшытки іншы не германьскі народы.

Подаєме ёден приклад, як в селі Чорне покотили ся льосы тых што были на роботах в Німеччыні – з 17 осіб:

- вернуло до села і выселено іх 8 ”
- поіхало на Украіну за родином 6 ”
- выіхало дальше на Захід 3 ”

Такы, або подібны были льосы молодежы лемкіўской в іншых селях, Декотрым якым удало ся уникнучы выїзду на роботы до Німеччыны старшим і молодым, понад 16 років, для таких были організуваны групы робочы в kraю так званы: "Баудінст або Абтайлюнг". Такы групы (гуфці) організуваны были во вшыткіх містах і місточках Підкарпаття. Были то роботы на товаровых стациях колейowych, каміньоломах, тартаках і іншых роботах потребных для войска і міста.

Подібні як в попереднім розділі подавали зме зневоленя народу невільництвом і паньшыном, так в тім розділі подасме іншы

формы зневоленя прото, жебы приблизити чытаючым причыны о якы бороли ся нашы люде зо страшным окупантам німецкым, през долгы рокы зневоленя – праві шіст років.

б) Окупация і ёй наслідкы

З причин поданих выше, а також і дуже інших, таких, як зневоленя і террору фашистовскага на землях лемківских зачали творити ся ріжны рухи освободительны. До них влучали ся люде старши і молоды, котры хотіли своим поступком, а навет жытъом поправити і вызволити зневолене населеня од германскаго окупанта. Припомнеме кілька важнійших і публикуваных прикладів з рухів освободительных, які в нашій історії з часів другой світовой війны записали ся величыма жертвами людскім і матеріальnyma. Тоты рухы мали великий вілив на дальшу ситуацию нашего населеня в Карпатах, а найважнійше было того, же в тім кутику землі родил ся бунт, який не был на руку окупантови і нашым північным сусідам – што знаме того од віків.

Пізнійша істория показала нам, же вшытки вітры дули против нам, а іщи до того нашы важны проводире народны тягнулы і пагваряли до того. В роках 1942 – 1944 на землях лемківских панували окупацийный террор, насильне забераня ріжных контингентів, котры допровадили спокійне населеня до найгіршого, до бунтів і діяння по селах ріжных тайных і явных підпільных организаций. Наши горы і лісы были місцем охороны соток, а навет тисячи люди, які або переходили за зелену границю, або скрывалися там через долгы місяці. Постараеме ся представити короткий перегляд декотрых подій, які мали місце в декотрых селах і также ріжны наслідкы, часто велики жертвы людскі, трагедіі сельскы і родинны. Мусиме припомнить чытаючым, же подаєме лем тоты подій які удало ся нам найти серед люді і публикації, а то єст лем мала частина гітлеровской діяльности.

1. Александра Вислоцка (16.V.1912 – 24.IX.1943)

Вродила ся в Ждыни, де родиче ей Алексий і Анна були учительми. По трьох роках перенесли їх до школы в Ганьчові одкаль по основній – початковій школі пішла в шліди своїх родичів на учительську семінарию в Горлицях, де в червці 1931р. отримала атест зрілості. Не вело ся ій в санацийній Польщі, через пілтора рока не мала роботи, а єсли написла ся робота, то з потребом зміння наук по селах од: Климківки, през Боднарку, Ропицу Руску, Святкову, до Рыхвалду і на конец до Квятоні, де застала ей друга сьвітова війна, яка не була для Александри, і ей родини і інших люди ласкавом під жадним взглядом.

По двох роках вчynia з перервами в часах окупaciї за доносом українських шкільних інспекторів Звірика і Батюка гестапо арештувало ей 25.VI.1941р. в арешті в Яслі і то зараз по закінченню року шкільного. Було то в сам раз по трьох тижнях по нападі Німців на Совєтский Союз очвидні і арештування того було за симпатизування до східньої сторони. В тім тяжкім арешті пересідила понад рік часу. По звільненню ей з арешту підняла ся вчynia діти в селі Радоцина. В тім часі по селах на Підкарпатію розвивалися тайни підпільни організації в яких підняла ся брати уділ в поблизьких селах: Радоцині, Чорнім, Конечні, де в тім часі насилилися найбільші переходи через зелену границю. Єдним з переходників був підпільний діяч Веслав Гомулка, котрий мусів втікати з лісів корнутських за полудньову границю, а провідниками його були Петро Жыдяк і Штефан Барна з Чорного.

По двох роках вчynia в вересні 1943 р. зостає арештувана в Яслі, але тым разом юж на поважніше і найгірше. Перешлідувана і мучена в найгірший спосіб, до захутя розвстеченыма вчеными писами і розшарпана через них на пляцу арешту на очах вязнів. Навет в таких муках не зрадила своїх спілдіячы і знайомых. Своє молоденьке життя oddala "Za Naszq i Waszq wolność" дня 24 вересня 1943р. Місяць перше 5 серпня 1943р. партизанти "Корчака" в якім брали уділ і нашы партизанты, розбили ясьльський арешт і выпустили на свободу понад 120 політичных вязнів, серед них было 4- ох лемківських підпільних організаторів

– діячы. Певно зато так страшні мучыли і знущали ся гестаповці над Александром.

До того в тім часі розстріляли понад 60 вязнів, меджэ нима был Іван Ромць з Устя Руского. Такоже в тім місяци пізнійше в арешті Нового Санча з рук гестапо згинул 22 літній учитель з Мушыны Славко Вислоцкий молодший брат Александры.

В 60- ту річницю мученическої смерти Александры Вислоцкай 11 жолтня 2003 р. на стінах школы в Гладышові одкрыто пропамятну таблицю і надано школі імя замученої учителькы Алексанры. Было і ёст то для памяти теперішнім і будучым поколіням. (з "Бесіды" і НС "Лемк. Слова").

Фото – Александра перша з правой – серед Войків на зъїзді талергофців – Львів 1934 р.

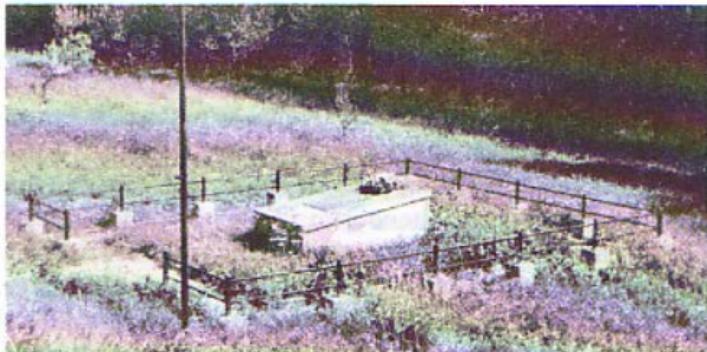

Фото – Могилы вязнів в лісі к/ Яслі

2. Село Мисцова: – Григорий Водзік – Дмитро Лабик і інші

В часах меджевоєнних село Мисцова розложене было на долгости около 7 км. в долині ріки Вислоки і в квадраті медже селами: Крампна – Поляны – Мисцова – Куты, по около 5- 6 км єдно од другого. Было то єдно з найбільших сел около 300 газдівок, а в тім было лем дві родини Циганів і три родини Поляків. Осьвіта в селі розвивала ся на середнім рівни, але зато аж в трьох сторонах:

– До першої приняти треба звільніня в 1933 році учителя лемка Дуркота, на місце якого дали двох учителів Поляків, котры през три роки вчали языка лемківського і провадили підпільну – школливу роботу серед Лемків,

– До другої приняти треба адміністрацію церковну, яка на мисцовянську парафію приділила священника – прихильника обці української,

– До третьої належали самы селяне, якы в більшості не призначали ся ани до першої, ани до другої сторони і через тото в селі было, як в байці Івана Русенка: птах, рыба і рак, де кажда "опция" тягнула в свою сторону.

Перед другом сьвітовом війном в селі нашлы ся діяче якы виділи і пробували змінити на інше і лішне сельське жыття. Были то:

– Стефан Мальцев – руский який остал в селі по революції в 1918 році. Оженил ся з мисцовянком, побудувал новий дім і хвалил східній устрій робітничо хлопський.

– Григорий Водзік з родини учительської з Мшаны, оженил ся і замешкал в Мисцові. Поза своім і польським языком знал ішы: руский, німецький і словацький. Оба своіма поступками і поглядами виріжняли ся в селі, а коло них творила ся штораз більша група прихильників нової організації "Сельробу", котра не подабала ся товдышнім властям польським.

Тамтейшти учителе Поляки тіж не спали, лем творили штораз веце тайных інформаций і доносів о тій новій організації. Літом 1939 р. поліція і войско польське приїхали до села і забрали 30 хлопів. Серед них были Мальцев і Водзік. По стрічы з комендантом поліції в Полянах вказало ся, же листу "выбранных" хлопів подал до Кросна керовник мисцовянської школы, котрий по тій події втюк зо села на все. Збитых хлопів выпущено.

Зараз в серпні 1939 р. карты мобілізацийны до войска дostaло 32-ох сельских мужчын. Припадок был подібний до попереднього, же до войска вызначыли переважно тых, што юж знаны были поліції зо списів. Тым разом тоты "підозрілы люди" потрібны были державі до обороны краю перед нападом гітлеровців. Не помогла мобілізація, бо Німці через землі полуудньой Польщы перешли без фронту.

Настали новы порядкы; до школы в селі пришли новы учытelle украінськы, а недалеко в гміні Крампна обсаджено сильний 12 особовы постэрунок поліції. В 1940р. в гміні тай надзір мали аж три поліції: німецка, польска і украінська. В містах і гмінах важнішы уряды были під надзором німецкым. Дішло до того, же підпільны організацыі незнали кого барже уникати і бояти ся. Ту на місцы вшытки уважали, же знают ся добры, а в практиці так ясно і беспечно не было, бо все были якыси доносы.

Декотры мысцовяньскы газдове цікавы были, што діє ся за Саном, де істніл новы Советский Союз, од давна надія славяньскых народів. В великой таємници выбрали штыри особову делегацию в складі якой нашли ся: Андрий Завійскі з Вороблика, Михал Гарась, Дмитро Лабик і Гресь Василь з Мысцовых. Делегация тата мала навязати звязь з властями войсковыма СССР до спільнай борбы з окупантам німецкым. На весну 1940 р. як потепліло, делегация під ослоном ночы выбрала ся через границю на Сані. Взяла писмо од "Сільробу", котре мало ім помочы при стрічы з совітами за границом. Тоты 40 км ішли скалистым верхами гір, жебы оминути села, але ёден з членів той делегации нещасливо в дорозі скрутіл собі ногу і мусіл вертати домів. Тым тройом особам з великумы перешкодами, а навет під обстрілом граничняків уда-ло ся перейти на совітскую сторону. Там трафіли на долги і трудны переслуханя в НКВД во Львові, але найгірше было того, же не были приняты як высока державна делегация, але як небезпечны, заграницны шпъоны.

Єдного з них Дмитра Лабика вывезли аж до Москвы, де по переслуханях узнано го за невиннаго, до такой степени, же на-вет помогли йому під іншым назвиском вернути до Карпат. По тамтых двух делегатах Гарасю і Гресю шлід загынул на все, але ку тому были ріжны домыслы, а найбарже такы, же знали они кіль-

ка языков; русский, украинский, словацкий, польский, через того могли быть небезопасными шпионами и трафили певно до якого гулагу з якого не было повороту.

В середині літа по селі пішла поголоска, же вернул Дмитро Лабик, але о тім знали лем зауфани приятелі з тайной організації. Знали лем, же вернул під іншым називком, але не знали, бо і він сам не знал що стало ся з тамтима двома селянами. В селі не показувал ся в ден, лем в ночы, в котрім змінило ся дост дуже. Настал террор і страх, поліція і гестапо арештували діячы "Сільробу". Єдного дня арештували Григорія Водзіка і кілька інших хлопів. Безли і пильнували іх січовики і в дорозі до Дуклі при помочь єдного з поліціянтів з транспорту удало ся втечы лем єдному Водзікови, тамты інши юж не вернули николи. Гестапо і поліція од провокаторів довідали ся о повороті Дмитра Лабика і зачали ходити за ним, шлідити і грозити родині.

Также і власти совітськы, котры помогли му вернуты, уважали, же перше ци пізнійше фашисты допадут го в краю і зроблят своє. Дмитро Лабик добрі знал, же перед ним дорога ест замкнена, остали лем перед ним, смерт в бою, або лятер. Знал тіж, же в тім помочь може лем власна одвага і оборона на кождім місци і в кождім часі. Мусіл іти сам в незнаний сьвіт, бо в селі не было для нього місця. Юж по дорозі в Гырові натрафил на першу нагоду, де двох Німців ходило по селі од хыжы до хыжы за контингентом худобы і зерна. Коли єден был в хыжы, другий в тім часі обсерувал, што діє ся доокола. Оба не знали же іх зненавидженых Німців шлідит такый, што не має юж жадного выйстя, лем рахує на щестя, одвагу і бій на жыття, або смерт.

В тім часі Дмитро несподівано підышол близко Німця і всадил свій твердий хлопский палец під ребро і з криком "*Hende hoch*" заскочыл і вистрашыл Німця. Тот піднял руки в гору, а Дмитро скоро забрал му: автомат, одежду, пас, шапку, а йому казал лежати тихо на земли. За хвілю несподівано і скоро зробил так само з другим Німцом. Шолтыс і люде просили не робити шкоды вороговы для добра села і люди. Єднак Дмитро не слухал, забрал вшытко до своім крыівкы в лісі. По тій події о Лабику знали вшыткы села в околици, а він через одвагу мал зброю і был своім паном в лісі. Такий одважный поступок сподабал ся приятелям,

але зато Німців допровадил до іщи більшої встекlosti і терору. Тепер з Мищови в лісі мусіло ховати ся двох – Лабик і Водзік.

Оба постановили заложити Лемківский Комітет Антигітлеровского Руху Опору. Од того часу од 27.VIII.1940р. створил ся перший тайний oddіл партизанський. До того Комітету належало 22 членів, в тім 11 осіб з Мищови, 2 з Зиндранови і по єдинім з: Баниці, Березови, Грабу, Дошниці, Кросна, Королика, Мшаны, Перегримки і Терстяної. В діяльности Комітету впроваджено остру і тверду дисципліну, а ей не перестерігання грозило каром смерти зо сторони окупанта. До діяльности Комітету належали, борба і саботаж там де було то можливе в транспортах колейових, мостах і в обороні люди перед забераньом контингентів і высыланьном молодежы до Німеччины на роботы. Не удавало ся охоронити люди, тых діячы, якы были списаны іщи за санацийной Польщы, якы юж пару раз были забераны, яко "небезпечны особы".

Юж в осени 1940 р. настало нова велика фаля перешлідувань, террору і арештів. За села забрано Мальцева, Водзіка і інших. Водзік предвиджуval, же для нього друге арештування може быти остатне і за ціну житя втиок з транспорту, а вшыткых інших одослано до лягру в Освенцімі, одкаль юж не вернули николи. По тых арештах зима 1940 – 1941 і весна минули дост спокійні, трудно было лем ходити по селах. Юж весном по селах было штораз веце німецького войска, котре як вказало ся пізнійше підступно рыхтувало ся напасті на державу СССР, што настало 21.VI.1941р. Юж місяц перше 25.V.1941р. з дотеперішнього Комітету Руху Опору покликано збройний oddіл партизанський під названьом: Підпільний Комітет Народных Мстителів на Лемківской Руси "Борці за свободу".

O д o з в a

Карпаторуски Русини перервите свій глубокий сон! Народний голос зове Вас! Не забудте о своім! Патр'юты Зеленых Карпат борте ся з бандитском фашистовском пропагандом, котру ведут запродавці своого народу, дизертеры зо східної Галичыны. Не вірте ворогам свого народу. Показуйте тых, котры вспілдіют з німецко – фашистовском поліційом, выписуйте тайни записи на них, выявляйте их перед народом.

Дороги товариши, памятайте что в каждом селі мame чоловіка, котрий повідомит нас народных мстителів. При трудных обставинах укрывайте ся в селах і не отдавайте свою смерт в руки фашистовських збірів і катів, а мы найдеме і поможеме Вам в трудных для Вас минутах. В каждый час предателі і гестапо при выявленю будут осуждены найвыжшим виміром, на казом розстріляня.

Сообщение

Керівництво Радянської Селянської спілкової організації
Міністерства селянського землеробства та земельного фонду
Південної України засновано згодом все і зробите що варто.
Підприємства земельних кспекторів. Порядок
з діяльністю - функціонуванням пропаганди Комунар
Української запроваджені створено народу, діяльність якої
всесоюзної земельної ради, що відповідає землемісцям
народу викликані таємні комісарії супротив-
ником з Німецько-фашистської позицією,
важливістю таємні земельні ради іх, роз-
кривлені таємні першу народу. Дороги товариши
Задайте чим в кожному селі пакетом всіх
житлових Комунарів земельні ради народу
підприємствам. Ти все відповідальні за виконання
пакетів таємні земельні ради в селах, не піддавайте
себе використанням земель в руках фашістських військ,
катів. а, лише все відповідальні за пакетами в
транспорті чи вже пакетами відправте враніше працівникам
і штурмовим гестапо при будівництво будинків
нікому не віддавати се,

0 15.7.1941.

25.7. 1941.

Підпільний відомостник
Народних земельників
на Лівобережній Україні
"Героїзм за свободу"

Ксеро одозви

В тім oddілі комендантом був Дмитро Лабик, який був рівночасно ведучим до справ диверсій військової, а до справ звязі з населенем був Григорій Водзік. Коли по селях показала ся Одозва, Німці і їх помічники провадили дальші арешти в котрих було дуже жертв. "Борці за свободу" діяли в околицях міста Риманова, де був заложений лягер для пленних солдатів совітських в якім перебувало близько 10 тисяч мужчин. Інші дружини діяли в Перегримці, Фолюшу і на цілій Лемковині, найважче в околицях Мишкови, Тиляви, Полян і Крампної. Було іх там понад 100 осіб ріжного віку.

Серед них було навіть осмеро дітей з остатньої кляси основної школи з яких шестеро згинуло в часі уділяння помочі, яко лучники звязі і перезору сел, доріг і стежок в підпільній діяльності. Так згинул 15-річний Петро Бескыдняк переносячий через граніцю тайни інформації. Інші три хлощі: Петро Хаць, Стефан Янкович і Дмитро Дунь, згинули аж в Бодаках к/ Бортного, переносячи тайни інформації. Ослаблені і виголоднені завірили людям, же достанут істи і одпочинок, а тим часом нашли ся в руках гестапо, котре мучило їх три дні і в кінці розстріляло їх під селом. З той групи дітей остал в селі меджі іншими Іван Фуджак, який передав свою і інших підпільну діяльність в Мишкові.

Дня 24.IV.1943р. в підступний спосіб од куль націоналістичної банди згинул Григорій Водзік і його найближчий приятель Андрій Завійські з Короліка тепер Польського. Нашли ся люди за здросни о успіхи в боях дружини "Борців" і зробили засадзу. Тота страта позволяла гестапо на інші більший терор і арешти, які мали місце в Яслі, де сідило понад 100 Лемків. Дня 20 жовтня 1968р. в 25-му річницю смерті Григорія Водзіка під лісом меджі селами Перегримком, а Клопітницьком відкрито пам'ятник герою Гвардії Людовій Водзікові.

(Од авторів: Шкода, же egoїзм і культ єдиниці, який панував колиси для тих, що ставляли пам'ятник Григорію Водзіку, не позволив упам'ятнити і інших "Борців", котри згинули за спільну і підпільну діяльність в селях і лісах Підкарпаття).

Того дня під пам'ятником зобразило ся дуже приятелів воєнних, які пережили окупацію, були делегації воєводські, повітові,

тмінны і іншы з організацій підпільных, а також компанія войска польского. Были промовы высоких достойников войсковых, были квіты і сальвы гоноровы. Серед участніків могли быти і здрайці, які зрадили первого героя і борца "Za Naszą i Waszą wolność" на нашій зневоленій Лемковині.

Комендант Дмитро Лабик, звал себе "карпаторусином" який провадил дальше боі до надыйстя фронту на землі карпатскы. Пережыл війну, а по закінчынню ёй выїхал на Україну, де вмер во Львові в 1978р. Діяльніст партізанську на землях лемківских шыроко описал Ярослав Зволіньскі в своі книжці під наголовком "*Łemkowie w obronie własnej – Koszalin 1996r.*".

Фото: Г. Водзіка і Д. Лабика

Памятник Г. Водзіку

3. Село Баниця і сій селяне 1939 – 1945 р.

Баниця була (бо юж ей неє) розташована між селами: Пантном од заходу, Волівцом од сходу і Кривом од півдня, при джерелі річки Завої, яка по семох кільометрах під Незнайовом (якой тіж неє) вливатиметься в ріку Вислоку. В 1939 році газда села Штефан Шкымба дostaл карту мобілізаційну боронити Польщу перед фашистами німецькими. Встигнув лем доіхати до Нового Санча, як треба було юж втікати назад. В Санчах не встиг найти свою коменду і з іншими вояками і в свої одяги пришло му вертати на Схід. Ішов з гвером на плечах, який взял собі сам од забитого вояка коло Кросна. Так воювал Штефан три тижні і якося удалилося му вернутися до Баниці, але змізуваному і обдертому, але з цілом головом.

В селі не було розкошу. Земля ялова, марни урожаї, а ту п'ятеро діти і хоровита жена і до того неє де гроша заробити. Молодих забрали на роботи до Німеччини. Остатнє зерно і худобу треба оддати німцям на контингент, або сами сой заберуть, як то зробили в припадку Штефана. Не знал што робити коли до хыжки біда зазерат і дверями і виглядами. Задумал, не дам дітям вмерти з голоду. Через його село, Бортняне ходили на гандель з Русинами зо Словаччині і задумал прилучити ся до них. Заробок барз небезпечний, але дост користний. Юж за першим разом не пощастилося Штефанови, бо зімали го "гренишутці" на границі в Высові. За кару казали два тижні рубати дырва на стражниці.

Пустили го домів, але зато, же був записаний яко "шпекулянт", што три дні мусіл мельдуквати ся на поліції в Гладышові. З того ходжиня до Гладишова здер остатні керпці, а біда дале не одходила. Пришла му мысель, же мусить звільнити ся сам, бо они николи го сами не звільнят. Спробувал раз не піти мельдуквати ся, але з той причини пришол зараз січовик і забрал го зо собом. Казали зас різати дырва і спати в студеній пивниці на постерунку в Гладышові. В ночі передумал дуже і на другий ден затяг сокыру до кобиці і гайда в ліс. Од того часу його домом був ліс. Там познав добрих і злых людей і од часу до часу зазерал по крыйому на хыжу і підходил до родини. По затриманню Німців під Москвою і Сталінградом кус поліпшало ся в життю лісовім, але на коротко,

бо гнет за голову Штефана визначили нагороду, тому хто покаже його кривку. Од того часу більшість тих, що були визначені на роботи до Німеччини не ішли там, лем до ліса. Штефан Шкимба належав до Комітету Руху Опору, заложеного в Мисцові через Григорія Водзіка і Дмитра Лабика. З Баниці до підпільнай організації належало праві пів села, котрі не діяли в селі, але дальше в повітах: ясельськім і краснинськім. О Баници (тій коло Волівце) було барз голосно доокола, але лем яко "*banditen dorf*" – село бандитів. Коли на Сході настал поворот німецьких панцерних війск, а було то в другій половині 1943 рока товді на землях Підкарпаття розвинувся найбільший рух освободительний.

В кінці 1943р. на таблицях оголошень публичних по селах і містах показалися плякати в языку німецькім – о страшних змістах: (переведене з німецького)

BEKANNTMACHUNG (Оголошення)

"В звязку з преступством і згідні з параграфом 1 і 2 до заряджання о борбі з бунтами против німецькому програмови розвитку в Генеральній Губернії, подас ся до відомості же вироком суду Рейонового при Коменді Поліції і Безпеченства на район Краків – сказано на смерт через розстріляния в днях 21.XI і 6.XII.1943 рока:

- Василя Хымчака з Перегримки
- Андрия Хымчака з Перегримки
- Василя Полівки з Волі Цеклинської
- Михала Колтко з Новиці
- Михала Феша з Баниці,
- Штефана Феша з Баниці
- Митра Філяка " "
- Василя Філяка " "
- Грица Кєца " "
- Штефана Быбля " "
- Андрия Шопу, " "
- Михала Коссаря. " "

Правдоподібно таких оголошень і жертв було дуже веце, також з Баниці і інших сел з Лемковини – то єст лем єден приклад.

BEKANNTMACHUNG

Für das Erst- und 2. Anschlager der Schutzpolizei zu der Sprache 1942 nach jüdischer Kreis Kreis, am 4. 2. 43 wurden durch 24 der die ersten Bekanntmachungen für 1. 13 und 12 13 verantwortlichen Personen der Auslobung jüdische erschossen.

Wegen Verstreichens nach § 1 und 2 der Verordnung zur Bekämpfung von Angriffen gegen das deutsche Aufbauwerk, im GG vom 2. 2. 43 (Verordnungen für das GaG Nr. 84) wurden vom Standgericht beim Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD für den Distrikt Krakau zum Tode verurteilt:

Walter Kryszak	Alfred Kolanski	Wacław Poliński	Julian Kłosiel
Bogusław Chmura	Stanisław Drap	Jan Majura	Antonius Kłosiel
Michał Kaltwasser	Michał Fisz	Kazimierz Pietruska	Stanisław Goliński
Edmund Haffner in Bielsko-Biały	Omytro Flata w Bielsku	Ignacy Gąsiorek	Waldemar Skubas
Karol Stanek	Wacław Flak	Stefan Fisz	Wojciech Gajewski
Hermann Kies	Stefan Sobal	Bogusław Woinar	Michał Kostar
Franziskus Gudylka	Andrzej Szopek		

Das Urteil ist an den zu Ziffer 1-3 genannten bereits vollstreckt worden.
Die übrigen Verurteilten sind für einen Gnadenersatz in Aussicht genommen.

Es liegt daher in der Hand der nicht-deutschen Bevölkerung, durch entsprechende Maßnahmen bei der Verhinderung von Gewalttaten und Verfolgung der Täter den in Aussicht gestellten Gnadenersatz zu Verteilung zu bringen.

Der **SS - und Polizeiführer**
im Distrikt Krakau.

4. Устя Руске (Горлицкє)

В 1943р. гітлеровці перепровадили по селах лемківських в повітах: горлицькім і ясельськім великих арештування. Лем з єдного села Устя Руского арештували 23-ох молодих газдів, медже нима був Володимір Ткач. Вшытки они згинули з рук гестапо в ріжких ляграх і арештах, зато же були то члени і симпатики Польської Партиї Робітничої, які несли поміч членам партні і воякам Гвардії Людової і Червеной Армії.

Elżbieta Ślyś – Janusz w książce pt: Nad rzeką Panną – Krosno – 1998 roku we wspomnieniach z II wojny światowej pisze: "Ludność lemko-wską, która podczas spisu ludności przeprowadzonego 1.II-1.1943r. podała narodowość "ruską" objęła fala prześladowań.

Lemkowie byli wywożeni na roboty przymusowe, osadzani w obozach i represjonowani. Ze szczególnego okrucieństwa znany był posterunek policji w Uściu Ruskim (Gorlickim).

Sporządzane były "czarne listy" ludności, która jako swą przynależność narodową podawała russką. Ludzie ci byli publicznie kompromitowani i nazywani "agentami Moskwy", "komunistami" i t.p. Natomiast ci, którzy zadeklarowali poparcie dla nurtu ukraińskiego przyjmowani byli do tzw: "Komitetów Dopomohowych", dzięki czemu otrzymywali koncesję na prowadzenie pożydowskich i polskich sklepów i warsztatów rzemieślniczych".

В 20- ту річницю те. 22 липня 1963р. в Устю Рускім на ринку одслонено памятник партизантам Народної Гвардії, Народної Армії і охотникам Червеної Армії з написами на таблицях в двох языках – польськім і лемківськім. При одслоні того памятника зышло ся дуже делегаций лемківських з ріжних країв, а найвеце було люди з Заходу і Сходу з ріжними ансамблями пісні і танців, які товды існували.

Таблиці з написами:

**POLEGŁYM W WALCE Z OKUPANTEM
PARTYZANTOM GL - AL
OCHOTNIKOM ARMII RADZIECKIEJ
I WOJSKA POLSKIEGO
Z LEMKOWSZCZYZNY
1939 - 1945**

**ПОГЫБШИМ В БОРБІЗ ОКУПАНТОМ
ПАРТИЗАНТАМ НГ - НА
ОХОТНИКАМ СОВЕТСКОЙ АРМІІ
І ПОЛЬСКОГО ВОЙСКА
З ЛЕМКОВИНЫ
1939 - 1945**

Фото – памятник в Устю Рускім – 1963р.

5. Грибів – Фльоринка – Василь Дубец

В попереднім розділі споминали зме о Фльоринці, але яко місци де творила ся Руска Республіка, а тепер належыт ся нам спомнути о декотрих єй селянах, которых по 25 роках стрітила трагедія, може навет кус з наслідства тамтой давної події. Іде ту о Василя Дубца, який виріс і виховал ся в ріжних епоках. Найперше за часів монархії Австро-Мадярської мал нагоду призерати ся ріжним справам урядовим, якоже отець його був сельським війтром. Памятал і шандарів і вояків австріянських, бо руських в другу сьвітову війну не удало ся взріти хоць барз близко в сусіднім селі Вафці. Зато запамятал творіння ся во Фльоринці Рускої Республіки Лемківської, яка творила ся в надії на свободу, яку нови польські власти здусили на самім початку юж по 16-тьох місяцях трудного існування. Настала кус більша свобода, але на коротко, бо ідея фльоринської республіки долго осталася в памяті тих, што не хотіли до цьої допустити.

Василь од молодості мал здібності, памят і охоту до читання і познавання вишуканого, што впадало в його руки. Брав удел в життю культуральнім села, де одгryвал трудни і важни ролі сценічної драми. Найбарже одгryвати любил ролі человека споневераного і покривденного, на прикладі лемківського газди.

В часі окупації пришли тяжкі часы не лем до життя, але і для розвивання культури. В селі затихло життя і діяльність культуральна, бо не було ку тому обставин, а найбарже бракувало молодых людей, яких забрали до Німеччини на примусовы работы, де зо села забрали понад 100 осіб. Бракувало такоже поміщиця на таку ціль. Василь, як все був учинний і помогал вишуканым в ріжних справах. І в тамтих часах одступив із забудку і комірку на потребы діяльности культуральної і сельську бібліотеку. Дальше читал, дораджал і помогал людям в штоденных клопотах. Німці од самого початку зачали інтересувати ся ним, бо не було трудно найти такого человека в селі, жебы довідати ся о тім, же Василь ласкавшим оком смотріл на Схід. Надышол ден первого мая 1942 р. коли в повіті горлицькім розшмарено по селах ультоки з якисом пропагандом політичном. Напевно була она критична для пануючого товды окупанта.

Якысым трафом ультотка така нашла ся в руках Василя, котрий необачні прочитал ей в сельській корчмі, в присутності селянів і якысих доносителів. По трох тыжнях по тій події 22 мая 1942 р. гестапо арештувало його і по переслуханнях в Грибові, потім в Новім Санчы, одкаль на початку липца трафил до Тарнова, а одтамаль аж до лягру в Осьвенцімі. Юж по перешло трох місяцях, дnia семого вересня 1942 р. жена Марія достала телеграму з інформаційом "Ваш муж Василь Дубец вмер в лягри в Осьвенцимі", што означало, же стратил своє молоде і цінне життя, лем прото, же не скривал своєї прихильності до східньої надії.

Майже докладні по 19- ох роках в Грибові 1.Х.1961р. одслонено памятник "*Nigdy więcej wojny*", для ушанування пам'яті тих, што згинули в борбі з гітлеровським окупантом. На памятковій таблиці з сел гміни грибівської виписано 134 назвиска, які в роках 1939-1945 згинули з рук окупанта. З Фльоринки сут там назвиска: Вільчацкі Ваньо, Вільчацкі Гриц, Дубец Василь, Ключник Гриц, Максимчак Тимко. З Фльоринки, які служили в рядах Червеної Армії, і не вернули: Гасюга Стефан, Дубец Василь (з родини), Мерена Ярослав, Пецух Петро, Планка Михал, Лучковец Леон – Вшытки они згинули "За Нашу і Вашу свободу". Подал: Наше Слово – МГ- 1.Х.1961р.

4. Свобода – початок і кінець трагедії

Стало ся ясне, що Німці по нападі на СРСР не предвиділи кілька важливих обставин державних, а в тім не предвиділи великого простору держави радянської, ріжної природи і клімату, а найбажче не предвиділи одваги і вірності руського народу. Плянували, що за прикладом Польщі, Франції і країв балканських в пару місяців встигнуть занести європейську частину СРСР. Тимчасом до теперішніх великих успіхів Німців затрималися під Москвою на рік часу, а по стalingradському пеклу пришлося им вертати назад з величими стратами.

Не удалося теж окружити Петроград (Ленінград) де згинуло понад мільйон населення (солдатів і люди цивільних), які через 900 днів хоробро боронилися і не піддавалися ворогові, а виказали вірність, одвагу і oddання своїм державам (Родині і Сталіну). По трьох роках війни на землях СРСР і страшних, бо близко двадцять мільйонових жертвах населення і страшних знищеннях матеріальних держави, міст і сел, східний фронт в першій половині 1944 року цофнувся на давніх східніх землях Польщі на нову ленів фронту – Тарнополь – Броди – Кобринь – Гродно.

Потім зас по пару тижнів підготовці надали хвилю на дальші освобождження зневолених народів слов'янських. В половині липня 1944 року штаб воєнний СРСР підняв десізію до офензиви на цілім східному фронті, де войска радянські по перекрою річки Буг і Сан встигли визволити:

- 22. VII. 1944р. землі холмські,
- 28. VII. 1944р. землі перемиські,
- 2. VIII. 1944р. землі ряшівські,

В половині серпня 1944р. мусіли затримати ся на новій ленів фронту: – Сандомеж – Дембіса – Кросно – Санок. Разом з вкро-

чыњом войск совітських і польських на землі Польщі тымчасови власти нової держави принесли зо собом готовы проекти декретів правных, які зараз видала Крайова Рада Народова – Польского Комітету Визвоління Народового (PKWN):

Найперше Маршал СССР Конев і двох інших генералів дня 2 серпня 1944 р. видали ультотку о порядку перепроваджання мобілізації на освобожденых землях польських.

Оголосили, же на землях визволеных до мобілізації має право PKWN. Інши організації не мають права до мобілізації.

Дня 15.VIII.1944 р. Крайова Рада Народова ПКВН – видала декрет о реєстрації і частинній мобілізації до войска. Дня 2.IX.1944 р. в Кійові оголошено закінчыня прац до списаня спільнай умовы о взаімній выміні населеня медже Польщом, а Українськом ССР. Дня 9.IX.1944р. в Любліні підписано Уклад медже ПКВН, а УССР в справі переселеня населеня українського з Польщы на Україну, а населеня польського з Україны до Польщы. Было то зас під гаслом: *"зберіть своїх - oddайте наших"*. По двох тижнях (21.IX) до того Укладу видано специальну інструкцию о переселенях в єдну і другу сторону.

Do ludności wyzwolonych terenów Polski

O PORZĄDKU PRZEPROWADZENIA MOBILIZACJI NA WYZWOLONEM TERYTORIJUM POLSKI

1. Niniejszym podaje się do wiadomości obywateli, że prawo mobilizacji obowiązanych do służby wojskowej na terytorium Polski, przysługuje Polskiemu Komitetowi Wyzwolenia Narodowego, jeliż rzadownie organem Polskiego Suwerennego Państwa.

Z poleceń Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego mobilizacji może przeprowadzać także Działalność Armii Czerwonej.

2. Mobilizacja, przeprowadzana na terenie Polski przez inne organizacje polskie, nie mające nie wspólnego z Polskim Komitemetem Wyzwolenia Narodowego jest nieprawna i osoby przeprowadzające taką mobilizację podlegają natychmiastowemu aresztowaniu, jako jedni nienaleczyci, szerzący zamej śred ludności polskiej.

DOWODCA WOJSK
PIERWSZEGO UKRAINSKIEGO FRONTU
MARSZAŁEK ZWIĄZKU RADZIECKIEGO
KONIEW

ČŁONKOWIE RADY WOJENNEJ
PIERWSZEGO UKRAINSKIEGO FRONTU
GENERAL-LEJTNANT
KRĀJNIKOW
GENERAL-LEJTNANT
KALCZENKO.

Kijewo, 1944 r.

Ксеро – Ультотка трьох генералів

1) Дуклянський перевал – просмік

Дня 8.IX.1944 р. продовжали ся бої на землях лемківських – Кросно – Дукля. До бою рушило понад 1500 канонів і катюш радянських і чехословацьких, які міцно сипнули огнем на оборони німецькі. Был то початок дуклянської офензиви, яка спішла з помочом словацькому повстанню в Банській Бистрици, котре вибухло іщи в серпні против власти словацького фашистовського спільнника Тисо. Скорий перехід войска через дуклянський просмік помог бы барз словацьким повстанцям в полному визволенню і утриманню освобождених міст і сел. Совітський і чехословацький штаб воєнний в полни здавали собі справу, же не буде то легка поміч. Войска німецькі міцно вкопали ся в гірську – каменисту землю, одкаль барз трудно было іх вигнати. Войска радянські 1-го Українського Фронту під командом маршала Конєва і 1-шій Корпус чехословацький під командом генерала Людвіка Свободи розпочали бої о важну і стратегічну дорогу: – Дукля – Свидник – Бардейов. Дорога тога од віків знана была з військових переходів через Карпати. Добрі знали о тім Німці, які лишили за собом в тім кутику Лемковини сильны бетоновы бункры і скомплікуваний систем оборони; -декунки – запоры з дротів кольчастых і велике число мін піхотных і панцерных. По тріох днях тяжких боїв войска радянські гвошли до Кросна – Риманова і Дуклі, але до границі было іщи дуже незнаных укріплень. В декотрих місцях удало ся получить зо словацькима повстанцями, але на коротко через Тиханю – Гавранец.

Воякам чехословацьким было юж так близко до краю, але было барз тяжко дійти до нього. На тім дуклянськім перевалі осталася славна *"Долина смерти"*, де в так малім кутику землі были велики жертвы людські і матеріальны. Офіційны джерела військовы подавали ріжны числа побитых од 70 – 150 тысяч вояків радянських і чехословацьких. Дальше было освобождышня інших сел, аж фронт затримал ся на праві штыри місяці на новій лені: Івля – Мисцова – Поляны – Жидівске – Тиханя – Комарник. Тота ленія фронтова на дуклянськім перевалі на штыри місяці розділила Лемковину на дві часті – східню, з которой з фронтової ленії одразу виселено люди на Схід, а до інших сел освобождених

пришли зараз совітські агенти, політруки, котри діяли на дві сторони. Без дискусії вербували хлопців до Червеної Армії, яким минуло 18 років, де по коротких перешколіннях в Саноку, Бахужу, або інших пунктах зборних – по 1 – 2 – 3 -ох тижнях трафляли на фронт і то іщи на дуклянський перевал. Дуже з них остало в "долині смерті", а котри пережили мусіли іти даліше з I- шим і IV – Українським Фронтом на Захід за ворогом. Інші агенти занимали ся нагваряньном люді до переселення ся на Україну з яких більша част з конечності і ріжких причин скотіла, або мусіла переселити ся на Схід.

По західній часті фронту Німці казали винести ся людям до дальших сел поза 10 – 20 км. В селях під фронтових Німці для выгоды і мешкання занимали ізбы і комори, а мешканцям казали жити в стайннях і на подах (стрихах). Од часу до часу надлітували совітські аеропляни, а же знали, о тім же там жили Русини не стріляли по людях, лем до войска. До обслуги гірского транспорту Німці утримували коні, для яких заняли боїска і стодоли, жебы мати іх на потреби довозу, або доносу провянту і зброї на першу ленію, яка найчастійше переходила верхами гірськими. Для виживання свого войска довозили лем сухий провянт, а виштко інше потрібне ім до життя: худобу, дріб, молоко, огородовину, дырва і сіно брали од газдів як своє. Через цілий час Німці забирали молодих хлопів до роботи при копаню декунків і будуваню бункрів в новых місцях оборони. Штоденно треба было ходити по кілька кілометри до роботи, або мешкати під фронтом в пустых хижаках під легким і тяжким обстрілом з другої сторони.

В осінніх днях часто гнали до роботи на каменистых і глинистых дорогах і на мостах, які потрібні были для тяжкого німецького табору. Гнали тіж до копаня компарі в тих селях під фронтових з яких вигнали люди. Юж в серпні 1944 р. Німці заплянували будову нової ленії фронту в західній Лемковині в селях: Ізби – Баниця – Сынітниця – Брунари – Фльоринка – Грибів. Было то копаня декунків, будуваня бункрів і виштків інших укріплінь на новій ленії, до якої плянували перенести ся в разі оfenзивы на дуклянськім перевалі. До тих робіт гнали люди з близьких і дальших сел. Люде мусіли мешкати і жити разом з тамтейшими се-

лянами. Віштким було тяжко, а найгірше було з виживлінью дост великій групи населення і робітників з інших сел. Мозольна була робота в каменистій землі при зимній і дожджовій погоді в осінно – зимовім часі. Велике щестя для тамтого населення було того, же з той нової ленії оборонної Німці не встигли вистрілили ани єдного патрона. Так було до половини січня 1945 р.

Початок свободи

По перешло пят річній війні і окупації цілий сьвіт чекал на свободу, яка для Лемковини пришла аж в другій половині січня 1945 р. Свобода для ріжних народів приходила малым кроками. На Лемковину свобода пришла в зимі, коли по села не видно було нич, лем більй съніг. Родини, котры остали на місци тішылися з кінця війни і роздумували як можна буде дальнє жыти по так великих знищынях і при великім опізнінню розвою технічного в рільництві. Більша част родин думала о тых, што іщи не вернули од вересня 1939 р. або з інших груп партизанських.

Найвеце було таких родин, што чекали на своїх сынів, або дівок, якы од давна були в Німеччині на примусових роботах.

Інакше було в тых родинах, котры были переселены з ленії фронту і жили в інших села – в когоси. Были велики проблемы жытя тых родин, але спільні з тамтейшыма родинами ратувалися як могли. До зимы легше было жыти віштким, покля было тепло і були свої урожаі. Тамты родины, як могли то зазерали до села і на газдівку і очекували аж приде весна і зачнут направляти знищыня военны в хыжах і на полях.

І єдны і други роздумували, як і од чого зачати нове жытя по війні, якой кінця іщи не было видно. Тымчасом для населеня лемківского, хоц свобода пришла на цілій Лемковині, то никто не думал, же од того часу розпочнут ся найбільшы, найгіршы і найтяжшы народны трагедій: "добровольці, фронт і жертвы", переселеня на Україну, а по двох роках заплата за борбу з окупантом – насильним виселінью і лягром в Явожні.

А. Участ Лемків в Радянській Армії і їх наслідки

Познали зме юж перше документы – ультоку маршалка Конєва о мобілізації і декрет Крайової Ради Народової в тій самій справі і для того місяц по визволенню повітів: ясельського, горлицького, новосанчівського в Горлицях дня 18 лютого 1945 р. група діачи тих, яким удало ся в якись спосіб уникнути лягрів і смерти од окупанта, постановила заложити нову організацію: *Селянсько – Робітничий Комітет Лемковини (СРКЛ)*. В програмі того Комітету була постанова: творіння лемківських шкіл, гуртків драматичних і хорових, а найважливішим був заклик і поміч в вербунку добровольців до Червеної Армії. Хоць Лемковина була вільна, кінця війни ішти не було.

Комітет СРЛ пізніше оцінял, же на його заклик добровільно зголосило ся до Ч.А. з повіту горлицького близько 1800 хлопців, а з повіту новосанчівського близько 1200 хлопців. Як довідаме ся з дальших документів, то числа оцінки СРКЛ були дост завижені. Комітет тот діял коротко, бо лем пів рока, до липня 1945 р. Шкода, же з діяльності того Комітету не залишили ся деякі документы, а найбарже з вербунків і докладнішого числа хлопців які вступили до войска радянського.

Одозва – заклик СРКЛ – переведені з російського:

"Русски Патріоты! Непобідима Червена Армія своїм героїческом борбом в полності очистила од німецько – фашистовських заборців свою рідну землю і веде успішну борбу о свободу вшыхтих народів Европы од німецької неволі. Війна зближат ся до кінця. Остаточне розбиття гітлеровской Німеччини юж близке і в ей розбитю рішаючу роля одгрывати буде всемогуча Червена Армія.

Ей техніка виказала ся в тій війні, яко єдна з ліпших і першорядних. Ей вояки – солдаты, офіцеры і генералы вивчені на добрих традиціях своїх предків – смілы, одважні і мудрі люде зо знаньом і з розвагом бют хвалебну німецьку армію. Они переполнены гордостію, же сут солдатами той великой, непобідимої армії. О славі і можливості Червеної Армії знаме не лем

мы русски патріоты, але і вшыткы прихильники за границьом, котры разом з нами задоволены успіхамі Червенай Армії в ей героіческій борбі, за охорону цивілізації од гітлеровской джумы. Авторитет і любов до Червенай Армії стали ся причыном до чысленного – добровольчага вступлювання в ей ряды патріотів – рускіх і украінців прожываючых в Польцы, Чехословакії і Закарпатскай Україні. Тоты добровольцы высоку несут знамя побіды в своіх руках, уцтыво, мужественно і хоробро бют німецкых заборців. Дуже з них за взоровы діянія бойовы отримали державны нагороды і званя героя Савітскаго Солоза. Тепер Червена Армія і армія наших союзників бют ворога на його власні земли, приближаючы ден закінчыния побіды над ним.

Р у с с к ы п а т р і о т ы !

Немало біды і страданія принесли і нам німецко – фашыстовскы заборці. Они разбили наши родины. Дуже наших братів і сестер забрали до себе на каторгу в Німеччыні, котры з нетерпельвостыем чекают годины свого освобождэяня. Поможсеме Червеннай Армії скорше разбити гітлеровскую армію і освободити з іх неволі. Вступуйте в ряды Червенай Армії і будьте першымі патріотамі прославленай Радянской Армії.

В місті Горлицях, Устю Рускім, Сынітніци в Перегримці діют Комісіі до принимання добровольців: рускіх і украінців до Червеної Армії.

Горлиці – 27 марец 1945р.

Зложыло ся так, же одозва яку представили зме выше, тычыла лем хотару середній і західній Лемковини, бо ту освобождзыня оддалило ся о цілы штыри місяці. Наши братя Лемкы зо східній Лемковини юж од другой половины 1944р. в такий самий спосіб были вербуваны до войска і більша част з них брала уділ в боях о дуклянський перевал, потім з решты Лемковини.

Можеме сміло повісти, же декотрым нашым братям зо східній Лемковини пощастило освободжати решту Лемковини. Длятого даеме східнякам першеньство в представлінню іх списів і спомінів, бо они перші і доліше брали уділ в боях о вызволіні Лемковини і інших народів.

Вербунок – Санок – Бахуж – Рабка – фронт

Вербунок до Червеної Армії по східній стороні фронту за Дуклью ішы в 1944 р. представлять сами вояки, бо там була цілком інша ситуація і там по селах було більше знищення діяннями воєнними. Ми постараеме ся шырше описати вербунок, школіня і фронт на прикладах споминів самих вояків і загальних інформацій найперше зо східніх повітів а пак з західного хотару.

В східніх повітах вербунок розпочал ся юж в другій роловині 1944 р. а в середніх і західніх з початком марта 1945 р. В такий сам спосіб влучили ся до війни рекрути з західної, а найпіз-нійше з середньої Лемковини. Найліпше буде, як декотри з них сами оповідят свої спомини з дороги воєнной. Вшытки оны влучили ся до помочи розбитя німецького фашизму, хоц не в єднакім часі, але в єдинім спільнім ціллю: *"За Нашу і Вашу свободу"*.

Зараз по офензиві воєнній 12 січня 1945р. на цілій ленії фронту східного од Будапешту на Мадярах через Барвінок – Поляни – Сандомеж – фронт пересунул ся далеко на захід на землі польські – моравсько – ческі – судетські.

Хоц в горах було ішы дуже сънігу, то юж по пару тижнях од західних сел Лемковини зачали ходити совітські войскови агенты, котры мали за ціль вербувати лемківських хлопців до Червеної Армії. Мало знаме як поступувала мобілізація до Червеної Армії в другім піврочу 1944 р. на східніх землях Лемковини в повітах саноцькім і кроснянськім, але о них довідаме од самих учасників з дальших іменних споминів.

Більше знаме о вербунках на селах західної і середньої Лемковини і длятого коротко спомнеме о тім тепер в тім місци: Од лютого до мая 1945 р. агенты войсковы в двох, або троих особових групах провадили широку пропагандову роботу серед лемківських хлопців – ріжних річинків, переважно вільних парібків.

Агенты для свого добра в кождім селі і в кождій родині остерігали родини і хлопців, же ест стан воєнний і треба підпорядкувати ся властям фронтовым, бо товды на Лемковині ішы жадної іншої влади не было. Така войскова група, агент з солдатом приходили до шолтыса і найперше казали визначыти кілька, або кільканадцет молодых хлопців до войска, без аналізуваия річни-

ків і їх придатності до войска. Казали пришкувати на означену годину дві, або веце фурманок, жебы одвезти охотників до найблизьшої стації колейової – найчастійше була то стація в Грибові, одкаль колейом іхали вшытки до Рабки, до запасного полка IV-го Українського Фронту. Декотри юж в Грибові ставали перед комісієюм лікарськом, але важнішою комісією діяла в Рабці, яка провадила баданя придатності до часті з записами і приділенями до ріжних військових спеціальності. Єсли вербунок добровольців не був успішний, для воєнних власти, товді агенты бралися на хитрий спосіб: зо звербуваних, довіреных і активных лемківських хлопців доберали собі таких, котры мусіли ім помагати в іх пропагандовій роботі серед молодих хлопців по вшытках селах лемківських.

Осьвідомляли і переконували хлопців і родичів о потребі воювання з німецьким ворогом о вільністі і свободу зневоленых народів славянських. Як знаме з ріжних прикладів, то наших хлопців до войска не треба було барз нагваряти. Агенты не мали потреби великого і широкого переконування хлопців, бо як знаме з попередніх розділів, очи Русинів – Лемків од давних часів повернені были на Схід. На Сході по першій съвітовій війні дуже ся змінило – настало велике безбожництво і перешлідування релігії, але того никто поважні не брал під увагу. В часі війни пропаганда набрала іщи більших розмірів – навет до ошуканьства о свободі і раю, яких там не було, а о чим переконали ся добровольці і переселенці пізніше. Найгірше, же з той мобілізації – вербунку не були проваджені жадни записи і реєстри вояків – добровольців з Лемковини, а если были то лем в пунктах зборних і то за порядком, як попало, хто ся зголосил. З такої тіж причини не мame докладных, а навет приблизных чисел наших добровольців, о чим переконаме ся дальше з інших повітів Лемковини, де были подібні ситуації.

Інша справа, же числом добровольців не інтересувал ся никто, поза шолтысами, котрых пізніше по трьох місяцях розпорошено в більшості на Схід, а тоты што остали на місци не мали головы до таких справ. В Рабці записували вшытках зголошених рекрутів, бо комісія військова мала обовязок одшмарити лем неполно-літних хлопців ниже 18 років. Была тайна засада, же на солдата

надає ся кождий здоровий вояк, який потрафить нести вінтовку. До піхоти завсе бракувало вояків, по кождій офензиві і по новім атаку на фронті були велики запорібування на новых рекрутів. Каждий запасний полк мал, що два тижні зобрести, приготувати, навчити воєнного ремесла і вислати на фронт вояків, до заполнення вільних місць в фронтових ротах, батальонах, полках і дивізіях.

На середній і західній Лемковині агенты привозили хлопців до Рабків штоденно і засвертали на села по новых добровольців, так же через тамтот запасний полк перешло кілька тисяч – кілька транспортів новых вояків з Лемковини і Словаччині, бо і одтамаль було дуже добровольців Русинів, які воліли іти до Червоній Армії, як до свого чехословацького корпусу. В Рабці totы, що досталися за двері кошар не мали юж свободы, на жадни выходжиня, пропустки і контакты з місцевими мешканцями. Час в кошарах був в полні і міцно занятій під остром дисципліном. Найперше ранна пів годинна "фіззарядка спортова" на великих пляжах санаторійних, потім сънданя, кілька годинне школіння політчице, або на переміну школіння о зброй (вінтовці- кулеметі), розбераня, чищання і складання без патронів.

З практичных занятій були марші і муштры: *две – три - четыри колони становись! – шагом – бегом марш! – в лево! – в право! – смирио! – вольно! – отделение – рота – стой – отбой!* Кожного вечера перед сном був обовязковий марш зо съпівом. Кожда "рота" компанія мала свого "запівайлу", який на коменду "спойом" мусіл зачынати маршову пісню. Були то ріжкны пісні маршовы: "Розпрягайте хлопці коні", або: "Ой тачанка – розтачанка", і інши, які чути було кожного вечера по цілій Рабці. По першім тижні в кошарах організувани були на ринку в Рабці спільні присяги войсковы. По присязі були цвічыня практичны за містом на спеціальні приготовлені "полігоні-траншеях-окопах", де було остре стріляння з трьох патронів, часом гранату, а найвеце метаня гранатів деревяных. По такій острій підготовці зараз з рана, або по обіді давали, або ні, до "котьолка" – "стаканьчик "спіритусу", а потом загрузка по машинам і на фронт". Через ніч довозили на польськы, або на ческо – судетскы землі під фронт, який змінял ся, што дня і што ночы.

Од половины марта 1945р. для хлопців з західної і середньої Лемковини ленія фронту переходила з міста до міста: Бельсько Бялої – Осьвенцієм – Цешына – Рибніка – Богуміна – Моравской Остравы – Опавы – Оломуньца – Праги. Покля дійдеме до списів і іменних споминів добровольців мусиме читаючим іщы раз припомнити, же в наших описах не найдут ся полны списи охотників – добровольців зо вшыткых сел Лемковини зато, же:

- никто таких списів не писал,
- жадни уряды і діяче не робили того,
- сами добровольці не задбали о тото, жебы остали такы записы, або по просту не встигли того зробити.

Декотри участники Червеної Армії, а було іх около 400 делегатів, на зызді во Вроцлаві 23 лютого 1958 рока пробували запознати нашу спільноту, о тім як нашы Лемкы – Русини помагали великому Советскому Союзу закінчти другу світову війну в 1945 р. але зробили тото лем в части. Вказало ся, же тамтот зызд при нагоді припомніня о великом вкладі учасників на фронті і людських жертвах, хотіл залатити іщы найважнішу справу – поверненя Лемків на свої давни – рідны землі. Тото не сподабало ся аны властям польським, ани совітським, бо знаме, же то они наше пересеління і висеління підписали давно іщы перед закінччыном війни. О тім зызді не споминало ся в жадных публікаціях, ани не бесідуванонич о тім. Іщы заборонено вертати до той справи, так кривдачого темату. Справа затихла і тепер не мame, ани залатвіння кривды, не мame списів наших добровольців і их жертв і не мame правінич, поза тым што удало ся нам придбати ріжними способами і з ріжних стран. Знаме лем єдно, "же не знаменич, бо вшытко діяло ся за нашими плечами". Едни остали во фронтових могилах, а котры пережили мусіли сідіти тихо під загрожаньком вільності, а може і жыття. Такы були часы, же никто не мал права домагати ся правди, хоц і дальше неє інакше.

Більшіст з тых учасників свої таємниці восини забрала до гробу, а мы што іщы жысеме пробусем написати хоц частинку той так важной історії.

У в а г а : – Перед тым найважнішым розділом, який має одповісти нам на тему: "Участ Лемків в Радянській Армії 1944 – 1945 роках", авторы хотят іщы раз вияснити што: – числа

сел і учасників – добровольців в наших описах сут неполны і недокладны до фактычного числа сел і учасників, які брали уділ на війні.

З нашого розпознання видиме, же наш кутик історії що до "добровольців" не будеме могли заспокоїти наших читаючих ширишм і докладнішым описом, але лем для того, же не удавалося нам придбати всеце інтересуючых матеріялів – списів і споминів іх учасників.

З доступного нам джерела: "*Призвища галицьких Лемків у XVIII столітті*"- Івана Красовського Львів – 1993р". на Лемковині було около 350 сел (стор.175 – 184), а з того в повітах було:

	ок. сел	%
– Санок – Ліско	210	60.0
– Кросно – Ясло	42	12.0
– Нов.Торг – Новий Санч	50	14.3
– Горлиці	48	13.7

До документів – списів і споминів учасників фронтових в 1944- 1945р. довели нас і помогли нам дописы в номерах "*Нашого Слова*" і його "*Лемківского Слова*" – "*Сторінки*", од 1956 до 1995р. Найціннішы сут іменны списы і спомини декотрих учасників війни.

Як довідуєме ся з повыжшой табельки найбільше число сел было в східній часті Лемковини, що значыт же і учасників в рядах Червеной Армії было також більше, де юж од серпня – вересня 1944 р. хлопці добровільно і насильно вступлювали в ей ряды. Єсли приймеме, же хлопці зо східных повітів воювали праві пів рока долше і було іх дуже більше, то і жертв було што найменше пят раз більше. Через тото іх памят в освободжыню Лемковини і дальших країн ставляме на першім місци.

Маме свідоміст, що велика част наших братів зо східної Лемковиниуважали і уважают себе за Українців, або за Бойків, що ест звичайне і нормальне і для того уважаме собі за велику чест і вдячніст ім за спільній уділ в борбі з тым самым ворогом, під єдним гаслом "*За Нашу і Вашу свободу*". Книжку туту як юж на вступі споминено трактуєме яко "*памятник славы і памяти*" вшытким учасникам війни і іх жертвам.

Аж ся просит, жебы так велике число східного населення (60%) видало свою книжку, бо ми мame барз мало документів: списів і споминів з тамтых повітів. Тамты села в 90% виселено на Схід, а одтамаль в первых роках по війні не было дозволено писати вшыткого, а тым барже правди. Мame надію, же такы описы і спомини на Сході написано і видано юж перше.

Во вступнім слові споминали зме, же історию наших учасників – добровольців з другої святової війни описувати будеме, переважні з років 1943 – 1946, а то для того, же в тих роках наше населення брало уділ в освободженню своєї Лемковини і інших зневолених народів, де брали уділ велики числа учасників війни і понесли велики жертви. Роки 1944 – 1947 вказали ся найбільшом трагедіом, обманом і несправедливом кривдом десяток тисяч лемківського населення, од віків спокійно жыточого в своїх рідних, прекрасных і чудових Карпатах.

Не будеме описувати такоже дальших льосів учасників війни по роках 1944 – 1947, як і де жили, де жыют?, або спочивають вічним сном?. Єст то інший і шырший розділ жытя кожного учасника і його родини і тым тематом повинни заняти ся сами учасники, іх потомки, або нашы гнешні і пришли історики.

Спомнеме лем загальны числа вязнів Явожна, з описом деякотрих тых, што воювали о визвоління державы польской і были виселены, а декотры і вязнены в тім найтяжішім лягри на землях польских, де пришикувано для Українців і Лемків спеціальний одпочинок по тяжких воєнных пережитях.

Перейдеме до головного темату нашої книжки – до списів і споминів декотрих учасників – добровольців Червеної Армії в укладі повітів: I – Санок – Ліско, II- Кросно – Ясло, III- Новий Санч, IV – Горлиці і V – Іншы фронти.

I. З повітів Санок – Ліско нашла ся лем част учасників Червеної Армії з сел:

1. Бальниця (Баниця) з листу – анкеты
2. Дудинці – z księgi poległ.na ziemi sanock.
3. Команьча – зо спису і анкеты
4. Кожушне – z księgi poległ.na ziemi sanock.

5. Мокре	– z księgi poległ. na ziemi sanock.
6. Морохів	– zo спису і анкеты
7. Ольхова	– z księgi poległ. na ziemi sanock.
8. Присліп	– з листу – анкеты
9. Радева	– з листу – анкеты
10. Сукове	– з листу – анкеты
11. Тарнава Ниж.	– z księgi poległ. na ziemi sanock.
12. Тирава Соль.	– z księgi poległ. na ziemi sanock.
13. Туринськ	– zo спису
14. Чашин	– zo спису
15. Чистогорб	– zo спису і анкеты
16. Явірник	– zo спису

1. Бальниця (Баниця) з листу Зенобія Кравчинина – 1989 р.

1. Карабін Іван і його спомини:

"В жовтні 1944р. комісія в Смільнику покерувала нас до Хоценя – Кальници і дальше через Команьчу на фронт в Меджелабірцях, а потім в Гуменнім – Кошицях – Сині і знов через границю до боїв о Рабку – Суху. Ранений під Новим Тартом 2 лютого 1945 р. В шпиталю в Рабці лічений три тижні, а по виліченню знов на фронт в Бельську Бялій і через Заолз'я. Дорогом бойовом через Чехословачію і три тижні під Берліном. Скінчив службу як розвідчик – старший ефрейтор в 161 дивізії штурмовій. По війні провадил німецьких пленних 1 на 60 осіб до Радянського Союзу, жебы оббудували што знищили на Сході. Нагоджені медалями: За боєві заслуги, За одвагу, За перемогу, За Берлін, Odznaka Grunwaldu".

1. Дудинці – жертви з книги загинулих:

1. Котляр	Павел	згинул на дукл. перев.
2. Марчак	Антоній	згинул в Словачні
3. Суский	Володимір	згинул к/ Дуклі
4. Швірк	Владислав	згинул на дукл. перев.

**3. Команьча – список учасників і жертв подал Таргай
Стефан 2005 р.:**

1. Боілка	Андрій	
2. Боілка	Василь	згинул
3. Боілка	Ілля	згинул в Словачії
4. Боілка	Петро	згинул
5. Боілка	Теодор	
6. Воротило	Павло	згинул
7. Должицкий	Василь	
8. Жеребний	Іван	
9. Кантуляк	Андрій	
10. Калимун	Василь	
11. Калимун	Стефан	згинул
12. Лодинський	Теодор	згинул на дукл.перев.
13. Мацко	Василь	
14. Мацко	Михайло	
15. Притискач	Стефан	згинул в Словачії
16. Сотінка	Семан	
17. Сушко	Дмитро	
18. Сушко	Олекси	
19. Таргай	Василь	згинул
20. Таргай	Григорій	
21. Таргай	Михайло	згинул в Словачії
22. Таргай	Стефан	
23. Хриньо	Василь	
24. Хриньо	Теодор	
25. Хулич	Іван	
26. Хомка	Іван	згынул к/ Кошиц
27. Хомка	Іван	(братанок) згинул
28. Шпилька	Іван	згинул
29. Яцьо	Іван	згинул на Словачії

Спомини – переказал Стефан Таргай:

На теренах Бельско – Бяла (Польща) дня 16 лютого 1945р. були раненій одкаль забрали його до шпиталя в Сухій к/

Кракова, де перебувал до 7 квітня, а одтамаль трафіл зас на фронт. Конець війни застал го в чеській Празі.

4. Кожушне – жертви з книги загинулих:

1. Анасевич	Антоний	згинул к/ Свидника
2. Бодник	Іван	згинул к/ Дуклі
3. Воротило	Стефан	згинул без вісти
4. Головатий	Дмитро	згинул без вісти
5. Головатий	Петро	згинул в Словачі
6. Головатий	Тимко	згинул к/ Дуклі
7. Грицко	Лукач	згинул к/ Дуклі
8. Жубрик	Дмитро	згинул к/ Дуклі
9. Мартинишин	Іван	згинул без вісти
10. Масляний	Василь	згинул без вісти
11. Старощук	Михал	згинул в Словачі
12. Щерба	Іван	згинул в Словачі
13. Щерба	Петро	згинул в Карпатах
14. Щерба	Тимко	згинул к/ Волі Ниж.

5. Мокре – жертви з книги загинулих:

1. Бучко	Павел	згинул в Словачі
2. Герент	Володимір	згинул в Словачі
3. Герент	Павел	згинул в Словачі
4. Гриня	Андрій	згинул к/ Дуклі
5. Кондрат	Андрій	згинул на дукл. пер.
6. Мельник	Василь	згинул к/ Дуклі
7. Мельник	Петро	згинул к/ Дуклі
8. Палата	Стефан	згинул в Зіндранові
9. Пільх	Дмитро	згинул к/ Дуклі
10. Платош	Іван	згинул к/ Дуклі
11. Платош	Ніколай	згинул в Словачі
12. Сенцьо	Василь	згинул к/ Дуклі
13. Сенцьо	Михал	згинул в Словачі
14. Фаль	Іван	згинул к/ Дуклі
15. Фаль	Павел	згинул к/ Дуклі
16. Фаль	Ніколай	згинул к/ Дуклі

6. Морохів – список подал Іван Попович в 2005 р.:

1. Барна	Стефан	
2. Вовк	Теодор	
3. Гриців	Стефан	згынул
4. Герент	Стефан	згынул
5. Кондрат	Андрій	згынул
6. Кондрат	Стефан	згынул
7. Копчык	Стефан	
8. Кузьо	Кароль	згынул
9. Мельник	Гнат	
10. Мельник	Миколай	
11. Мельник	Іосиф	
12. Платош	Михал	згынул
13. Платош	Іван	згынул
14. Попович	Іван	
15. Сенцьо	Михал	згынул
16. Сенцьо	Теодор	
17. Хриців	Іосиф	
18. Цап	Василь	
19. Цап	Іван	

Хлопці тоти в жовтні 1944 році переходили школіння військове в Хошині, яко піхота-кулеметчики. Пізнійше брали увід на ріж-ных фронтах: – єдини воювали од Міхалович, на

Словачії через Банську Бистрицю- Кошиці. Част друга бра-ла увід на дуклянськім перевалі і дальше через землі лемківські, польські і чеські – Ясло – Горлиці – Новий Санч – Рабка –

Бельсько Б.- Цешин – Моравська Острава – Оломунець – Прага. Тых што пережили тяжкі, а навет страшни бої, конець війни за-стал в маю 1945р. на землях чеських. Част добровольців тых што пережила поїхала за родинами на Україну, част виселено на Захід одкаль декотри вернули до рідного села.

З книги погиблих на землі саноцькій під чиєслом 39 читаме, же селянин Морохова Андрій Кирилійза згынул в боях о Дуклю в жовтні 1944р. (інших не подано).

7. Ольхова – жертви з книги загиблих:

1. Сиванич	Петро	згинул к/ Дуклі
2. Паньчышин	Андрій	згинул к/ Дуклі
3. Паньчышин	Осіп	згинул в Словаччині
4. Цапар	Кароль	згинул к/ Дуклі
5. Цапар	Михал	згинул к/ Дуклі

8. Прислоп – з листу Зен. Кравчишина – 1989 р.

1. Сиванич Юрко – **Спомини:** "Забраний 25 січня 1945р. в Глівіцах, де був на роботах в Німеччині. До запасного полка завезли до Ченстохови. Перші бої були під містом Ополе і далі було окруження Німців во Вроцлаві. Єдна част пішла на Берлін. Наслідками школіння і фронту в зимово – веснянім часі, прилепила ся до мене хорoba – запаління легенів, де було примусове лічіння в шпиталях в Бжегу і Глівіцах. Нагороджений медалями: За одвагу, Za Naszą i Waszą wolność, Odznaka Grunwaldu".

9. Радева – з листу Зен. Кравчишина – 1989 р.

1. Янчишин Михайло – **Спомини:** "До війська забраний 12.IX.1944р. на перешкоління на 3 тижні в Хоцені. Дальше фронт в селах за границю: Старини- Кубасово- Березно- Ясінова. Під фронтом приділений до роти автоматчиків – кулеметчиків.

В незнанім селі замаскуваны Німці привитали нас атаком з трьох танків, а коли наша част остріляла іх – вищофали ся. Наша дорога фронтова направлена была на Будапешт, де був я ранений під містом 10.XII.1944р. Нога зламана была в двох місяцях з 9- ма більшими і меншими ранами од кулі міномета. Нашли мене санітарюше, а вечером заложено там польовий шпиталь, де було два дні лежання. Звідти перевезено мя до Санока на операцію, а по двох тижнях на Донбас, де лікування тривало 6 місяців. Домів вернул 20.VI.1945 р. До нині має в тілі 10 осколків од кулі. Нагороди за улів в боях: За одвагу, За боєві заслуги признаны два рази через офіцера який згинув. Были і одзнаки державни: Krzyż Kawalerski, Gryf Pomorski.

10. Сукове (Суковате) – з листу З. Кравчишина:

1. Гирча Петро – **Спомини:** Початок служби: Хоцень- Смerek. Перши бої на Словачії недалеко Ужгороду. Дня 4.XII.1944 р. ранений і місяц лікування в шпитали. Дальше були Чухайловичі – Кошиці – Гуменне – Бардейов і знов ранений 19 січня 1945 р. де лікувався до червця 1945 рока. Одзначений: Звіздом III ступені і медальюм побіди.

11. Тарнава Нижня – жертви з книги загиблих:

1. Дрозда	Владек	згинул к/ Дуклі
2. Норко	Іван	згинул в Словачії
3. Пашко	Владек	згинул в Карпатах
4. Пашко	Осиф	згинул в Словачії
5. Стеранка	Осиф	згинул в Словачії
6. Чернява	Іван	згинул в Карпатах

12. Тирава Сольна – жертви з книги загиблих:

1. Баніт	Михал/ Мик.	згинул к/ Дуклі
2. Баніт	Михал/ Ос.	згинул в Карпатах
3. Воздик	Владек	згинул к/ Дуклі
4. Дерень	Іван	згинул в Карпатах
5. Курась	Осиф	згинул без вісти
6. Лишкевич	Владек	згинул без вісти
7. Мішчышин	Михал	згинул к/ Дуклі
8. Пех	Василь	згинул без вісти
9. Пех	Іван	згинул на дукл.пер.
10. Скиба	Михал	згинул без вісти
11. Сибідло	Осиф	згинул к/ Дуклі
12. Суский	Володимір	згинул к/ Дуклі
13. Табака	Леон	згинул на дукл.пер.
14. Тилька	Осиф	згинул к/ Дуклі
15. Угринс	Іван	згинул к/ Дуклі
16. Хутко	Петро	згинул на дукл.пер.

13. Туринськ – список подал Стефан Макух в 1967 р. і Теодор Тхорик в 2005 р. Згынули:

1.Бабяк Іван, 2. Бабяк Іван 3. Бабяк Николай, 4. Брянка Федор, 5.Вовканич Іван, 6.Горгай Іван, 7. Гудак Вас, 8. Гобош Іван, 9.Дзюбак Іван, 10. Жеребний Михайло, 11. Ільків Василь, 12. Красуляк Петро, 13. Мазур Михайло, 14. Перун Петро, 15. Скопик Стефан, 16. Слимак Михайло, 17. Стапай Фодор, 18. Тарнавский Николай, 19.Тарнавский Пав. 20.Тхорик Стефан, 21.Хрін Іван. (В 1967р. С. Макух подавав число 21 хлопців, але серед них були інші назви ска: Вовк Павел, Вовк Петро, Горгай Федор, Кравчышин Петро, Сенько Михайло, що значить, же жертв було більше).

Повернули: (В 1967р. подавано число 25 хлопців, а з того спису мame іх більше, бо 38 осіб)

Були то: 1.Бурян Федор, 2. Брянка Стефан, 3. Вовк Мих. 4. Вовканич Василь, 5. Гобош Михайло, 6. Драбик Андрий (Петро), 7. Кимак Стефан, 8. Коник Василь, 9. Коник Іван. 10.Коник Никол. 11.Котис Андрий, 12, Копач Михайло 13. Коцан Дмитро, 14. Коцан Михал, 15. Лесик Дмитро, 16. Мацко Миколай, 17. Мазур Василь, 18. Мазур Михал, 19. Мазур Стефан, 20. Мельник Микол. 21. Михалик Іван, 22. Перун Андрий, 23. Перун Миколай, 24. Перун Михайло, 25. Притискач Іван, 26. Притискач Петро, 27. Сенько Дмитро, 28.Тарнавский Григорий, 29. Тарнавский Михайло, 30. Тарнавский Николай, 31.Тимчишин Петро, 32.Туринський Іван. 33. Тхір Андрий, 34. Тхорик Іван, 35. Тхорик Михайло, 36. Тхорик Николай, 37. Філь Стефан, 38. Хрін Федор.

14. Чашин – список учасників подал Міщишин Ілько – 1970 р.:

1. Блажовский	Миколай	
2. Ванцовяк	Антоний	убитий
3. Ванцовяк	Миколай	убитий
4. Вилота	Антоний	
5. Воднар	Антоний	
6. Гирча	Ілько	убитий
7. Гливятчин	Михайло	

8. Гнатишин	Володимір	
9. Гнатишин	Михайло	
10. Гріндель	Миколай	ранений
11. Гыба	Петро	убитий
12. Дуда	Володимір	
13. Качмарик	Антоній	
14. Качмарик	Василь	
15. Качмарик	Іван / Костя	убитий
16. Качмарик	Іван / Мик.	ранений
17. Качмарик	Ілько	без вісти
18. Качмарик	Михайло / Костя	
19. Качмарик	Михайло / Мик.	убитий
20. Кош	Володимір	
21. Кудлик	Антоній	
22. Кудлик	Володимір	
23. Кудлик	Миколай	убитий
24. Кудлик	Петро / Вас.	убитий
25. Кудлик	Петро / Івана	убитий
26. Міщишин	Іван / Костя	убитий
27. Міщишин	Іван / Йосифа	убитий
28. Міщишин	Ілько / Івана	ранений
29. Міщишин	Стефан	убитий
30. Огарок	Йосиф	раненний
31. Павлишин	Йосиф	ранений
32. Плакса	Володимір / Дм.	
33. Плакса	Володимір / Йос.	
34. Плакса	Ілько	ранений
35. Порба	Миколай	убитий
36. Реймін	Михайло	ранений
37. Сава	Йосиф	ранений
38. Салак	Антоній	ранений
39. Салак	Іван / Ілька	убитий
40. Салак	Миколай / Мих.	ранений
41. Салак	Миколай / Ілька	ранений
42. Салак	Петро	убитий
43. Фаль	Антоній	убитий
44. Фаль	Михайло	
45. Шпак	Іван	ранений

46. Янковский Йосиф / Мик.
 47. Янковский Йосиф / Якуба ранений
 48. Янковский Миколай
- Увага: Назвиска і Імена можуть быти недокладны.

15. Чистогорб – спомини подал Ільків Іван, а записал Федор Гоч в 1989 р.

"Як брали нас до війска в жовтні 1944 р. мав я 24 роки. Єсли добрі памятам, то з нашого села взяли товды 30 молодых хлопців. Називали нас добровольцями – охотниками, брали кого спіймали в ден і в ночи. Школили нас в Смільнику к/ Лупкова, команда наша містила ся в Явірнику к/ Репеді. Приділено нас до Першого Українського Фронту – 27 полку піхоты, а командиром был генерал Колнаков. На ленію машерували зме через Лупків на словацьку сторону, за Меджелабірці до села Калинової під саму границю. Там Німці мали сильну оборону і наш полк перенесли на дуклянський перевал. Ту было правдиве воєнне пекло."

Част наших вояків згинуло там на місци, найбільше в Кросні, коли Німці підмінували міст на ріці Яселка к/ Єдліча, де фронт затримав ся аж до січня 1945 р. По офезиві січньовій моя дорога фронтова тягла ся через Креніцю, Новий Санч, Закопане, Рабку, де был я ранений в праву ногу. Нога моя была міцно перестрілена і треба было аж б тыжни лежати в шпиталю в Новім Санчі. Потім перевезено мя до Санока, а іщи пізнійше до Іваніча. По закінченню війни в маю 1945 р. звільнили мя домів, яко інваліду. Моих селянів згинуло в боях 12 – приятелів і дуже было ранених.

З тых што згинули, не вищих юж памятам, а были то: Бабяк Іван, Ільків Федор, Каделяк Дмитро, Машляк Михал, Пінчак Іван, Присташ Фецьо, Сторожска Іван, Телебак Михал, Тхущак Андрий. З доріг фронтових тіж не вищитко памятам, бо на фронт і до боїв пхали нас переважно ночами – тяжкы то были часы, же не хоче ся споминати. По році часу при помочы родини з Чехословачії поїхал я до Праги, а одтамаль трафило ся щестя і нагода поїхати до родини в Торонто до Канады, де проживає з родином".

16. Явірник – список учасників подал Стефан Таргай з Команьчи – 2005 р.:

1. Гриць	Іван	
2. Домарад	Андрій	
3. Домарад	Теодор	згинул
4. Домчак	Митро	згинул
5. Карлицкий	Андрій	згинул
6. Малий	Миколай	
7. Полиньский	Петро	
8. Піньчак	Іван	
9. Роман	Андрій	
10. Саракун	Михайло	
11. Стефаніл	Петро	
12. Фецко	Іван	
13. Халупа	Іван	згинул
14. Халупа	Миколай	
15. Холоватий	Василь	
16. Шпилька	Панько	
17. Шпилька	Теодор	

Загальні з того що познали зме перше, знаме, же хлопці зо східної Лемковини воювали і гинули на дуклянськім перевалі, на Словаччині в Судетах і деінде. По січньовій офензиві в дальшій дорозі фронтовій хлопці тотои од Сану аж по Попрад лучылися разом і спільні воювали в боях о: Рабку – Суху – Бельсько – Осьвенцим – Краків – Рыбник – Богумін – Моравську Остраву – Опаву – Оломонец – Прагу – Берлін – Ополе – Вроцлав, але в меншім числі, бо велика іх част остала коло Дуклі і в інших місцях Карпат – Словаччині, Мадярах і Судетах.

Фото: Могила незнаного солдата

В 1944 – 1945 р. на перевалі дуклянськім було іх не мало.

**ІІ. Кросно – Ясло з тих повітів нашла ся лем част
участників Червоної Армії з сел:**

1. Барвінок	– список
2. Гырова	– список
3. Зиндранова	– список і анкета
4. Крампша	– лист
5. Липовец	– з публ. Нашого Слова
6. Мысцова	– список і спомини
7. Мшана	– список і спомини
8. Петруша Воля	– список, спомини і анкети
9. Поляны	– список і спомини

10. Ропняка	— спис
11. Свіржова	— з публікації
12. Святкова Вел.	— список і спомини
13. Святкова Мала	— список і спомини
14. Смеречне	— список
15. Терстяна	— список і анкета
16. Тилява	— список і спомини

1. Барвінок – подал Федор Гоч – 1969 р.:

1. Головацкий	Іван ран.	без ока	Укр.
2. Головацкий	Стефан ран.	2 раз	Укр.
3. Ябчанка	Васил	ранений	Укр.

До войска вступили в осені 1944р. зараз по освободженню села. Ваньо Головацкий вернул полним інвалідом, без ноги і без ока. Василь Ябчанка одходячи до войска лишил дома 6-ро дрібних діти, На фронті был ранений. Вшyтки вернули і виїхали на Україну.

(Од авторів: Якисий дивний припадок был забераня до войска вітця великої родини. Певно дома виділ більшу біду, як на фронті).

2. Гырова – подал Федор Гоч – 1969 р.:

1. Тирпак	Данько	ранений
-----------	--------	---------

В часі окупації належал партизанського oddilu. По освободженню вступил до Ч.А. В боях з гітлеровцями был ранений. Был нагороджений медальюм і одзнакою Ч.А.

3. Зиндранова – подал Федор Гоч – 1969 р.:

1. Ваница	Іван	ранений	Укр.
2. Ваница	Теодор	згинул	
3. Галайда	Теодор	згинул	2.I.1945р.
4. Губик	Іван		Зиндр.

5. Джудзік	Стефан	згинул к/ Гыровы	
6. Кыдала	Стефан	ранений	Укр.
7. Магала	Іван		Укр.
8. Мацек	Іван	ранений	Укр.
9. Петрик	Іван	ранений	Укр.
10. Пилип	Іван	ранений	Укр.
11. Сливка	Яков	ранений	Укр.
12. Фучыла	Іван		Укр.
13. Чомко	Ніколай	згинул	
14. Шымко	Михал	згинул к/ Полян	
15. Шыйка	Теодор		
16. Явиляк	Григорий	згинул к/ Прешова	

Спомини участника Ч.А. – Івана Мацек – списал Федор Гоч – 2005 р.

"Тамты часы не хоче ся споминати, але если то мас быти для нашей історії і нашого пришлого покоління, то оповім што іңцы памятам, бо написати юж не можу. Были пережытые, аж не хоче ся вірити, же человек міг тілько вытрымать. Як брали мя до войска мав праві 18 років, без трох місяци. Ходили по хъжах і кого зімали з молодых, то заберали же треба іти помагати воювати. Наши хлотці знали добре, же німецкы войска то вороги і окупанти, якы дали ся добре вознакы і нашым людям.

Коли виділи тілько люди згинуло в боях о дукляньский перевал і в нашім селі, то бояли ся смерти і не хотіли іти. Крыли ся як і де могли, хоц не вшытки. Нас 12 – ох молодых хлотців завезли до Дуклі, де була стріча з тыма што мали нас вчыти воснного ремесла, як воювати з окупантом і знищыня його в Берліні. На другий ден завезли нас до Кросна, а одтамаль до Бахужа до запасного полку на перешкоління. По тыжньовім школініо была присяга і выїзд на фронт в недалекых лемківских селах ближє словацкой граници.

Як визволено наше село Зиндронову і Барвінок тс: б жолтня 1944 р. то фронт пересунул ся дальше на півднє до Свидника. Ту по нашій стороні фронт станул до 12 січня 1945 р. Ту на ленії Мисцова – Вільховец – Тиханя і дальше през Івлю – Глойовіце

Німці окопали ся міцно в гористім хотари. Нас пхали найбарже на гору Суханя (580 м) коло Полян. Там акурат Німці мали сильни укріплення. Была зима, снігів і морози, де не все могли довезти нам теплого ідла, через тут хлопці були голодни, змерзnenы і невиспаны. Там було велике воєнне пекло в якім гинуло дуже наших хлопців. Єдного дня Німці розбили нашу польову кухню, Через тут пару днів не іши зме ніч теплого. Не кождий міг достати сухий провіант в засніженых і замерзnenых горах. Палити огні і варити в котильках заборонено, жебы Німці не викрили нашу позиції фронтовы. Селяне помагали як могли, але ім тіж часто бракувало ідла.

Перед нашим Новим Роком загырміла артилерія і катюшы, а по них рушыли танки і наша піхота і юж в першім дні наши войска заняли поблизу села і Змигорід. Піхота ішла помальше за танками і автами, які ішли в сторону Горлиц, Нового Санча, Бельська Б. Тарнова. Деси на Шлеску бої перешли на землі чески, а командіры повідали нам, же мусиме іти освободжати Прагу. Постішно перевезли нас під Прагу, де в боях був єм ранений в праву руку в рамени. Рана не була грізна і санітарюше зробили перевязку і рана скоро ся гоїла. Там 9 мая в Празі застал нас koneц війни з чого для вишуканих була велика радіст. По пару дніях пришол приказ вертати піше на Схід через землі чески і словацькы на західну Україну до Надвірної коло Коломиї.

Одтамай розпустили нас домів і потягом через Дрогобич – Санок до Кросна і дальше піше до рідного села Зіндрановы через Дуклю- Тильову. Дома не було родини, бо вивезли їх на Схід, як то гварили, же до Росії. Товды на фронті перед боями молилися ся в духу, жебы пережыти, так тепер просил єм Бога о поміч жебы найти родину, яку нашол єм в Тарнопільщыні. Там в Борщові нашов єм дівчыну родом з Дальовы, де заложыли зме родину. За участ в війні признали мі медалі: За одвагу, За перемогу, Орден Отечественной Войни і медалі ювілейны. Тепер на стары рокы приходята мысли про тяжку дорогу фронтову од Дуклі до Праги, де видів см смерт і раненя своїх фронтовых приятелів. Было їх дуже котрых і я ратувал. Кількох бойців – колстів треба было загребати до землі – до окопів. Згадую нераз своїх двох селянів,

яких взяли разом на фронт, а они згынули іцу на дуклянськім перевалі – Вічна ім пам'ять.

4. Крампна – опис подал Гриц Бованко – 2005 р.

а) – Вояки польского войска – 1939 р.

1. Бованко	Гриц
2. Валько	Іван
3. Кобеляк	Михал
4. Майхрич	Василь
5. Сардьба	Митро

+ Явожно

б) – Окупация 1940 – 1944 р.

1. Валько	Мірко	загинул
2. Валько	Федор	загинул в Нім. на роб.

в) – Червена Армія – 1945 р.

1. Валько	Михал
2. Хомяк	Гриц

Оба забраны до Червеной Армії в Німеччині, де були на примусових роботах в Німеччині і брали уде в боях на фронтах.

5. Липовец – з публ. Нашого Слова 1965 р.:

1. Ваньо	Нестор
2. Копій	Фецею

І други котры были забраны до Німеччны на примусовы работы і як вступили там войска Рад. Армії то вступили як охотники.
– Ф. Гоч – Лемківскє Слово № 46/65р.

6. Мысцова – спомини Данька Тырпака записал Федор Гоч 2005 р.:

"Як розпочала ся друга сьвітова війна мав я 24 роки. Од перших днів окупації належал до підпільної організації Народового Визволення в Дукли. До його діяльності підпільної були переводы офіцерів польских через зелену границю на Словачию (розд.3.а 2). Была то поміч воякам, яким удало ся втечы з неволі німецької з ріжсных

обозів і лягів. З тими переводами були проблеми на стороні словацькій, бо декотри люди з тамтешнього населення не були ласкавы і не мали охоты удзяліти помочы обычым гражданам при террорі німецкім. Такым людям, котры помогали в переходах через границю грозила кара смерти, або лягру, длятого же серед переходячых было дуже населеня жыдівскаго, якс было ліквідуване.

Через підпільну діяльніст Водзіка, Лабика і іншых селяне Мысцовы были перешлідуваны і арештуваны. Меджэ нима нашов ся і Данько .Арештували і забили дуже селянів, а Данька вывезли на примусовы роботы до Австріі до фабрикі зброі. Там на переломі 1944 – 45 років одослали около тисяча невільників до будовы оборонной ленії фронтовой в Югославії недалеко граници австріяцкой. В половині січня 1945 р. в самраз товды як оfenзива совітска прорвала фронт в Карпатах і Будапешті на Мадярах, товды тіж совітски аеропляны в Югославії коло той лені зошмарши десант вояків на парашутах. Нас невільників переняла совітска команда войскова і пустыла домів. Декотры з нас могли вступити до войска совітского і так зробыл я, яко карпаторос зголосил ся до іх армії, до 54 батальону санітарного 211-го полка – 63 – ой дивізії. По партізанських пережытках, почала ся нова служба в рядах Червенай Армії.

Одтамаль послали нас на фронт на землях мадярских, а пізніше на землях Австрії, де застал мя конец війны. Для нашого полку не было іцы кінца війни, бо служба войскова протігала ся довше. Плянуваний был выїзд на фронт до Японії, яка скоро підписала капітуляцию. По 11- ох місяцях службы в Ч.А повезли нас через Румунію на Україну, одкаль звільнили нас домів. Вертал я домів через Кышинів – Чернівці – Самбір на Лемковину в одежзы солдата совітского з надійом, же по службі провідника, партізанта, примусовых работ і вояка совітского найду в селі свою родину. В ріднім селі не было юж родины, бо вывезли сій на Схід. В тім місци пришла мысель за што? і де іх глядати?. Наши хыжы і поля заняли родины польски з Гуты Поляньской. Нашов см ся в ситуациі безнадійній, ци глядати родичів?, ци тримати ся рідной карпатской землі?. Тота друга мысель переняла верх і затримала мя.

Была надія, же родина верне назад. Тиснули ся тіж мыслы за што терпів я в молодых роках?, за што воював з німецким окупантом?, а на конец брал уділ на фронті?. Найгірша мысель, за што переселили родину і вищих селян на Україну? если ту єст наша прадідівска країна. Товды припомнул ся мі верш О. Павловича: "Ту мене мати породила, солодким молоком кормила, Ту хочу жыти – умерати, де жыли мій отец і мати" Пізніше познал ем свою дівчину і сусіднім селі Гырові з яком заложыли зме спільну родину. Од выгнання акційом "Вієла" в 1947 р. охоронили мя мої знайоми з часів окупаційних, як быв ем провідником офіцерів через границю словацьку, а такжє спільну борбу з окупантам".

О селі Мишкова писали мы в розд. 3.б -

7. Мишана – список подал Федор Гоч – 1969 р.:

1. Баньковский	Лепшко	раненый	Укр.
2. Галадий	Лешко	раненый	Укр.
3. Кащак	Григорий	згын. к/ Бельска	
4. Петрусиц	Лешко	згын. к/ Кракова	
5. Попайла	Григорий	згын. к/ Бельска	
6. Попайла	Михал	раненый	Укр.
7. Сидорик	Павел		Укр.
8. Бідняк	Петро		Укр.
9. Білиця	Стефан		Укр.
10. Куриця	Михал Укр.		
11. Якымчик	Євдокія	тепер в Тиляві / Худик	

Спомини Михала Попайлы – записал селянин Михал Бугель в 1971 р.

"Дня 20 жовтня 1944 рока на зборний пункт і селі Потік к/ Кросна зголосили ся хлотці з Мишани: Алекси Баньковский, Алекси Галадий, Григорий Кащак, Алекси Петрусиц, Михал Попайла, Павел Сидоряк. Там чекало юж пару соток хлотців з інших сел, на солдатську службу. З Потіка охотників перевезено до фольварку Баухуж к/ Динова, де успішно перешли воєнне приготування. По переїзді місячнім перешколінню 25.XI.1944 рока солдаты зложы-

ли військову присягу по якій всіх зачислено до 8 – го запасного полку. Дня 2 грудня 1944 року з Динова перевезено охотників під ленію фронту на дуклянськім перевалі до села Зіндранова і придано до IV- Українського Фронту, 70- Гвардійської Стрілкової Дивізії, 203- го стрілкового полка, під командування полковника Малитова, замістника командира Князєва і командира роти Головкова, який був родом з Дніпропетровска.

Дивізія в повному бойовому складі з Зіндранової вирушила на фронтові позиції в Жарнівці к/ Єдлича, де дні 15 січня 1945 р. розпочалася атака на німецькі укріплення, найперше з канонів і катюш, а потім піхоти. На другий день надійшов бій о місто Ясло, яке освободжено і її до полуночі і того самого дня освободжено, такоже і місто Горлиці. Тяжкі і кроваві бої переходили на рівні Дунаець, меджже Новим Санчом, а Тарновом. В тяжких боях о Бельсько згинул смертю хоробрих: Григорій Кащак, Алексі Петрусик і Григорій Попайла. Там з них погиб командир звода III батальона лейтенант Тучкін. Згинув такоже санітарюш, який ратував життя іншим солдатам – наш селянин Павел Сидорик. Коли перевозил раненого бойца – німецький снайпер скоротил життя нашого санітарюша.

Там в околиці похоронено аж 4- ох охотників з Мишаны, які oddali своє молоде життя за щестя народів. Дня 19 січня 1945 р. в Літниці Муруваній к/ Бжеска ранений був в ногу Михал Попайла, якого перевезено до горлицького шпиталя, перележав 10 днів, по яких одставлена його на Шлеск, до той самої часті, але до іншого батальону. Там з давних знайомих нашол лем командрів полка Князєва. Були там юж інші командрів і бойці, які гнали гітлерівців до їх гнізда – до Берліна. Михалу Попайлу не удавалося сповнити своє бажання, бо 11.III.1945 рока зостал другий раз раненим і в тутор саму ногу і трафіл до шпиталя в Ратиборі за Одром. По виліченню ноги повернув до свого полку, який стояв і її в Ратиборі.

Дня 20 червня 1945 р. здемобілізувано нас з війська. З медалью "За побіду" вернув до рідного села, до своїх лемківських Карпат. В селі Мишана Михал не застал юж своєї хъжы, не застал своїх родичів, бо они виїхали на Україну. Хоць в селі було і її пару

хлотців і дівчат, які повернули з Німеччина. Михал не виділ там для себе життя. Смутний і прибитий горем, часом і голодний, побозерал страшні руїни в селі і постановил виїхати за родином на Україну. Дотепер Михал Попайло переживаєт коло Львова, де має свою хату, яку сам побудувал, має свою родину з яком щасливо проживає”.

Спомини Лешка Галадія – записал М. Бугель в 1971 р.

“В околицях Бельска подібні, як і на дуклянськім перевалі німецькі окупанти побудували собі сильні оборонні пункти, на яких ставляли сильний отір. Там тревали тяжкі і кроваві бої з ворогом. Дня 7 лютого 1945 р. наш батальйон попал в окруження ворога. Солдаты нашлися в безвихідній положенні. В тих тяжких і великих боях зостал раненим Лешко Галадій, який доліший час оставал непритомній на полях бою, аж до часу покіль нашла го санітарна обслуга і перевезла до шпиталя в Мысловицях. По великій утраті крові лежал там без притомності цілий тиждень під средствами зміцнюючими (кроплівком). Через штати місяці перешол кілька операцій і то в 12-тих шпиталях які записано з його карті лікарській. Коли дішол допамята запамятали Новий Санч, даліше Санок, а одтамаль далекий Житомір, де перележав до остатнього лічіння. В Житоміри по цілковитім виздоровленню, яко здоровий зостал приділений до нової часті, яка вислана была на Далекий Схід на фронт японський, де закінчил свою військову службу, без боїв, бо Японія скоро скапітулювала, без участі Лешка. По році часу 15 мая 1946 р. Лешка нагороджено Орденом Побіди над фашизмом. З Камчатки здемобілізуваний поїхал жити до Одеси, але на коротко, бо родиче його жили юж на Україні, яких однашол і сам заложив родину побудував хату, працює і проживає в львівській області”.

**8. Петруша Воля – Ріпник – спис подал Когут:
"Лемківське Слово № 19/63р".**

1. С. Бік	згинул під Прагом
2. М. Бік	згинул під Берліном
3. М. Біковські	згинул під Берліном
4. М. Васік	згинул на дукл.пер.
5. В. Васік	
6. П. Галько	
7. М. Каплун	
8. П. Когут	
9. П. Когут	
10. Л. Моряк	
11. К. Оленяк	
12. М. Оленяк	
13. О. Осолінські	
14. С. Кошык	
15. М. Помайда	згинул під Берліном
16. М. Хруняк	

В описі спомнено: "В липні 1944 року здійснилась мрія по-колінъ. Радянська Армія визволила П. Волю і Ріпник, радості не було краю. Зараз після звільнення вступили добровольцями до Армії – як вище:".

(Од авторів: Шкода що не подано повних імен учасників) .

Спомини участника фронту Павла Когута – записал Федор Гоч в 1991:

"При стрічы воєнного інваліды, який ходит тепер о паличці розпочали мы од споминів з давнішых років, коли то Павло мав 17 років і в часі окупації мусів іти до роботи до юнаків, до гуфця який товди звали "Баудінст". Стало ся, же там попав до польского – юнацького oddілу, де була муштра – підготовка войскова, а найвеце были роботы для німецького войска і роботы публичны для міста. З роботом і розказами было яко – тако, гірше было з ідлом, якого молоды хлотці потрібували більше.

Юнаки з сусідних польських сел знали Павла, а найбажче знали, же не єст Поляком. Для того декотри з них, а найбажче коменданти зачали докучати і вызывать Павла од українців – русинів і тп. Понижали го і більше як інших гнали до роботи. Хоць був молодий, але не витримав того і втюк з кошар і скрывся в селі в сусідстві домау. Вніє пришла за ним до села німецька жандармерія і загрозила родичам розстріляньном сына, если ся не зголосит до юнацьких кошар, при чим обіцяли, же як приде і въясним причину свого поступку, тонич му не буде, а до того дарують му кару. Павло перестрашився ся дольом родичів, але в тім хтоси зо знайомых поміг кус, же молодий Павло добровільно зголосив ся до іх штабу. Там по переслуханнях його життя стало ся легше під кождым взглядом, а што найважливіше перестали му докучати, што до справ національних. Одробив там свій час і вернув домів помогати родичам на газдівці.

Пришов серпень 1944 рока коли зо Сходу пришло визвоління, пришла свобода з під німецької окупациї. Знав і чув, же треба буде іти до Радянської Армії. Товды мав 20 років і руски агенти забрали зо села 17- ох хлопців, а меджже нима і Павла. Школіння військове провадили коло містечка Динова. Приділено мя до роти кулеметчыків і по присязі вислали на недалекий, бо на дуклянський перевал, де пришло ся освободжати нашы лемківськы села: Мишану – Ропянку – Смеречин – Вільховец і інши, якы юж не памятам. В боях о тамты села згинуло дуже наших хлопців зо східньої Лемковини. Ми мусіли атакувати, а Німці чекали на нас в своїх зміщених оборонных окопах.

Надышла дощова і зимна осін, де в глинясто-каменистій землі трудно было ся окопати, а до того было мокро і зимно, бо зближалася ся тяжка карпатська зима. Наши вояки зачали хворіти до той ступени, же з'явил ся тифус. Пізном осіньом наш хотар фронту переняли войска чехословацького корпусу, а нашу част перенесли на ленію од Зиндроновы – Барвінка і на сторону словацьку. На тій ленії фронт стоял од 6.X.1944 р. до Нового Року. В тім часі зробили підготовку до нової офензивы з перетрупуваньом наших войск. Нашу роту уставили до атаку на міста Змигорід і Ясло. Перед дальшима – новыми боями командір

роты лейтенант Рибаков перепровадил з вояками бесіду, жебы піднести в них бойового духа перед дальшима боями з надійом якнайскорішого дойтя до гітлеровського гнізда Берліна, што было приняте з дост великим ентузязмом і таком надійом. Дня 12 січня 1945 р. розпочала ся січнова карпатска оfenіза. Найперше рушила канонада артилерії і катюш, котра збила першу і другу ленію оборони німецької, а пізнійше нас послали на тоты оборонни окопы і бункри німецьки. В атаку на третю ленію оборонону ранила мене німецька куля в ліву ногу.

Бої не переставали і я мусів лежати в окопі, де близко не було лікарської помочи. Было то в зимовім часі, де мороз сігав 17 градусів. Мусів єм подерти свою сорочку, жебы оввязати собі рану, бо кров на студени текла штораз міцнійше. Чув єм ся міцно ослаблений. Коло мене ішла друга і третя ленія наших вояків. Кричав єм і пришла поміч санітарна, яка перевезла мене і інших ранених до шпиталя в Кросні. Там зараз зробили першу операцію ноги, але грозило одрізання ноги. Жычливий лікар лишил єй на пробу, жебы розпознати як буде ся гоїти. Выратувал мою ногу, хоц до гнес нес она здорована. Рана гоїла ся довго, аж 7 місяци, де лікували мя в ріжсих шпиталях в яких солдаты старши віком і слабши на здоровлю – тяжко ранены вмерали. Мій молодий організм быв більше одторний і міцнійший і через тото удало ся мі пережити. Дня 9-го мая 1945 р. быв барз радісным днем, также для нас хворых. Знав єм, же на фронт юж не піду і не буду здобывав Берлін, чого єм так прагнув.

Признали мі медалі: "За одвагу", "За перемогу" і іншы. Одважний то я быв, а перемоги мойой в Берліні не було, але рахує ся участ в тій страшній війні. На нозі міг єм штораз ліпше ходити і 12 серпня 1945 р. быв єм звільнений з войска з Проскурівської області Хмельницька. Одтамаль рушив я поїздом в дорогу до рідного села з пересядками через Ряшів до станиці Пшибувка, а дальше піше 4 км. В ріднім селі не було юж мойої родини, ани інших селянів. В селі од сусідів Поляків довідал єм ся, же вишитки мусіли виїхати на Україну, бо зза Буга приїхали польські репатріянти, які страшні докучали нашим селянам. Творили свої банды і ночами нападали на люди, так же з іх рук згинуло дуже

наших Лемків. По довгій і трудній дорозі сів єм дост голодний і виняв з війскового мішка сухар. Позерам доокола на рідне село, на рідину хыжсу, церковцю і самы сызы пхали ся з думками: "За што я воюав?, за што быв ранений і проливав кров? і де тепер іти?". Я в солдатській одежсы, але юж без зброї. Там оставати я не міг, бо і мене даяки бандиты могли забити. Рушыв єм до Кросна і Санока, одкаль воясина команда дала мі указания на Схід, де жью до гнешнього дня. Іщи доповіл, же з наших 17 добровольців згинуло 11 хлопців".

9. Поляны – подал Федор Гоч – 1969 р.

1. Зарослинський	Владисл.
2. Здзеба	Антоній
3. Здзеба	Іван
4. Солоньчак	Теодор
- ранений

10. Ропнянка – подал Федор Гоч – 1969 р.

1. Федак	Петро
- ранений

11. Свіржова Руска – з публік. НС 1971 р.

З села Свіржова Руска в ряды Червеної Армії пішло кілька, а може і дуже веце хлопців, бо там в газди Михала Пыртко од початку марта 1945р. мешкало тріох комисарів, які агітували люди до переселяння ся на Україну і они напевно одночасно вербували і добровольців до Ч.А.

Знане ест з публікації же зо Свіржовы Руской з фронту не вернуло тріох сельських хлопців:

1. Вовк	Андрій	згинул
2. Дзядик	Петро	згинул
3. Решетар	Петро	згинул

"Особны спомини подає нам Гриц Маріндя в НС Нр 8 з 1971р. о Гандяку Семані – селянині Свіржовы Руской, який ішов в ро-

ках тридцетих був прихильником заложення в селі організації "Сельроб", котра не подабала ся польським властям санацийним.

Семан був перешлідуваний і шліджений за свою східну по-літку робітничо – хлопску з яком мал нагоду запознати ся колиси перше во Львові. За організування в селі свята 1 мая мусіл втікати перед поліціянтами. З двома сельськими хлопцями втюк нелегальні на Схід, де підняв роботу в фабриці, а як Німці напали на ССР, то Семана взяли до войска і послали на фронт якого політрука. Перед зимом 1941 р. трафіл до німецької неволі до лягру войскового в Замосцю, одкаль при помочі люди удали ся му втечы в перебраній одежі цивільній і перейти зимом щасливо, аж до своїх гір. Там довго не міг дійти до себе, бо і там було небезпечно, коли гестапо трафило на його шлід перенюс ся до роботи в Саноку, але і там го нашли і всадили до лягру в Освенцімі. По закінченню війни родина довідала ся, же акурат його Німці перед фронтом деси вивезли, одкаль не було о нім юж жадної відомості. Так пропал політрук з села Свіржова Руска".

12. Святкова Велика – спис подал участник Василь Баволяк – 2002 р.:

1. Баволяк	Андрій	Укр
2. Баволяк	Василь	
3. Баволяк	Петро	
4. Вархоляк	Теодор	згинул
5. Глуханич	Андрій	Укр.
6. Глуханич	Іван	згинул
7. Кілко	Іван	Укр.
8. Кобан	Дмитро	Укр.
9. Лабик	Іван	Укр.
10. Нагловский	Андрій	Укр.
11. Хомик	Петро	
12. Янкович	Василь	згинул
13. Янкович	Юрко	Укр.

**Спомини подал Василь Баволяк 2002 р. – переказал син
Болеслав Баволяк з Полян**

"По офензиві на фронти Дукля – Поляни – Варвінок по 12 січня 1945 р. войска німецькі винесли ся на Захід, і товді зараз до нашого села, до Крампної і околиць вернула польська поліція, яка в роках 1943 -1944 діяла в організаціях підпільних, о чим писали зме в попереднім розділі (за Водзіка). Вернула, але на коротко, бо по кількох тижнях "іх власті" до села пришли совітські солдати в числі 15 вояків враз з членами комісії переселеньчої. Солдаты разом з комісійом наказали Полякам винести ся одтale, бо тu не мають што глядати, бо тu сут "іх люде", за котрих они т.с. совітська власт одповідат. В селі зорганізувано сельську поліцію порядкову і дали ім зброю. В такий спосіб руски хотіли запевнити порядок і безпеченство діяльності комісії переселеньчої в селі. Комісія діяла в складі трьох осіб, тзв. комисарів, яка провадила вшyтки справы звязаны з переселеньем люди на Схід. Організувала штодену збораня люди, а найбаржє выхваляла "жыття в раю" радянського Союзу. Комисарі затримали ся і замешкали в сусіднім селі в Свіржсові Рускій в газды Пыртка Михала і діяли в окolinaх селах.

Деси коло 5-го марта 1945 р. до села пришли новы і іншы агенты, котры провадили агітацію до добровільного вступлювання святковяньських хлопців в ряды Червеної Армії. Подібну агітацію провадили і в сусідніх селах, жебы хлопці вступлювали до войска яко добровольці. В нашім селі агітацію провадил капитан совітской армії з кількома солдатами. Пришли до шолтыса і видали му приказ на скликаня сельского збораня в неділю по богослужынню в церкви. Збораня скликано до сельского клубу "кооператывы", де зышло ся дуже люди, бо то і неділя, через што сст дост часу, а до того люде думали, же буде то штоси важнога если скликуют вшyтких люди.

На збораню промовил коротко сам капитан і повіл, же так як він і вшyтки збораны в тій сали сут "руськы" і мусиме собі спільні помагати, жебы "добити германську гадюку в його власній горі". Ми Вам принесли вільніст і свободу, а тепер Вы

мусите помочь нам. Треба іти воювати, очевидно тоты, што утримують родину то ні, але іншы вільны хлопці, які скінчыли вісемнадцять років не повинні одмовляти помочь. Юж перше солдаты заперли двері, жебы никто не выходил з салі. При дверях поставлено столик при якім сіл собі капитан і по очереди записувал выходячих з салі: — Імя і назиско, рік уродженьня, ци женатий і яку має родину на утриманню. Єсли нема власной родини, то раз писали до войска. Кого записал, тот міг юж вийти з салі. Так виглядал вербунок рекрутів з нашого села.

Другого дня — 19 квітня 1945 р. солдати пришли по тих што були записаны і ходили по хыжах де были "добровольці" і казали прити на пункты зборны, коло Драня Миколая, коло старой школы і на кінци села на мості. На тих пунктах зборных працювали з нами приятеле, сусіде і священник. Справджаю присутніст і казали ладувати ся на фурманки, які мусіл визначити шолтыс. Везли нас через села: Крампну — Поляны — Дуклю до Єдлича около 50 кільометри. Там было кілька дни школіня приїхалих солдатів, але без зброї, кус муштры войскової, а найвеце школіня політичного. Дали одеж войскову і обутя з "обмотками" овиячами з якыма на початку было найвеце цвічыня, бо ся часто розплянтували. Деси по тыхні часу заладували нас до вагонів і завезли до Рабки, де было перешколіня практичне — бойове. Єдного дня на такым перешколіню мал см прикур пригоду, зато, же інструкторови — майорови в руках необачні розорвал ся гранат. Іншого разу на острім стрілянію я тіж необачні без команди вистрілив з вінтовки, за што мусіл см міцно ся тлумачыти, же то был припадок. Скінчыло ся на тім, же приділили мя до катюш, як довіреного вояка, де мал ем нагоду быти все дальше од першої лені фронту, коли моі приятелі мусіли атакувати окопы і там гинули. По закінчынию війны не звільнili мя, лем выслали на Далекий Схід до Манджуруї, де чекали зме на війну з Японійом, до якой не дішло, бо Японці по американській бомбі атомовій підписали зараз капітуляцию в серпні 1945 р. Достужыл ем ся должності підофіцера — старшины і кілька медали і одзінчынь. По долгій перешло річний тулачці вернул ем до села в котрім не було родини, ани сусідів, бо праві ціле село виїхали на Україну.

Познал я совітський рай і не поїхал за нима. Удало мі ся не быти виселеним на Захід і з родином пережыл см в селі на газдівці при годовли овець".

13. Святкова Мала (Святківка) спис подал учасник Іван Копча 2005 р.

1. Калаш	Іван
2. Копча	Іван
3. Філіяк	Петро
4. Фрінцко	Василь

Спомини Івана Копчы записал Адам Барна 2005 р.

"Іван по тяжкій хвороті памятат лем деякы подій і то в барз малім выміри і то сут його спомини: До войска забрали нас деси з початком квітня 1945 рока. Запамятал ём лем тых хлопців які поданы сут перше. З документів видно, же в Радянській Армії служыл од 13.04 – 5.08.1945 р. в 295 полку піхоты. Найперше на сден тыжден завезли нас до Єдліча, а потім на другий тыжден до Рабки, одкаль через ніч завезли нас під фронт за Моравском Остравом. Дальше были більши місцевости: Тропава – Опава – Оломунец – Прага.

На фронт загнали під сильний обстріл ворога, де вели ся велики і тяжкы бої о кождий кавалец землі. Видно того было з дороги, де по фосах лежало дуже забитых і раненых вояків німецьких, якима в часі боїв никто ся не занимал. Найвеце было ріжніх авт, танків і інших бойових машин. Там не было часу на роздумування, мусіл чоловек іти допереду, бо такий був приказ: "В пер'єд і в пер'єд". Было чутки, лем страшний гук розрываючых ся куль, мін і гранатів, а над головом свист куль з іверів і автоматів. Там в атаку были наши забиты і ранены. Найгірши были атаки ранни зо сходом сонця, котре дост часто нам помагало. Світило і освітлюло замаскованы пункты оборони німецької.

Такым поганіньком войска наши заняли Опаву і Оломунец. До Праги было далеко і без фронту, бо тамты хотары были занятые через інши наши войска. Тепер іхали як попало: на автах, танках,

а же былы велики толпы войска і машын, то треба было часто іти піше. Під Прагом застал нас конец війни. Загнали нас до ліса де треба было жыты в шатрах через пару тыжні. Потім пришло іти піше на схід через землі ческі і польські, на Україну до Підвірної коло Коломії, одкаль 5.08.1945 рока пустили домів".

Споминны – подал участник Василь Фрынцко на стрячы в клубі ПРД в Зиндранові 1978 р.

"Дня 5 марта 1978 р. на стрічы в гуртку Польско Радянской Дружбы в Зиндранові свою воєнну дорогу представил бывший участник другой съвітової війни доброволец Василь Фринцко уродж. в Святкові Малій (Святківі) по війні проживаючий в селі Поляны. Свої спомини розпочав од осени 1944 року од часу, коли брал уділ в січньовій оfenзиві 15 січня 1945 р. в тяжких боях на фронти в південно-західних районах Польщі, а пак в північно-західних землях давної держави чехословачкої.

Найтяжши і найбільші бої пережыл в Моравській Остраві, де згинуло барз дуже лемківських охотників Радянской Армії і інших його військових товаришів. До того часу в боях був ранений легко лем єден раз в руку під Катовицями на Шлеску. На фронти в Польщі і в Судетах часто був висылані на розвідку – розпознання ворога на ленії фронту. Яко 19 літній вояк здібний і обізнаний з гірським стежкими добре надавався до такої розвідки. Стежки вояка – розвідника були небезпечні для кождого "волка" (так их називали), бо в кождій хвили міг впасти в руки Німців. Єдного разу Василь на розвідці вліз на самих Німців, які окопувалися на ленії фронту. З початку думал, же то свої зашли дальше до переду і занимають позиції оборонні. Було темно-ночно над раном і не встиг розпознати де єст, але подумал, же выходу для нього неє. Знал же если трафил до Німців, а пото було юж певне, бо почул тихе швартотаня, то конець його жыття – подумал, або треба ся ратувати.

Нерви і одвага підповіти му крикнути "руки в верх". Слова таты знали Німці і розуміли. Думали, же сут окружены союзниками війсками, а до того зброю мали одложену на боці, а

в руках мали лем лопатки. Вищитки підняли руки в гору. Василь тымчасом переживав кус страху, бо Німців було 15 -ох, а він сам і думал як даст собі раду повести іх в плен до заду. Пощастило, як в тій хвили надышло двох солдатів – розвідчыків, які разом повели Німців до штабу фронтового. З таких і подібних подій фронтових Василя можна бы написати дуже більше. Дальше під містом в Оломунци зостал висланий зас на розвідку, але там був єм другий раз ранений в ногу і то вночі з 8-го на 9-го мая 1945 р. Там солдати вигнали Німців з ленії фронту, де я лежав ранений в окопі і той ночи санітары забрали мя поза фронт до шпиталя.

Рано довідали мы ся о закінчыні війни і о підписаню капітуляції через найважливіших генералів німецьких і совітських. Была то радісна хвиля, найбарже для живих і здорових, а також для вищитких ранених. Моя рана на щестя не была страшна і грізна. Треба было перележати кілька дні в польовім шпиталю, а потім вернутися до своєї часті, де нашол см лем третю част живих, або легко поранених своїх знайомих вояків. Більша част згинула, або було тяжко ранена в боях о Оломунець. Пізніше по пару днях наша воєнна част була направлена на Далекий Схід до Японії. Василь юж як старий фронтовець в транспорті колесовим за Москвою довідал ся, же Японці оголосили капітуляцію, що означало, же на Сході війна ся скінчила і не треба було дальше іхати. Василь на закінчыні стрічы в Зіндронові зложысл заклик і жычыння, жебы наша молодіж николи не мусіла брати уділу в жадных війнах за чужсу свободу, бо своєй як наразі не удавало ся нам освободити".

Записал Фецею Смерек.

14. Смеречне – подал Федор Гоч – 1969 р.

1. Сенько Теодор – зараз по освободженню села через радянські войска яко 16 річний хлопець зголосил ся до начальства дивізії, яке приняло го в свої ряды. Дішол з войском аж до Праги і там остал до роботи по закінчыні війни.

Інформацию о тім наймолодшім вояку достал єм од його селянів: Миколая Буряка і Василя Худика. Того рока тє. 1969 – то

приїхал сам одвидіти родину і село і мал єм нагоду бесідувати з бывшим наймолодшим вояком, що сам підтвердил свою участ в солдатах Червеної Армії – 16 літнього хлопця.

15. Терстяна – участник Василь Гречко – 2005 р.

1. Гречко Василь

"В 1944 р. забрали го до войска на пункт зборний в Динові. Брал уділ в боях о міста Горлиці і Новий Санч, а пізніше перешмарений на фронт полуночний до Словаччині і Австрії, де в часі атаку на землях австріяцьких був ранений в праву печінку (легені). Трафіл до шпиталя в місті Кентен, а потім і інших шпиталях. Конець війни застал го в шпиталю в Новім Санчах. Колиси рядовий солдат, тепер старшина".

Прадоподібно в войску зо села і з статистики було п'ятьох хлопців – одозвав ся сын участника.

16. Тилява – список подал Федор Гоч – 1969 р.

1. Адамчак	Андрій	ранений 3 раз
2. Билиця	Іван	згинул
3. Васенда	Ніколай	згинул
4. Васенда	Петро	згинул
5. Гавриляк	Ніколай	згинул
6. Гриненько	Андрій	ранений 3 разы
7. Дримак	Стефан	згинул
8. Колотило	Семан	Укр.
9. Копча	Іван	Укр.
10. Пирень	Михал	Укр.
11. Роздзільський	Андрій	Укр.
12. Роздзільський	Іван	Укр
13. Фучыла	Петро	Укр.
14. Шнайдер	Константин	згинул
15. Ядовский	Данько	згинул

Спомини участника Андрия Гриненка – які записал Федор Гоч – 1969 р.

"Вродил ся в Тиляві дні 17.IV.1921 р. До войска взяли нас 16- ох молодих хлопців до так званої товды Червоної Армії. Єдного дня в полуодне зобрали нас в селі при церкви одкаль треба було іти в незнаний сьвіт. Зараз по полуодни повезли нас автом войсковим до Полянки к/ Кросна, де дали войскову одеж і обуття. Одтамаль загнали нас піше до Бахужа к/ Динова, де через пару днів було цвіччя войскове. По присязі пару соток вояків загнали маршом ближче фронту до Бубркі недалеко Дуклі де було дальше школіння практичне. Мене приділили до групи кулеметчуків і школили при обслузі тяжкого "Максима". До помочы дали мі приятеля Андрия Роздільського селянина, а третім був вояк з Кіївова.

Одтамаль т.е. з той Бубркі через ніч погнали нас піше праві під саму ленію фронтову коло села Івля за Дукльом. Пак був приказ маршу до села Поляни, де полуодньову половину села занимали Німці, а північну занимали войска наші. Там були тяжкі і за- жерти бої в яких гинули наши хлопці, бо Німці мали видільніше місце і добре окопаны пункти оборони на пасмі гірськім. Наши атакували німецькі оборони переважні в часним ранком, коли ворог міг бути снячий. Навесні там гірська осін і зима не помагали нашим бойцам, а на оборот міцно докучали. В дощовы і студені дні і ночі в гірськім хотари не було місця на одпочинок і на спання, а што гірше, часто бракувало теплого ігла з кухні польової, як сухий "пойок" ся скінчил. В часі боїв найбажче загріти ся можна було при тяжкім кулеметі "Максимі", з яким часто треба було зміняти місця атаку, бо Німці старали ся ницьти наши місця кулеметних позицій. Не було легко в зимовий час окопати ся в гірськім скалисто – глиняним терені, а при тім наши фронтови войска не мали під достатком білых маскуючих плащпалаток, які мали Німці і в іх перебраню підходили на розвідку під наши окопи. Просили зме нераз Бога, жебы вyrвати ся з того пекла, але були то лем мрії і надії. Пришла нагода, але аж в половині січня 1945 р. перед нашим Новим Роком, як рушила воєнна оfenзива на фронті.

Мы тріох з обслуги кулемета, наразі були живы і здоровы, а дальше нич не было знане. По каноново катюшових атаках рушили наши танки, а за нима наши піхотны роты, як остали в памяти: 38 армія – IV Укр. Фр. 33 дивізия, 121 полк під командом генерала Москаленькы. Перше село в сторону Змігородка заняли зме вночы з 12 на 13 січня 1945 р.. Рано заняли зме дальши села, не знали зме іх назв і не было часу і можливости на іх запамятуваня, а до того был великий поспіх. Памятам, же за ленійом фронту Німці мали добре зорганізоване втіканя, бо барз мало іх доставало ся до нашого плена. Наша рота заняла місто Горлиці без більших боїв, а в Грибові теж не было оборони, але дорога до Нового Санча была під обстрілом ворога. Ту Німці прирхтували скрыту і небезпечну оборону. Там перед Новым Санчом был см ранений в ліве рамено – лопатку.

З той лені атаку забрали мя до горлицького шпиталя. Рана не была мала і легка, бо лежал єм там до выгоіння цілій місяць. З Горлиці перевезли мя з іншими вояками до запасного полка в Вадовіцах, до давных німецьких кошар. Ту было школіня з на збераным вояками зо шпиталів і з нового вербунку з ріжсих околиц, а найвеце зо Словачії, бо Русини словацькы живут аж по ріку Попрад з другої стороны Татр. За Вадовицями фронт стоял пару тыжни і там Німці мали міцну оборону. В сднім місци атак німецький на наши пункты оборони был так сильний, же мусіли зме ся щофнути около 8 км. Наша перша ленія під німецьким контратаком заламала ся і майже ціла рота згинула там в боях. Остало лем пару вояків і то раненых. Не было там доброго вспілдіяния артилерії, танків і піхоты, бо не знана была сила німецької оборони. Єдинак інши наши части войсковы при великих жертвах розбили німецьку оборону і рушили дальше в сторону давной границі ческо – польской. Я дальше был при обслузі кулемета "Максима", але з іншом обслугом, не том з попереднього раненя під Новым Санчом. Там під ческом границьом пхали нас до боїв і в окружыню был см ранений зас в ліву руку. Рана была легша од попередньої, але вимагала лікуваня шпитального. Ріжсиха войсковыма автами трафил єм до Горлиці, де знана мі была обслуга медична і обставини шпитальны.

По дорозі затримували мя патролі, але посвідка з першого ранення і лікування в горлицькім шпиталі була добром перепустком до повернення на дальше лікування той самой руки. Дня 28 марта 1945 р. товдь як на середній Лемковині тревал найбільший вербунок до Червоної Армії, там в Горлицях не знал єм о діяльності комітету лемківського, який подібно провадил агітацію до войска. Шпитальни дохторы позволили мі піти одвидіти свою родину в Тиляві. Дорогом в сторону Змигорода пішеш рушил єм іти до свого села, бо на тамтій дорозі авта не були спотыканы. Над раном нашол єм ся коло дому, де през ніч перешол см понад 45 км. Дост змучений і голодний, а навет змерзнений, бо ночами було іцы дост холодно, але з великим надійом, же дома найду своїх родичів, сусідів і знайомых. Яке було мос розчарування і жаль, коли дома не застал см никого. Вывезли іх на Україну до Дніпропетровської області. Міг єм лем спочинути в загаті на сіні і в великім жаслю роздумувати што дальше?, ци вертати на фронт і може на стрічу зо смертью, яка там косила без перерыву, або іти по дальши раненя?, ци іхати за родичами на Схід в незнаны стороны?.

Іци перед фронтом дуклянським і перед войском в селі нашол єм любов свого серця в сусідці Касі і власні поза родичами мысель була з ньом, ци єй іци застану жыву і здорову, кед од літа не можна було ся видіти, бо була то ленія фронтова. Зато і дорога з Горлиць була легка, аж до стрічы з рідном і пустом хыжом. Осталася іци одна надія, же може хоц в сусідстві дакого стрітит?. Пішол єм там, де приняли мя барз сердечні і до того на побит часовий. Кася по дінях фронтowych в січни була ранена і тіж переходила лікування шпитальне і домове. Мос здоровля ослаблене фронтом і ранами од Івлі – Полян по ческу границю мало своє управедливіння. По боях о Моравську Остр, Богумін, Опаву, Оломунец і Прагу – по місяци часу скінчыла ся страшна війна на все. З робіт в Німеччині вернул брат Ваньо і оба обняли зме родинну газдівку. По трудных і долгих старанях удало ся родичам вернути з України до села, де по якысім часі померли. В акції "Вієла", якоси нас обох не виселили, бо мій брат вернул з Німеччини з документами польськима "Р".

Моя наречена, а пак жена по няню походила з родини польской, а по мамі Лемкынія і за таку ся уважала. Мы обос в 70

— тых роках виїхали до Америки, і там доживаме в достатніх обставинах".

Спомини участника з села Тиляви – Андрия Адамчака
– записал Ігор Дуклянич в 1978 р.

"Андрій вродил ся в 1921р. в Тиляві, де скінчил 4 класи школы загальної. Перед 1939 роком через три роки вчил ся ремесла ковальського в Змігороді. Юж в першім році окупації на основі договору меджє державами: Німеччином і СРСР Союзом перепроваджено виміну населення німецького, які жили на Волиню і Подолю за населення українське – лемківське з Лемковини. З того договору з Тиляви в перших місяцях 1940 рока виїхало 28 родин, а серед них була родина Андрія, які оселилися в Тернопільській області. Мав єм товді 18 років і треба було підняти даяку роботу, яку нашов єм аж на Донбасі в фабриці – гуті стали, де робота була до дня 19 червня 1941р. на два дні перед нападом Німців на СРСР Союз, коли покликали мене до Красної Армії. Школіння військове переходил єм через пів рока в Курску. Наши дивізію послали на фронт в Великих Лугах, де вступили мы до бою з фашистами німецькими, які глибоко вдерлися до держави радянської, аж до ріки Волги. Там наши солдати повторяли приречення і закляття (присягу), ще дальше одступати не будуть. Серед солдатів проявляв ся дух завзятості до ворога. До того часу в боях быв я юж два раз легко ранений. Невеликі раны скоро ся гоїли, через тото кус єм одпочивав на заді за фронтом, а по вилікуванню випало іти зас на передню лінію фронту. Над Волгом достали зме приказ наступлення на місто Ржев, одкаль поворотів наших войск до заду юж всеце не было. Од того часу розпочали ся наши контратаки на німецьку оборону. Што дня переживали мы правдиве воєнне пекло на землі, в котрім гітлеровці перестали юж вірити в близкавичний підбій СРСР Союзу. В тих боях удало ся нашим войскам зібрати в плен барз дуже німецьких воїків. Товді на фронт під Калинів приїхав до нас сам воїзд Сталін, який особисто обзерав ленію фронтову.

Мав єм нагоду видіти го з близка, а перед нашим атаком на вет мав коротку промову до нашої часті. В бою о місто Ржев

быв см тым разом третій раз тяжко ранений. Быв січень 1942 р. коли з фронту перевезли мя до шпиталя в місточку Соликомску на Уралю, де треба було лежати як до вересня 1942 р. і юж быв я нездібний іти на фронт. Раненя було тяжке і не думав см, же буду жити. Ранений быв см в бік грудной клітки, де були три желізны осколки. Два з них виняли лікарє, а третій остал до тепер, бо його операція могла бы быти причиною смерті. Тамтых страшных боїв над Волгом николи не даст ся забыти. Тоты місяця фронтовы все стоят мі в очах і мыслях. А окрім того в памяти єст тамтот зимовий час, який докучав нам на фронті. Раз під градом куль лежу в окопі в єдинім селі. Сніг прикрывал нашы окопы з верхы, а од споду топився од тепла тіла. Шинель примерз до землі і жебы підняти ся з окопу треба было одрізати го.

По выйстю за шпиталя дістав ем роботу на початі в місті Алма – Ата і там вчыл ем ся шоферского ремесла. О родині не знав емнич, бо землі де жили родиче були під німецком окупацийом і жадна почта не могла там доходити через фронт. Часто думав ем о Тиляві, де прожыв я перши молоды 18 років. Як оголосили конець війни 9 мая 1945р. быв то ден великої радости. Ожыла моя надія, же найду родину і разом вернеме на рідну Лемковину. Війна з Німцями ся скінчыла, але тепер треба було закінчыти іцы війну з Японцями. В Алма – Аті вернул я кус до здоровля. В половині мая 1945 р. покликали мене зас до войска і приділили до военно морской фльоты, а потім до 494 стрілкового полку. На щестя незадовго оголошено капітуляцію Японії і я вернув до цивільного життя. Зачав я глядати родину. Знав ем, же брат Стефан і сестра Ева були забраны на примусовы роботы до Німеччины, але не знав ем ци пережыли війну. Написав ем до близьких знайомых в Тиляві і лист мій трафіл в руки брата, котрий вернув юж з Німеччины. Вернула такжес сестра. По напасти Німців на Сов. Союз в 1941 р. родиче моі вернули з Тарнополя до Тиляви, а по освобождзыню в 1945 р. зас выїхали на Україну, аж до області Кировоградской.

Ту приїхали тіж брат і сестра і так по 5 роках розлуки настала стріча цілої родини".

Спомини участника Петра Фучыла – записаны сином Михайлом – 2005 р.

"Няньо в 1939 р. юж яко мужчына женатый і 42 річний отець дост великой родины достал карту мобілізаційну до польского войска боронити державу перед фашистовскими гітлеровцями. Вернул з войска до родины здоровым по кілька тыжнях. По освободжыню часты земель ряшівских з початком серпня 1944 р. зараз до села пришли совітскі агенты і з іншыма молодым хлотчыма нахальні забрали мого 45 літнього няня, головного жывителя 7 особовой родины, а в тім 5 – ро діти. Мамы не было дома, а коли вернула няня юж забрали і завезли до пункту зборнога в Полянці к/ Кросна, а потім до Бахужса. Одтамаля по короткім перешколію войсковім погнали на фронт коло Ясла – Горлиці дальше на землі чехословацкы, німецкы і австрійскы. Был ранений осколком бомбы, яка впала до ріки де яко сапер робил переправу для іншых войск. В його военныі дорозі найбльшое было роботы на розваленых дорогах і мостах на малых річках і великих ріках. По війні вернул до дому, але родину не застал в селі, бо вывезли ей на Схід. Поїхал за нима, але не на долго. Змизеруваний двома війнами в роках 1939 і 1944 – 45 дожыл в тяжкых обставинах лем 72 рокы жыття".

III. З повіту Новий Санч нашли ся списы і спомини участників Червеной Армії з сел:

1. Берест	– список і спомини
2. Білцарева	– список і спомини
3. Богуша	– список і спомини
4. Вафка	– з выказу староства НС.
5. Верхомля Вел.	– " " "
6. Королева Руска	– " " "
7. Крениця м/с	– " " "
8. Лабова	– " " "
9. Лося к/ Крениці	– список і спомини
10. Милик	– з выказу староства НС.

11. Можначка Н/В	– список і спомини
12. Мушынка	– список і спомини
13. Нова Весь	– список і спомини
14. Перунка	– список і спомини
15. Поляны	– з вýказу староства НС.
16. Розтока	– ” ” ”
17. Солотвины	– ” ” ”
18. Тылич	– ” ” ”
19. Угрин	– список і спомини
20. Фльоринка	– список і спомини
21. Чирна	– з вýказу староства НС.
22. Щавник	– подал інший участник

З того кутика Лемковини о добровольцях – охотниках з повіту новосанчівського маме аж штири джерела інформацій – документів:

– Перша, то загальна статистика, що до числа сел і участників в рядах Радянської Армії, записана і лищена через делегатів на I- ший і остатній зъїзд "добровольців", який одбыл ся во Вроцлаві дня 23 лютого 1958р. при уділі около 400 делегатів – добровольців з краю. В тій статистиці єсть інформація о числі забитих і ранених вояків, яка дає можливіст оціни жертв, яки понесли хлопці лем декотрих сел в боях з фашизмом о вільніст і свободу держави польської.

– Друга інформація то шырша і найважнійша статистика з іменних анкет з яких сел походили вояки добровольці і які важніші міста освободжали, що має велике значення, о яких міста воювали і в яких понесли жертви і в яких були ранені.

– Третя інформація, то найцінніші і найважніші іменні списки і спомини з воєнних доріг переданы нам через самих учасників Червеної Армії, або зображені з ріжких публікацій в часі минулых 60 років, а також писаних тепер в остатніх часах.

– Четверта інформація, тычить ся лем повіту новосанського, а сут то вýкази вояків які достали урядовий наказ вýїзду з рідного краю на Україну лем зато, же пішли воювати о визволені Польщі до радянської армії, а не до войска польського, або до інших лісових одділів.

а) Статистика загальна з повіту Новий Санч

Ч. Місце віст	Число яків:		
	Участи.	згынули	ранені
1. Берест	12	2	2
2. Білцарева	36	8	5
3. Богуша	20	4	1
4. Вавшка	24	5	6
5. Злоцкє	14	3	—
6. Королева Руска	32	8	9
7. Лосс к/ Креници	25	3	3
8. Мохначка Вишня	20	—	—
9. Мохначка Нижня	20	4	8
10. Мушынка	20	5	10
11. Нова Весь	50	10	10
12. Перуника	14	5	3
13. Поляны	10	4	1
14. Тылич	30	3	3
15. Угрин	24	3	2
16. Фльоринка	18	4	2
<u>17. Чирна</u>	<u>6</u>	<u>2</u>	<u>—</u>
Р а з о м	380	73	68

З другої статистики довідаме ся які міста визволяли нашы хлопці, котры презентували участники зъїзду. Такы анкеты зложило: 268 учасніків на 400 делегатів, што давало 67% учасніків зъїзду. З того было: 22 учасніків зо східних повітів, 90 учасніків з повіту новосанчівського і 156 учасніків з повіту горлицького.

— делегаты з повітів:	східн.	новосанч.	горлицьк.
— числа анкет (268:400)	22	90	156
— міста освободжаны:			
— Сандомеж	4	—	—
— Осьвенцім	—	2	—
— Бельско Бяла	—	1	1

– Цешин	—	2	3
– Рибник	—	6	8
<u>– Рацібуж</u>	<u>1</u>	<u>3</u>	<u>2</u>
– Богумін	—	2	6
– Моравска Острава	1	31	69
– Тропава	—	6	8
– Опава	—	5	3
– Оломунець	—	4	13
– Прага	3	21	33
– Ополе	1	—	2
– Вроцлав	4	1	3
– Берлін	2	2	2

З табельки видно ясно, же зо східніх повітів було мало делегатів, бо они воювали юж скорше о три – штири місяці і визволяли землі польськы. При визволіні Моравской Остравы східніх хлопців юж забракло, бо остали на перевалі дуклянськім і дальше на землях польських, а тоты што пережили війну поїхали на Схід за родичами. Східні землі нашли ся перше агітаційом совітском.

З іншої статистики з повіту новосанчівського і горлицького, знаємо села і числа делегатів які освободжали міста польськы, ческы і німецкы і з яких сел було іх в єдній часті осіб з: Білцаревы і Фльоринки по 7- ох, Мохначки Виш. і Угрина по 6-ох, Щавника 5-ох, Лося, Мохначки Ниж. Нової Веси по 4- ох, інших сел 3- 2-ох.

Міста, в яких воювали і освободжали:

– Берест	Моравска Остр.- Оломунець – Прага –
– Білцарева	Рибн.- Раціб. – Мор.О.- Опава- Прага
– Богуша	Рибник – форс. Одры – Морав. Остр.
– Вавшка	Белско – Освенц, – Mnішек – Мор.Остр.
– Вірхомля В.	Моравска Остр. – Прага
– Лабова	Моравска Остр. Опава – Тропава-
– Лося к/	Крен. Освенц,- Троп.- Оломун. – Прага -
– Мохначки	Цешин – Моравска Остр. – Прага -
– Мушкина	Цешин – Рибник – Морав.Остр.- Прага
– Нова Весь	Рибник – Моравска Остр. – Прага
– Перунка	Моравска Остр. Вроцлав –

– Угрин	Мор.Остр.- Опава – Опава – Берлін-
– Фльоринка	Цешин – Мор.Остр.- Опава- Рацібуж
– Щавник	Мор.Остр.- Богумін,- Оломун – Прага –

Увага: В тім місци постараеме ся представити іщи четверту найважнійшу, бо трагічну інформацію, яка трафила в нашы руки, а тычыт она лемківських вояків з повіту новосанчівського, які служили в Червеній Армії і освободжали медже іншими і польськими містами (як выше), але як вернули до своїх сел, то були трактуваны як "зрадники", а навет як особы негідны гражданства польського.

Знаме тето з документів які находят ся в Archiwum Państwowym Starostwa Powiatowego w Nowym Sączu – Tom 99 – jako: " Wykazy osób, które dobrowolnie zgłosiły się na wyjazd na tereny USSR, oraz osób które nielegalnie, jako ewakuowane powróciły z terenów USSR, i zdemobilizowanych żołnierzy ZSRR". i dalsze dowody: "Ze sprawozdania za m-c listopad 1945 r. Przedstawiciel Rejonowy do Spraw Ewakuacji ludności ukraińskiej z Polski w Nowym Sączu pisał między innymi:

"jedynym elementem niebezpiecznym na terenie tutejszego powiatu są zdemobilizowani żołnierze Armii Czerwonej, którzy zdradzają chęć zorganizowania zbrojnego przeciwstawienia się ewentualnej przymusowej ewakuacji".

W oparciu o takie sprawozdanie terenowej jednostki Ministerstwo Administracji Publicznej dnia 31 grudnia 1945r; wydało odpowiednie zarządzenie:

"W związku z licznymi powrotami zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej i utrudnianie przez nich akcji ewakuacyjnej należy w porozumieniu z władzami bezpieczeństwa publicznego zarządzić przetrzymanie i wydalenie ich z granic Rzeczypospolitej w trybie art. 10. Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 13 sierpnia 1926 roku o cudzoziemcach".

На підставі такого заряджыня в повіті новосанчівським приготовано спеціальні сельські листы переселеных родин на Схід а на кінці кожного села вписано вояків, які вернули з фронту, які воювали в Червеній Армії. Вояки з того спису доставали приказ виїзду на Схід з тым, же в списках сут лем декотры вояки Ч.А. і з

декотрих сел. Може зато же вступлювання до радянського війська було спонтанічне о якім влади повіту не знали, або довідувалися з ріжких доносів з тайних джерел.

Пониже представиме інформаційні списки вояків, які воювали на фронті о вільну державу польську, а влади повіту новосанчівського списали їх як "зрадників" зато, же пішли до Червоної Армії, а не до війська польського. З оцінки влади стратили они громадянство польське і повинні були перенести ся на Україну. В списках Староства нашла ся дуже менша частина учасників фронтових, які подаємо в книжці. Більшість вояків не знала, же сут особами негідними і непотрібними в державі тзв: – "*persona non grata*".

Списи учасників з лист Староства Нов. Санч -1945 р. тих що були непотрібними:

Андриївка :	1.Мурин Петро, 2.Семчишак Іван.
Астябик :	1.Крайняк Петро,
Білпарева:	1.Блащац Ваньо, 2.Галькович Сильвес. 3.Горощак Яросл. 4. Капелянович Вас. 5.Капелянович Влад. 6.Куземчак Ваньо, 7.Репела Грегор, 8.Трохановський Мик. 9.Хомяк Володимір,
Вафка:	1.Бучак Яросл. 2.Кофта Андр. 3.Мерена Панько, 4.Новак Прок, 5. Хомяк Никиф. 6.Хомяк Ярос. 7.Янишак Мик. 8.Янишак Юрко, 9.Янишак Ярослав
Верхом. В:	1.Бараняк Мих. 2.Бенедикт Іван. 3.Бенедикт Сем. 4. Вартовник Мат. 5.Головач Іван, 6.Гирчка Вас, 7.Гричко Вас. 8. Пілторак Влад. 9.Русиняк Еміл. 10. Сікора Ант, 11.Тудай Пет, 12.Хованец Стефан
Дубне :	1. Хомяк іван,
Крениця :	1.Ворона Стеф. 2.Вышковский Влад.
місто	3.Єдиняк Іван, 4. Ізворський Ант. 5. Маційовський Іван, 6.Маційовський Михал, 7. Петрик Іван, 8. Цьотей Стефан,

Крениця:	1. Артим Тим. 2. Барна Ант. 3. Вовк Волод. 4. Кекляк Осиф, 5. Крайняк Мих. 6. Петришак Антоний 7. Синявіа Вас. 8. Синявіа Іван, 9. Хлапік Семан
Кор. Рус:	1. Груша Григорій. 2. Вишковський Іван, 3. Дроздзяк Алекс. 4. Щещок Ант.
Лабова :	1. Калина Юліян, 2. Копильчак Антоній 3. Маслей Сем. 4. Ревак Ант. 5. Хруш Конст.
Милик :	1. Бобак Стеф. 2. Жегестовський Дмитро, 3. Жегестовський Осиф, 4. Острівський Мик. 5. Урда Іван, 6. Ясенік Петро,
Мохначки:	1. Гавран Мих. 2. Гойняк Григ. 3. Гарбера Іван 4. Гарбера Тим. 5. Клюка Дьоніз. 6. Криницьк. Мих. 7. Криницький Теод. 8. Малиніяк Мих. 9. Піндрис Дань, 10. Поручн. Стеф. 11. Поручн. Теод. 12. Ревак Михал, 13. Сибер Петро 14. Сибер Семан 15. Чирніяньський Андрій 16. Єдинак Алекс. 17. Єдинак Тимко,
Мушынка:	1. Корона Мих. 2. Паstryrnak Теод. 3. Риствей Іван, 4. Суперата Мих. 5. Файбрици Стефан,
Поляни :	1. Барила Мих. 2. Годот Влад. 3. Дзьобко Іван 4. Дзьобко Сем. 5. Дудка Сем. 6. Кубик Сем. 7. Малиніяк Осиф, 8. Міхта Іван, 9. Трохановський Василь,
Розтока :	1. Андраш Вас. 2. Буранич Пет. 3. Єдинак Вас. 4. Масцюх Іван, 5. Репела Петро,
Солот-ны:	1. Фатура Іван, 2. Хойняк Пет. 3. Ціхонь Іван, 4. Чичила Пет. 5. Ющак Мик.
Тылич :	1. Вархоляк Владисл. 2. Гарбера Мих. 3. Сенько Ілько, 4. Сивак Андр. 5. Щыпчык Владислав.
Угрин :	1. Лабовський Дмитро, 2. Мохнацький Прок. 3. Станько Василь, 4. Тарас Стефан,
Чирна :	1. Макух Вас. 2. Макух Іван, 3. Макух Іван 4. Ставіскій Петро, 5. Тартаго Петро, 6. Федорчак Петро,

- Назвиска без сел:** 1. Бругер Стеф. 2. Гакабрович Дм.
3. Грабський Теодор, 4. Крегель Антоній
5. Крегель Мик. 6. Сивак Владисл.

Видно з того, же не вшытки участники Ч.А. нашли ся на листах староства НС-1945р. ани дуже сел таких як: Богуша, Лося, Нова Весь, Перунка, Фльоринка і інших. З того видно, же не всяди діяли свої і не свої доносителі. З тых выказів Староства вписали зме вшыткіх, але без певності, цы такы назвиска били в селі ци ні, але зато, же вшытки они з того ци іншого села, але брали уділ в освобождьнію Польщы з під окупації німецкай і через тото достали приказ опустити рідний край. Тых учасників вписали зме, яко з: **выказу староства НС – 1945р.**

По тій статистиці перейдеме до іменних списів і споминів, які удало ся нам придбати ріжными способами. Шкода, же не будут оны походити зо вшыткіх, бо не вшытки участники схотіли подати свої списи і спомини, хоць була ку тому нагода через мінулых 60 років.

Села повіту Новий Санч іх учасники і спомини:

- 1. Берест – спис учасників подал Олесьнєвич Михал – 2005 р.:**

1. Бішко	Александер	
2. Головяк	Іван	згинул
3. Мончак	Павел	
4. Мончак	Степан	
5. Олесьнєвич	Адам	ранений
6. Олесьнєвич	Михал	
7. Олесьнєвич	Нестор	згинул
8. Сквіртнянський	Степан	ранений
9. Ткачук	Іван	
10. Ткачук	Осиф	

Спомини – З Береста свої спомини з дороги воєнної описал учасник війни Стефан Сквіртнянський під наголовком: "За Моравску Остраву": *Лемківска Стор.* з 4.V. 1975 р.

"*Боі отого місто не затихали в ден, ани в ночы. Німці нагромадили ту великих силы людські і знарядя військового і ставляли запеклій опір. Наши рядянські войска крок за кроком в острих боях пробували гвойти до того міцно бороненого великого міста Морав. На придорожных мурах і стотах, і на танках видно было написи; "Даёш Моравскую Остраву?!"*

Ранком, 30 квітня 1945р. по короткім, але міцнім і густім обстрілі артилерії і катюш наші часті зачали од заходу перевправляти ся через ріку Одру на західні обережка міста і там на другім березі творили новий пункт оборони – такий причілок до дальших боїв, які мали за ціль вигнати ворога з міста. Ріка Одра коло Острави дост широка, а в топ вчасно – весняний час була в повному своєму кориті. Під ослоном темної ночи наші сапери пришкували переправу на ріці, жебы наші солдати могли скоро переправити ся на другий берег ріки. З обох стран перевправи розставлены були кулемети, які безперерывним огнем охороняли переправу наших часті. В нашій роті я був другим з обслуги кулемета, а первим был загартуваний в боях солдат Петро, якого звали "Бесарабец", бо походил з Бесарабії.

Хоць був легкі ранений в плечо, то одмовил іти до шпиталя. В вільних од боїв хвилях приходила до нього медсестра, жебы зробити йому перевязку. Третім з нашої обслуги кулемета был Іван з Закарпаття – назвиска не памятам. Коли наші часті скоро умінчили ся на другім березі Одри, товди і мы отримали приказ перенести ся на другий берег. Як доходили мы до середини ріки раптовні зъявили ся два німецькі штурмовці, і зачали міцно обстрілювати нашу переправу і вишток продовжувало ся. В тім часі появили ся наші штурмовці і одогнали ворожы европляни, котры веце нам не перешкаджали. Наши часті входили до Острави од заходу, од Одри, де видно было дуже комінів фабричных і костелів. На єдиній гірці занимаме траншеї – декунки з яких недавно втечы мусіли войска німецькы. Обік нас затримали ся наши танки Т- 34, а дальше помеджє будинками видно пере-

смыкаючых ся вояків німецьких, котри або втікали, або зміняли свої місця оборони. Приказу до дальнього атаку неє, але мы короткими серіями обстрілюємо їх переходы. В тім часі наші сусідни части роблять окружуючий маневер і в тім квадраті Німці суть окружени. Видячы себе безрадныма, поєдинчо, або малым групкамі зачали выходити зо своіх крійовок з піднесеныма руками, здаючы ся в нашу неволю.

Просто на нас ішла група штырьох Німців, а обік них крочыл высокий ростом офіцер. Коли підышол до нас досст близко, він робіт раттовне приготування до замаху руком в якій видно гранат. З боку од танків сден з піхоты выпередил його замах і серйом з автомата перервал його обезпечування гранату – тут впал на землю. І тым разом смерт перешла коло нас. Плінны воякы німецькы одышли до заду, а до нас приходить приказ іти дальше і занимати оселі в сторону центра міста. Під нашым ногам полно поваленых електричных і телеграфічных стопів, розвалені дому, полно ріжной шкляничны, яка тріщыт під ногами. В само полудне гвошли мы до центра Остравы і то хто як міг, піше, обліплены на танках, навет без змучыня і не переспаных ночах. Незважаючи на часты вибухи куль, мін, огнів. В місті вишукты люде вышли на улиці. Вікна, бальконы полны люди з криками "На здар! – На здар!", якы не заглушат нич.

Трудні ест описати што діяло ся доокола – єдны кричат, іншы тішат ся, іншы іншы плачут з радости і мечут ся обнимати солдатів і их цілувати, або частувати цигарямы – цукерками, або іншыма дрібницямы. Ніч з 30-го квітня на 1-го Мая 1945р. минула при обслузі кулемета в брамі будинку старого ринку коло міського ратуша. О світаню пришли до нас мешканці того дому, Словак зо женомі поздоровили нас з побідом і святом 1-го Мая з запрошыньем на "чайок". Мы по очереди сден по другім ходили до них на квартиру на чайок. В моі роті при першім кулеметі обслугу пополнил мій селянин Петро Головяк. Оба важду можливи хвілю выкорыстували зме на стріччу зо собом. Того дня тіж трафило ся нам быти кус разом зо собом. Петро оповідал, як попереднього дня о мало што не згынул в тым місті. При стріляні з кулемета трафил на ленію електричну в якій била енергія

електрична. Выратували го іншы солдаты, якы одтяли перевід дротяний. Была то наша остатня стріча, іщи того дня Петро згинул скошений серийом з німецького автомата.

Моравску Остраву лишили мы по обіді 1-го мая і ледво вишли мы з міста, трафили зме на сильний оген гітлеровців, якы замаскували ся на високих пунктах оборони. Там бої тревали до пізної ночі. Рано 2 мая наш старшина зобразив нас на провірку, бо кількох наших солдатів остало в тих боях, а командіри мусіли знати свою ситуацію кожного дня. Серед викликаних забракло мене, яко загиненого по вчераших боях. Коли я одозвався яко живий, він звіддав ся назвиско з обслуги другого кулемета. Вказало ся же, як повіл старшина: "Неє серед нас твого родака – пробач што я тебе помыли з ним". То згинул Петро Головяк мій сельський друг і приятель воєнний по фаху. Не було в тімнич дивного, бо в роті були мы од недавна і через тут з облича і виду в тяглих боях і переправах командір не встиг познати нас вищитких. Дня 7 мая з боями ми звішили до міста Оломунець. Рота вечером заняла гірку коло ріки Морави, яка плине обік міста. Для кулемета викопали мы окопчики, а же ночи були холодни, я окрутити ся плацпалатком, прилог і заснув твердым сном.

Остатні вычерпуючі бої з нічними маршами, де на спання не було часу, так мя зморили, же раніцко збудили мя солдаты, а докладнійше то одгребали мя з під глини. В тім часі Німці мінометами обстріляли нашу передову ленію, де по поля були ямы, горби і выбої. Іншы з роти в часі обстрілу скривили ся в недалеких будинках за нами. Я нич не чул і переспав німецький обстріл. Іщи до того не було єм навет ранених, што було чудом если доокола лежало полно ріжких одламків з куль.

Дня 8 мая 1945 р. никто з нас не думал, же до кінця страшної війни остало лем кілька годин, не було то час на роздумы. Наша рота ішла на самим переді улицями міста, коли на крижівці улиці коло кіоску треба было на лежачи на тротуари обстрілювати дальши дому, де боронили ся Німці. З поза кіоску вискочив солдат Андрий з горлицького (назвиска не памятам) і од разу впал мертвий на тротуар, а з під нього втекла смужка кирви. До гнеска іщи чую в ухах остатнє його слово, яким було "МАМО".

Ци в тоту хвилю і она – мати почула даякий одрух, або стиск в серци?. Вірю, же так, бо серце матери все чус горе своїх діти, де бы они не были, а тым барже, же она знала де пішол сї сын – же на далеку і нещасну війну з якой повинен был вернути. Зараз в тім часі зачали міцніше обстрілявати нас з мінометів. Знаряды розривали ся коло нас на улиці, одкаль летіли на нас камені і кавальці асфальту. Я на малу хвильку піднял голову, жебы найти нову тасьму з патронами і в тот час почул єм удар в голову по каску і лівім оку. Не одразу розпознал єм, же я ранений, але тот "бесабец" кричим "Ты раненый в лице!", Маш опатрунок?. Я винял з кишені шинеля свій пакетик і там під муром товариши зробили мі перевязку. Переслизнул ся я назад, перескакуючи через огорожыня до якогось саду. Там до мене підышол санітарюш і вказал кадыль іти до санчасті. В тім самім часі наші артилеристи підтягнули свої каноны і катюші і з докладним цільом по пунктах оборонных змусли Німців до втікання. Не встиг я перейти кількадесят кроків, як чески жінки взяли мене і інших раненых і помогли найти і дійти до санітарного пункту. Вчасным ранком дня 9 мая 1945 р. нас лежачих розбудило місце стріляння на улицях і рух на корытарях.

Виштки, хто міг ставал, жебы розознати што ся діє?. Вояки стріляли, обнимали ся і кричали: "Побіда! – перемога!" чутти было всяды. Настал ден закінчыня війни. С. Сквіртнянський".

2. Білцарева – список добровольців подал Грегор Репела, а записал в Петро Трохановській в 1989 р.:

1. Блащак	Ваньо	с. Мик.
2. Блащак	Миколай	с. Мик.
3. Воленьщак	Гриц	с. Яросл. – згинул
4. Галькович	Ваньо	с. Ваня (17р.) – згинул
5. Галькович	Ваньо	с. Владис. Укр.
6. Галькович	Сильвестер	с. Сем.
7. Горощак	Ваньо	с. Антон.
8. Горощак	Ваньо	с. Асаф.
9. Горощак	Ваньо	с. Ваня

10. Горощак	Ярослав	с. Адама
11. Даляк	Владимір	– згынул (отец.згын.І св.в)
12. Капелянович	Василь	с. Митра ранений
13. Капелянович	Владимір	с. Мит. ранений
14. Костельник	Ваньо	с. Теоф. Укр.
15. Куземчак	Афтанаас	с. Петра ранений
16. Куземчак	Ваньо	с. Яросл. ранений
17. Куземчак	Василь	с. Ореста – згынул
18. Куземчак	Петро	с. Вас. – згынул
19. Мадзелян	Семан	с. Вас. ранений
20. Новицький	Тевдор	с. Яросл. Укр.
21. Олесневич	Василь	с. Мефт. Укр.
22. Олесневич	Владимір	с. Штеф. – згынул
23. Рейда	Гриц	с. Яросл.
24. Репела	Ваньо	с. Яросл.
25. Репела	Грегор	с. Александра
26. Репела	Нестор	с. Микол.
27. Репела	Ярослав	с. Антон. Укр.
28. Трохановський	Мірон	с. Митра Укр.
29. Трохановський	Миколай	с. Микол. Укр.
30. Трохановський	Тевдор	с. Петра ранений
31. Федорчак	Денезій	с. Грица – згынул

З села Білцаревы (Бовцарьовы) маме два списы:

– Грегоря Репелы з 1989 рока

– Ваня Вожняка з 2005 рока. Авторы оба списы трактуют поважні, хоц списы ріжнят ся од себе, так в іменах, як і в числах добровольців:

- в іменах:
 - Горощак Ваньо с. Асафата, а в другім ест Миколай, без поданя отця.
 - Рейда Гриц с. Ярослава, а в другім ест Ваньо, без поданя отця.
 - Трохановский Тевдор с. Петра, а в другім ест Ваньо, без поданя отця.
- іншы
 - додатковы назывиска подали:

- Грегор Репела:
 - 1) Блащак Ваньо
 - 2) Капелянович Владімір – ранений
 - 3) Олеснєвич Василь Укр.
 - 4) Репела Нестор
- Ваньо Вожняк:
 - 1) Вожняк Митро, 2) Габура Митро,
 - 3) Галькович Ярослав, 4) Гербут Ваньо
 - 5) Куземчак Владим. 6) Хомяк Владим.

Тоты приклады дают нам выясніня, як было в часі II- ой съвітової війни, де люди і їх життя трактувано як минулий ден. Зато іщи до гнеска по 60 роках трудно і тяжко дійти до якьої правди. Товды никто не прикладал до таких справ жадної уваги, рахувалися лем числа "добровольців" потрібных до ношыня "вінтовки", або "Максима".

Было і єст певне, же юж никто не дійде до правды, кільо нас воюовало і кільо было жертв за так звану "Нашу і Вашу свободу"??. З того являт ся проблем, як вийти з той справы оправданым з цілості, если в єднім селі так трудні было перше і єст тепер дійти до правды?.

**Спомини – участника Семана Мадзеляна тепер з Америки.
(тлумаччия з польского "Spowiedź z nie popełnionych grzechów – 1996г)**

"Окрутна війна"

"В часном весном 1945р. забирают мя яко "добровольца" (охотника) до Червеной Армii. Не было способу вырвати ся з рук енкаведисты, котрий няньови повіл, же як не піду до войска, то вывезут го як "кулака", там де медведі зимуют. Товды не знали зме іци, же сут аж такыми цыганами (кламцями), преці были зме польскими гражданами і не могли мати до нас жадного права.

Юж по двотыдіжньовим перешколіню войсковым посылают мя на первую ленію фронту в Моравской Остраві. Боже съявити, хто і коли порахус, дуже там згинуло лемківского молодого квіту. Лем з моого села лежыт там б (шестзох) моіх приятелів. В офензиві пра-

скій б мая зостаю тяжко ранений і в результаті в гноючих ранах мам нагоду перебувати в совітських шпитталях через осем місяці. Потім зас службу "як медной котъолок" в "Deutch Lisse", гнєшня Лесьниця – Вроцлав".

"Поворот і сиротинство"

"Врешті в кінці квітня 1946 рока, дают мі осмодневий отпуск на глядання родини, але з войска не пущают. Повний надії і з думками, же мя юж веце не будут видіти, підходжу до рідного села, але юж на початку села довідую ся, же мойй родини нес в селі, бо "добровільні", так само як я до войска зголосили ся на виїзд до "Росії", або інакше на радянську Україну. В тій хвили зрозуміл єм, же стратил єм вшытко. Мимо того гвошол єм до хыжы, де мешкали юж цілком незнаны мі люде. Приняли мя гірше як могли і без надії на притулок, лишил єм іх в спокою.

Пішол єм до дальшої родини, яка жила під лісом. Приняли мя з лемківським гостиністством, але там спокійні переспал єм лем сіну ніч. Юж на другу ніч, коло пілночи до хыжы вдерли ся бандиты і збройом зтероризували нас вшыткых. Брали што було під руком і вязали до постельових пристерадел.

Мене "солдата" потрактувано барз остро цілий час, бо при мі стоял бандита з автоматом, а я мусіл стояти тварьом до пеца з руками піднесеною до гори. Газда і газдния мали веце синяків зато, же одважыли ся ім штоси одмовити.

З дому забрали съяточну одеж, обутя, пінязі, якы в кривіці до-мовники мусіли сами вказати під загрожыньком битя, або смерти, солонину і сливовицю – саморобку зо сливок. Забрали такоже вшытки мої восини трофейны річы разом з "сумком", цілковите умундурування разом з зимовом шапком і пилотком, кошельком і черевиками. Остал єм в чужій хыжы, голий і босий. Остала мі лем білизна в якій єм спал. Ціле літо не міг єм показати ся меджсе людми, бо не мал єм в чым. Марні облечений робил єм в газды за пожысуви і добре слово".

3. Богуша – повний список учасників ІІ – ої съвітової війни подали селяне в 2004 р.

1. Бортняк	Софрон	
2. Вислоцький	Митро	+ Явожно
3. Галькович	Митро	ранений
4. Гербут	Осиф	
5. Гнатишак	Гнат	ранений
6. Гамбалъ	Афтан	
7. Дроздьдзяк	Михал	згынул
8. Хохоляк	Андрій	
9. Хорощак	Семан	
10. Хорощак	Теодор	
11. Кузяк	Ваньо	
12. Кузяк	Легін	згынул
13. Прокопчак	Ваньо	
14. Слезьон	Ваньо	згынул к/ Бродловиц
15. Слива	Андрій	
16. Сидоряк	Арсен	
17. Тарас	Павел	

**Спомини – участника старш. єфрейтора Андрия
Сливи списал – Адам Барна 2005 р.**

"З книжочки красноармейської яка заховала ся в Андрия видно, що в войску яко совітський солдат служил од 20 марта 1945 р. В Рабці перешол тыжньове перешколіня, одкаль вивезли го разом з іншими на фронт, який розпочинал ся в Осьвенцімі – Тихи – Глівіце – Рибник – Рацібуж – Опава – Оломунець.

Трафіл до часті, яка зараз за фронтом провадила ліквідацію – нищіння труп диверсийних, яки оставали за фронтом, жебы дальше нищити роботу і люди нової влади на освободженых землях. Найбільша така діяльніст вела ся на Гірнім Шлеску од Осьвенцімя по Рацібуж. Там в командирів заслужыл я собі на узнання і піднесення должності войскової з рядового на степень старшого єфрейтора.

Стало ся тото 23 квітня 1945 р. і од того дня зостал см вибраний і трафіл разом з іншими до частин стратегічної помочи на інших хотарах. Фронт товдь акурат на німецьких землях тягнул ся в дослі дивнім положеню – кус в півперед од Опави на захід через "Breslau festung" і дальше ріком Одром през Съцинаву (Steinau) – місточко Хобснь (Kёben) – Глогів (Glogau). Таких заслужених в боях фронтових зобрали на кільканадцет авт тягарлових і з повним узброєнням через ден і ніч дорогами през Ополе поза Вроцлав, дальше Сицув – Олесьницю – Тшебницю- Волув, перевезли далеко на Захід над середню Одру меджже Съцинавом, а Глоговом. Там на тім хотари фронт переходил кілька раз в єдину і в другу сторону. Через тото тамти міста над Одром були барз знищені нпр. Глогів около 80%, а Съцинава 70%. Рано нашли змія на переправі через ріку Одру на мості понтонах в місточку "Kёben", бо дерев'яний міст поставлений часово для потреб войска німецького зостал знищений діяннями фронтовима. Решту Німці высадили мінами як втікали остатній раз з місточка. В Хобсні (Kёben) од давна стоял великий палац якисого важного діяча гітлеровського. В палацу тім іцы перед війном заложено школу для молодої гвардії брунатных "Hitler jungen" і через тото тяжко было перейти Одру на другий берег і вигнати тых затеклих гітлеровців.

Тоты еесеманы сильно боронили вступу на німецькы землі за Одром. Давне гарде місточко Kёben (Хобснь) по знищенню воспінім перестало быти містом і тепер по війні єст селом. В тото місце трафіл Андрий, де по другій стороні Одри пришло йому стріти ся з Німцями. Од того місточка єдна група совітських войск пішла в сторону села Радошиці і дальше на Кульм і Орск, де в лісі в Кульмі вели ся тяжкы бої. Там кулями з тяжких кулепетів войска совітськы стяли пів ліса.

Друга група пішла просто селами: Ніцыці- Бродловиці- Кемлув- Високу. В боях коло Бродловиц згинул мій селянин Ваньо Слезьон. Дальше в долині меджже Орском і Гавронами на полях села Стодоловиці в бою стрітили ся совітськы і німецькы танки з яких на тамтешніх полях остало кілька машин з єдної і другої стороны. По закінченню боїв настал короткий одпочынок в Рудній, а

потім дальша дорога автами через Любін – Ліпницю – переїшмарено нас під Прагу, де закінчыла ся друга савітова війна.

Під Прагом перебыли зме в лісі пару тыжні і одтамаль виїхати солдаты визволителі вертали піше через землі чески і польські на Україну за Станіславів до міста Надвірна недалеко Коломиї. Андрий в книжочці красноармейській має втисаны медалі за участ в боях на фронти. Медалів тых до гнеска не достал. Достал, але інши юж з нагоды "40 ліття Побіди" і медаль польський – за удел в армії союзника. В тамтых часах Андрий не предвиділ, же по 2 -ох роках буде насильно виселений акурат до гміни Хобеня, де пришло ся йому воювати на землях німецьких, які припали державі польській, на які трафил і Андрий. Такоже николи не предвиділ, же виселений на німецькі землі буде міг вказати жені, дітям і внукам тоты місяця, де приходило ся йому воювати "За нашу і Вашу свободу".

4. Вафка: список з відомостей староства Н.С. – 1945 р.

1. Бучак	Ярослав
2. Кофта	Андрій
3. Мерена	Панько
4. Новак	Прокоп
5. Хомяк	Никифор
6. Хомяк	Ярослав
7. Янишак	Миколай
8. Янишак	Юрко
9. Янишак	Ярослав

(В статистиці подано, же з села пішло 25 охотників з яких было 5 забитих і 6 ранених – шкода, же никто о них не написал і не подал хоц пошыреного спису).

Спомини – брата Романа Хомяка з Вафки – 1996 р.

"По вкрочынню совітскіх войск на наш хотар зо села забрали до войска 20 хлопців, а 5 -ох з Німеччыны з яких штырьох было забитых, а пятьох раненых. Війна скінчыла ся в маю, а іх пусты-

ли домів, аж осіньом. Заміром начальства совітського було вислання їх на фронт японський. Мій брат оповідал, же як пущали їх домів, то командір подякувал ім за уділ в боях з окупантами і повіл: "Как хотите оставайтесь в нас, а как хотите вертайте в родные стороны". Наші хлопці, котри вернули з війни, то дуже з них вишмарило військови документы і одзначиня. Єден з них дostaл Орден Звізди. Польські власті, а найбаржє міліція напастувала іх, же служили в чужій армії і через тоМо стратили польське гражданство і мусіли укрывати ся, жебы не вислали іх до Радянського Союзу.

Были притадки, же декотры вернули з України, а рачий втекли, то помічники міліції ОРМО – вивозили іх назад на Україну. Єден з таких вискочил з воза і втюк і не дал ся вивезти. Мусіл дати ся виселити в 1947 р. Пізніше тоги што перше вишмарыли військови документы совітськы писали до Архіву в Подольську і Москві і одтамаль присылали ім, але то тревало дост долго. Потім нераз споминали медже собом, же: "ани єдна, ани друга сторона не доцінили наших жертв і офірности, же так в нелюдський спосіб потрактували іх родини – завлащеньом вітчовини (Лемковини), прото же бороли ся за чужсу державу". (З книжки: pt: *Mniejszość w warunkach zagrożenia – Pamiętniki Łemków – Wrocław -1996r*).

5. Верхомля Велика – спис з вýказу староства Нового Санча – 1945 р.

1. Барапяк	Михал
2. Бенедикт	Іван
3. Бенадикт	Семан
4. Вартовник	Матвій
5. Гирчка	Василь
6. Головач	Іван
7. Гричко	Василь
8. Пілторак	Владек
9. Русиняк	Емілян

10. Сікора	Антоній
11. Тудай	Петро
12. Хованець	Стефан

6. Крільова Руска – список з вýказу староства

1. Вишоаский	Асафат	рансний
2. Вишовський	Іван	
3. Груша	Григорій	
4. Дроздзяк	Александер	
5. Щецюк	Антоній	

Спомини участника Асафата Вишовського – 2005 р.

"Перешол коротке перешкоління в Рабці і юж в марці 1945 р. трафил на фронт в Бельську Б. потім в Цешині – Моравській Остраві – Оломунцю. В остатніх днях війни нашол ся близко Праги, де сподівало ся юж кінця війни. Остатнього 8-го мая були зме схоронені в якисьих забудовах міцно обстрілюваних през німецькими війська, де пришол до нас приказ іти до атаку, жебы розбити ворога. В тім остатнім атаку на пару годин перед кінцем війни був см ранений в ногу. Найперше був шпиталь польовий на фронті, а потім в якисім місті ческім, де служба шпитальна неприязні односила ся до мя зато, же читал см свою книжочку молитовну. Дішло до справджыння, што я читам так важного для мене.

Коли доктор – женицина переконала ся, же то були молитви особисти – похвалила і допровадила до прихильного і трактування моого читання в спокою. По виліченню моїх ноги не приділили мя до війська фронтового лем до служби поміщичної, яка мала занимати ся табором ріжнých коні лишеных – занятых на землях німецьких. Гнали мы таکий табун коні през Польшу аж на землі білоруські одкаль аж в зимі 1946 р. в військовім шинелю вернул см през Львів – Перемышль до Нового Санча і до Крільової Рускої. Были медалі, я недавно стопень підпоручника".

Спомини подал Ваньо Дзядик – родина з Фльорики – 2005 р.

"З села Королева (Крільова) Руска забрали дост дуже молодих хлопців. До статистики подано, же було іх 32 хлопців з яких не вернуло 8 – ох, 9- ох було ранених. Єдним з тих хлопців які мусіли іти до войска був Миколай Греняк, котрий втюк з Рабки. Был він юж принятій, записаний і остриженій. Втюк з якисьм з Лося (....) Іщи нагваряли Леона Кузяка з Богуши, але тамтож боял ся втікати, мал надію же верне ся з фронту, але не вернул. Миколая глядали вояки по селі і мусіл укрывати ся в Новім Санчы серед знайомых Поляків. З дому мусіл втікати тіж старший брат Петро, бо хотіли взяти його за брата Миколая. Укрывал ся в потоці, де зробил собі крыївку на дереві, а в ночі сходил на землю спати і по ідолі.

Вояки всьцікали ся по селі і в кінці забрали вітця і вивели го на поле і страшыли, же застрілять го як не повіст, де сут його сынове?. Не признал ся, ци били го ци ні, але повіл ім: забийте мя, але я не знам, де сут сынове, бо од часу, як іх забрали до войска, я іх не виділ. В Санчы тіж не було безпечні і Миколай мусіл іти до даякого села, бо в Крільові не міг ся показати. Пішол до Фльоринки до сестры Параскы Дзядик. Сї хыжса стояла за селом на пребудові, де могло быти безпечніше для Миколая. Хтоси донюс воякам, же він має сестру в Фльоринці і од товдвы од часу до часу зазерали і там. Єдного дня газда Гриц робил штоси на поля і як взріл вояків, то полетіл до стайні, де зімал ягня і чекал на вояків.

Як они пришли то тлумачыл ся, же ягня втекло му з поля до стайні. Они думали, же зімали того, кого глядали, але коли зняли його шапку, то трафили на велики волосы, котры переконали іх, же зълі трафили, бо не був остриженій. Миколай перебував там доліше і все втікал до потока, як дахто приходил до іх родини. Трафило ся раз, же Миколай не встиг втечы до потока, а вояки були близко. Влетіл до стайні і казал сестрі прикрыти го гнойом. Дала му свою хустку, яком окрутит голову, а она прикрыла го гною і всадила вилы з боку брата.

Вояки пообзерали стайню і іншы поміщыня і пішли собі. Товдвы Миколай міг вийти з гною, але ледво витримал там без

*повітря. Таким способом єден Крільовянин викрутит ся од со-
вітского войска, а може і од смерти, або раненя".*

**7. Крениця місто і село – список з виказу староства новосан-
чівського – 1945 р.:**

м і с т о:	с е л о:
1. Ворона Стефан	1. Артим Тимко
2. Вишовский Владисл.	2. Барна Антоний
3. Здуняк Іван	3. Вовк Володим.
4. Ізворський Антоній	4. Кекляк Осиф
5. Маційовский Іван	5. Крайняк Михал
6. Маційовский Михал	6. Петришак Антоній
7. Петрик Іван	7. Петришак Іван
8. Цьотей Стефан	8. Синява Василь
	9. Синява Іван
	10. Синява Петро
	11. Хлапик Семан

8. Лабова: – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Калина	Юлиян
2. Копылчак	Антоний
3. Маслей	Семан
4. Ревак	Антоний
5. Хруш	Константин

**9. Лося к/ Крениці – список учасників подала
Мелянія Пелячык – 2005 р.:**

1. Вархолик	?	згынул
2. Вахна	Петро	згынул
3. Вітяк	Асафат	згынул
4. Гамбалъ	Максим	+ Явожно
5. Галик	Миколай	(жена – 2 діти)
6. Мирна	Данько	(жена – 2 діти)
7. Мирна	Іван	

8. Мирна	Фильо	
9. Підгірский	Теофіль	(жена – 5 діти)
10. Тарас	Петро	+ Явожно

Спомини – Мелянії о няню Теофілю Підгірськім – 2005 р.:

"Я яко дівча поїхала до Рабки одвидіти моого няня Теофіля Підгірского, якого взяли насильно до войска. По дорозі з Нового Санча до Рабки спостерегла см, як в товарових вагонах ішло полно хлопців лемківських і словацьких, меджє якима і я мусіла іхати, бо іншого поїзду не було. В Рабці мусіла см долго глядати няня, бо трубо было го найти, а в кінці вказало ся, же няньо втекли з Рабки. З тым вернула см домів, де застала см обставлене село через міліцію. Няньо не знали о тімнич і під селом впали в міліційну і войскову засадзку.

Там зімали го і одставили до Рабки, де од разу без перевідшкоління одослали од разу на фронт на першу ленію, до карной – штрафной роты. В тій карній роті перешол кавалец найтяжішої фронтової дороги, бо роту таку пхали на найгірши і найтяжкіші місця фронтови. В тій штрафній роті перешол цілу дорогу фронтову і в ній щасливо закінчил війну в подіравленім шынелю, але без жадної раны".

Од авторів: Єсть то другий припадок, перший в повіті кроснянськім і тепер, же до войска взяли вітця 5 – рых діти – з того села забрали веце вітців родини.

10. Милик – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Бобак	Степан
2. Жегестовский	Дмитро
3. Жегестовский	Осиф
4. Островкий	Миколай
5. Урда	Іван
6. Ясенік	Петро

11. Мохиачки Нижня – список з виказу староства новосанчівського 1945 р. і М. Гаврана

1. Гавран	Дмитро	с.Нікіф. згинул перш.дня
2. Гавран	Михал	с.Нікіф.
3. Гавран	Михал	с. Івана
4. Гойняк	Григорий	
5. Гарбера	Андрій	
6. Гарбера	Іван	
7. Гарбера	Тимко	
8. Єдинак	Александ.	
9. Єдинак	Тимко	
10. Клюка	Діонізій	
11. Криницкий	Александ.	
12. Криницкий	Михал	
13. Криницкий	Теодор	
14. Малиняк	Михал	
15. Марчык	?	згинул
16. Піндрис	Данько	
17. Поручник	Стефан	
18. Поручник	Теодор	
19. Ревак	Михал	
20. Сибер	Петро	
21. Сибер	Семан	
22. Хруш	?	
23. Чирняньский	Андрій	

(Од авторів: Більшу частину учасників списано з виказу староства Нового Санча. Правдоподібно в тім списі сут хлопці з Мохинячкої Вишньої. В статистиці подано, же з єдиної і другої Мохинячкої було в войску по 20- ох хлопців, але никто не поміг нам розділити і доповнити список. Оба села тягнуться понад 10 км і през того були і сут проблеми з докладнішими списами учасників. Шкода, же неє вшиткіх, але єст добрі, же хоц разом з обох сел нашлося дост шувні).

Спомини участника Гаврана Михала с. Никіфора
Лігніця – 2005 р.

"До войска совітського забрали нас обох зо старшим братом Дмитром і кільканадцетома іншими хлотцями. Было то 20.III.1945 р. як завезли нас до Крениці, а пак до Рабки. Мене од разу приділили до піхоти, а брата до артилерії на канонера і через тут брат в Рабці остал інци пару дни довше. По двох тыжнях і по зложеній присязі єдного дня з рана заладували нас на авта тягарови і през ніч завезли під фронт коло Бельська Бялої. Другого дня рано треба було іти на першу ленію фронту, де потрібне было окопаня ся в окопах під острим і сталым обстрілом ворога. Коло полуночі того дня перший раз по Рабці доіхала кухня польова, што було барз важним для голодных вояків. Пізніше што дня од рана до вечера з нашої сторони були атаки на німецькі пункти оборонни. Што дня наш батальон ішол до переду і што дня була ціль: "в пер'єд" і "Ура-а", з допомогою артилерії. До нашого батальону не приділяли танків і через тут треба було переходити піше зо села до міста обік Моравської Острави, а потім обік Оломуньца.

Старший брат Дмитро з Рабки виїхал пару дни пізніше, де першого дня в боях артилерійських під Моравском Остравом був тяжко ранений, і домів не вернул, ани перше, ани потім. Ани я, ани родина не знали о його смерти. Перед єдним селом недалеко міста Оломуньца наша рота нашла ся несподівано при дорозі, яком мали іхати – втікати Німці. Был приказ окопати ся недалеко той дороги, по якій видно було зближаюче ся до нас авто панцерне. Наш oddіл з пепешами і кулеметом "Максимом" привитало го густим огњем в якім іхало двох німецьких офіцерів, котри остали там на дорозі в авті. З нашої сторони дорога до села була вільна, бо там заняли юж інши войска і там було полно пінних вояків німецьких. По домах вояки зачали глядати Німців, які могли ся укрывати, а такоже при нагоді провадили "шабер" што попало. Моя група трафила на гардій огорожений дім – вілю, в якій трудно було отворити двері. По отворінню іх вказало ся, же під дверями лежал застрілений офіцер гітле-

ровец, а на постели лежали дві жінки з підрізаными жылами на руках, а на стінах видно было съліды кырви. Тото съвідчыло, же під страхом перед совітскими вояками вшытки они воліли спільні сами собі одобрати жыття. Так через кілька дні наш батальон 222 дивізії піхоты нашол ся 8-го мая 1945 р. недалеко Праги коло Пардубіц. Серед вояків кружыла тайна чутка, же близкий ест юж конец війны. В ёднім селі наша рота нашла ся коло великої стодолы, при якій командиры казали одпочинути. Раптом в ёдній хвили настала страшна стрілянина і рівночасно страшна трагедия – Німці засыпали нас градом куль і гранатів з мінометів. З нашої роти остало живых і не раненых лем 4- ох вояків, а меджсе нима і я. В такий спосіб і через неосторожність командирів в остатніх днях війни невинно і підступно стратило жыття дуже наших вояків.

По закінчнию війни наш новий полк з дополненя з інших полків нашол ся на полігоні в Сьвентошові коло Жар з якого мал єм на-году вчыти ся шоферского фаху з етзаміном в Зеленій Горі. Піз-нійше нашу част перешмарили до міцно розбитого і знищеного Вроцлава, де за містом стояла велика стайня – стаднина ріж-ных кони. Был там такжэ великий збір ріжных брычок і возів. Бракувало лем корму – сіна для великого чысла кони. Тоты коні і брычки рыхтувано до транспорту на Схід до Радянського Со-юзу, яко "трафейные вещи". До каждой брычки рыхтувано запряги по штыри коні з фурманом вояком і з полным і потрібным уряджыньем на далеку дорогу. Дорога ішла през міста: Радом – Люблін – Холм до Луцка за Бугом.

По дорозі на Схід треба было дбати о корм і одпочынок для кони і смаруваня оси в брычках- понад тисяч кільметри і кілька тыжни дороги . На придорожных попасах была нагода на при-даня сіна з готовых кілок. Такий табор кони і брычик розтігав ся на кілька кільометри. В дорозі за Радомьом в моім запрязі оже-ребила ся кобыла і треба было частійше одпочывати на кормлінія гачате, яке іхало на брычці. На ріці Буг не было мосту і треба было глядати броду, жебы безтечні переїхати кіми і брычками през велику ріку. За границом в Луцку зроблено розділ "трофей-ных" кони і брычик в якім моі коні, гача і брычку приділено якысій Марусі з Ленінграду.

Там в Луцку притрафила ся мі інша пригода: в ресторані якисий підпітий гіст причепив ся до мя, жебы прити до його столика і напити ся з ним водки – я одповіл му, же в солдата "денег нет", товды він зняв з плечи сумку і висипав на стіл полно гроши. I в такім припадку я не прилучував ся до його товариства, бо в мої голові була мысель, як вернути домів. Треба було іти до Амбасади Польської во Львові, де тамтешні патріоти не хотіли випустити мя до Польщі, лем казали остати на Україні. Добри люде порадили мі піти на базар і купити фляшку міцнішого трунку і так піти до пункту репатріаційного. Так єм зробил, а коли фляшка нашла ся на столі, урядник казал кус почекати на залатвіня справи. По годині часу возвали мя і вручили позвоління на виїзд до Польщі. На стациі во Львові поїзд до Перemyшля одіхал, а наступний мал быти аж на другий ден. Вояк не може чекати, так і я пішол на поїзд товаровий, яким доїхал єм до Перemyшля. Там контроля войскова ствердила, же я приїхал без реєстрації і вернула мя зас до Львова. Аж на третій ден было реєстрування репатріянтів на стациі, але тым разом удало ся доїхати до Перemyшля. Одтамль була пересядка до Нового Санча, а дальше до Жегестова, де мене вояка совітского страшили бандами, які правдоподібно грасували по селах. Доїхал я до Крениці, а по дорозі до Мохначки стрітил єм свою сестру Марисю, котра од разу звідувала ся о старшого брата, якого давно не було серед живих, а ніхто о тім не знал.

Мама нияк не могли погодити ся з фактом, же ей двох синів – жывителів родини єден згинул без вісти, а другий вернул, але йому грозить велике небезпеченьство, зато же воювал в Червоній Армії, а таких тепер переішлідуют. Юж наступного ранка до двері стукают міліціянти і тайнjak з везпеки, котры кажут іти до шолтыса на переслухання, яко оскарженого о контакты з бандами, при чім дішло до побиття мя. Тота подія одбыла ся при уділі моего уїка, який знал нашу родину, а найбарже знал, же до родини приходили мої листи, які міліція трактувала, яко мій контакт з бандами".

Спомини – участника – Семана Сивец – "Z lemkowskij skrzyni – Ługi" – 2000 р.:

"В родині було нас дванадцето діти – семох хлопів і п'ят сестер. Найстарший Константин перед вибухом другої світової війни служив і чинній службі військовій і помогав заберати Чехам Заользя, а потім зостав замобілізуваний зас до війска польського. Пришла поліція показал паперик, але і так збрали го до Нового Санча.

Потім втікали разом з іншими польськими війсками перед Німцями. В Санчы була улиця Завада: повідали, же то німецька улиця. Там мешкало дуже родин німецьких, котры в 1939 р. стріляли до війска польського. Войско зачало ся боронити і стріляло по вікнах, де ся хто показав. Ззынуло кілька вояків. Брат пішол дальше на Схід, аж на Україну, а там дальше, жебы не достати ся до німецької неволі мусіл перебрати ся в цивільну одяг і так почами удало ся му вернути домів. Пізніше мусіл іти до Німеччина на примусовы роботы, одкаль вертаючи привоз якысу незнану палюнку – водку. В селі по выпитю той водки вмер брат Константина і старший сусід Гойняк. Я мучыл ся долго, але пил ем дуже води і мі перешло. Петро, што привоз водку теж пил, але йому не було нич.

Брат Іван перед самим війном мусіл іхати возом на "форшпан" – 24 годзінний дижсур коло Уряду Гмінного в Тыличу. Коли Німці напали на Польшу тмінны урядники заладували якысы панері-документы на два вози і казали іх везти разом з войском на Схід. Фурманкы мали проблемы як вернути одтамаш домів. Як вернул з форшпану мусіл іхати на примусовы роботы до Німеччина. Там трафіл до старшої швабкы – баворкы, яка била своїх робітників. Єдного разу при битці Іван зімал ей за руку і одопхнул од себе. Она зараз задзвонила на гестапо, котре забрало го до ляту концентраційного з якого юж не вернул.

В часі окупації з нашої родини більшіст діти не спала дома, бо кождого дня була обава, же придути і заберуть решту до Німеччина. Приходили навет в ночы і контролювали, ци худоба в стайні кульчыкувана. Все трафляли ся добри люди, котры давали знати, же іде контроля по селі і через тото уховала ся не

кульчыкувана худоба. Братя, Андрій і Дмитро були інші молоды і на роботы і на війну не пішли. В лютім 1945 р. Червена Армія заняла Мохнатчу Ныжню по церков. Заняты околиці замінували і чекали на іншы часты, якы мали прити од Словакіі і Тылича. По пару днях пришол до гміны офіцер совітскій, а потім до шолтыса Коляра і скликал сельску нараду на котрой повіл жебы записували ся до Червенай Армії. Застерегли іншы, же если никто не піде то спалят село. Так пострашыл, же перший до войска записал ся сын шолтыса. Товды зо села записало ся насколо тридцет хлопців. Взяли нас на перевозли до Нового Санча, де нас списали. З Санча перевезли нас до Рабкы. Мене приділили до велико-го машынного твера – кулемета з округлым магазинком званого – Максимом. На стрільници і полігоні, што дня было школіння, а офіцерове зо штабу приходили, контролювали і обсервували нашу науку. Підшколили нас і єдного дня, як полнил см диксурну варту пришол офіцер зо штабу і гварит: "Нада его зменить". Но і змінили. Мос місце на варте занял іншій "боєц", а мене всадили на тягарове авто і на фронт. Завезли нас недалеко фронту в околиці міста Рибніка, праві на давніу границу польско – німецку, де пришло ся обзерати военны події. Там на моіх очах удало ся зострілити німецкій штурмово – бойовий аероплян. Виділ см, як з горіючого аеропляна на парашутах (спадохронах) вискочило двох летчыків і женщына, якых поімали і арештували. Аеронлян впал в лісі і там ся спалил.

Коло Рибніка були зме пару дни. Єдного дня по съніданю погнали нас на ленію фронту, на яку ішли зме через цілий ден і цілу ніч. На тім хотары Німці выцофували ся дост скоро і без опору. Ішли зме по великих мочарах, де болото сігало праві до колін. Піхота ішла боками якысай дорогы, а авта і машины войсковы іхали през болота. На другій ден по съніданю не дали спати, лем гнали нас дальше пару кільометри, де натрафили зме на німецку оборону. Наша част то была 258 дивізия, яка керувала ся на по-лудне на ческу Моравску Остраву. В нашій часты були мінометы (мозьдзеже) і кулеметы, до обслуги якого треба було двох вояків, бо был він тяжкий, більше як 32 кільо, до того доходили іншы тяжкы магазинки патронів.

Трафило ся, же тут що мал носити магазинки запотрочил ся деси і глядай го серед великого числа вояків. Зъвідую ся команда: "Что товариши командір всюо ето я должен тащить?". Не одозвал сянич. Были зме на землях ческих – Судетах, як шестого мая 1945 р. німецька піхота з помочом єдного танка хотіли нас несподівано заскочити. Зачала ся велика стрілянина на малім хотарі около 50 метри. Декотри Німці попадали на землю, бо були трафлены, а інші пробували вищофати ся до заду, коли в тім самім часі іншы Нінці заскочили нас з другої стороны. З того окружыня вишло нас трйох, а было нас там веце як двадцятьох. При тім окружыню, то найперше зачали стріляти з мінометів. Велика канонада і розрив знарядів, мін і гранатів рвало одламками вшытко що находило ся на землі і над землью. Ми в тім часі кучали в фосі полній води до ременя. Коли пробувал ём заздріти, де жыє даяка жыва душа, товдьи єдна куля, або одламок трафил мя в голову, де од переду прорвал каск і легко ранил голову, а зо заду каску зробыл діру – велику на жменю. З машино-вого твера подіравил мі рамено і през тово лежал ём, тяжко ранений удаваючи нежывого-збитого. За заду на брісі підтягнул ся до мене "звязной" друг і приятель Драб з Чирной, який принюс нам приказ не цофати ся до заду, лем іти "вперед". Зъвідую ся його: "Як то? – посмот ту сут Німці". В тім моменті приятель достав в бріх серию з німецького автогранати. Йойчал долго і просил, жебы го добити не дати му так терпіти. Страшні терпіл за то, же пришол до нас з розказом – по свою смерт.

Іци до того Німець шмарил гранат, який наробил дуже дыму, котрий стеліл ся в нашу сторону, через що не було нас видно, але була з того велика купа смроду з чого мал ём обаву, же може то быти даякий газ, або дашибо інше. Пробувал смі одыхати, через мокру хусточку, але і так чути було в тамбі як бы дахто на-сипал попелу – без жадного смаку. Дым поволи перешол і товдьи появили ся Німці. Лежал ём тихо як нежывий. Німець посмотріл на діру в каску і кров на голові і одышол. На додаток осколок з гранати трафил мя в ногу розриваючи черевік, але того болю я юж не чул, ани не знал о ранені нозі. В таамтім місци і в воді пере-сидили зме цілу ніч.

Здринул см кус по не переспаных попередніх почах і пробую рушати ся. Коло мене сут, але лем нежсывы. Хочу вийти якоси з того пекла покля ест іцы темно і не чути стріляня. Несподівані і наглі чути, же хтоси пробус ся рушати. То был Макух з Чирной і якиси солдат совітский. Оба були ранены в ноги. Я хоц ранений в голову і ногу роздумувал см дальше як выдостати ся з того пекла. Задумал ем без тріску вyrвати штахету в плоті, жебы вислизнути ся за огорожыня де видно було якисий дім. В домі тім двері були замкнены, котры не хотіл ем вylамати, жебы не наробити тріску. Хотіл см гвойти до пивниці, де було тепліше. Вшyтко тогto діяло ся шестого і семого мая, а руски повідали, же "Фрици стріляют на Пасху", бо акурат выпали нашы Великодны съвята. Спостерюг см, же недалеко в куті огороду выкопаний сst декунок і постановили зме враз з Макухом сковати ся там. Там в окопі лежсал окырвавленій німецкий войсковий плац, але Німця юж забрали перше, або сам повлюк ся де інде. Солдат руский не боял ся і зробил діру в дверях, через яку вліз аж на поверх дому, там чекал і обсервувал нас і околицю. Ніч переспали зме в окопі, а рано солдат до нас кричыт: "Давай сюда!". Смотриме, а там – Німці втічут, а руски іх доганяют. Солдат, який был з нами і был ранений, тепер сідит на вікні і окручену ногу в полотно выставил на рамі і сыміс ся. Пришли інши солдаты і ругают- кричат – сварят ся на нього, же ест такий неосторожний.

Мы были дальше од вікна, жебы не быти на цілю ворога – снайпера, який потрафил забивати навет з далекой одлегlosti. Одтамаль забрали нас до шпыталя польового і по медичній перевязці – одослали зас на фронт. По трох днях оголошено закінчыня війни. Яка то была втіха і радіст – стріляння на віват, спіvy, мітинги з весельми і благодарными промовами і тратуляциями. Нашу дивізію розложыли в лісі під палатками – шатрами, як в лісових кошарах з полном дисципліном і дальшом мушистром, бо групы разбитків гітлеровських – гестаповських дальше нападали на посдинчих солдатів. По пару тыжнях погнати нас піше "побідителів на Родину" через Польшу, аж до міста Долина к/ Калуша на Україні, де закватерували в палатах, бо не было ани кошар на закватерування.

Была надія, же по дорозі через землі польські пустят нас домів. Пізнійше пропонували нам перенесення ся до войска польського, але кождий з нас волів вернутися додому.

Єдного дня командир закликав нас, де дали нам сухий "пойок" на три дні. Одправив нас на стацію колійову, де попрацювали з нами як отець і одправили колійом додому. Іхали зме вагоном товаровим таким, як іхали польські репатріянти з Сходу на Заход. Дорігали зме до границі, а одтамаль до Сянока, де треба було чекати цілу ніч на поїзд до Санча. На дальший дорозі завалений був тунель коло Грибова і треба було глядати дякого іншого транспорту. Трафило ся тягарове авто яким доїхали зме до села. Цілу дорогу іхали зме в одягах "красноармійців" безплатно, аж в Санчі треба було платити за транспорт. Ніхто не мав грошей, лем я мав коць, який продав см в Санчі і були гроши на подорож автам з Санча до Мохначки".

Спомини – участника Стефана Поручника – місячник "Wersja" 2001 р.

"З війни додому вертал єм через Словаччию. Вертали, а ту дома нес никого, Наши поїхали на Україну. Не мали зме ніч, польський вояк, який воювал в войску польськім мав право отримати газдівку на Заході. Ми не мали жадного права. Вигнали нас як псів. Мал єм тілько што в кишені. Як знищила мі ся одяг войскова, то не мав єм в чим ходити, бо нової одягах не було за што купити. Зачало ся мі ліпше вести, як зачал см гандлювати"

Спомини – участника Александра Єдинака з Мохначки Вишньово – Ватра – 1995 р.

"Добровольців, яких в Мохначці було 20 % хлопців поборового віку (50) завезли до Рабки на перешикіління. Там порозділяли нас по ріжсих ротах, а по перешикілінню повезли на автах на фронт, який в тім часі стояв під Бельском Бяла і Рацібожом. Коло Бельска наш транспорт авт застакували німецькі штурмові европляни.

Дуже авт розбили, котры горіли разом з вояками. Были то страшны – дантейскы сцены, де згынуло дуже вояків. Раненых зобрали і автами завезли назад до шпиталів в Рабці. Там по вылічынню влучали іх до ново- формуваних рот і высыгали зас на фронт. Мою роту скерували до полку, што стоял під Рацібожом. Там тревали долги і тяжкы боі о місто і форсування ріки Одри од західної сторони Моравской Остравы, яка отворяла дорогу на Оломунец – Опаву – Прагу. Там в часі черговых боів на німецкы оборонны позиції мій войсковий шинель плащ подіравлено величким чыслом куль, котрий я долги рокы переховувал. По пару днях штурмовых боів наш полк выцофали з під Рацібожа і перенесли його в район Моравской Остравы, де наши войска односili більшы успіхи і перервали фронтову ленію. Поспішно заняли дальшы терены, аж за Оломунец одкаль дорога была вільна до Праги. Там за Прагом было спокійніше. Війна зближала ся до кінця. Рано 9 мая 1945 р. оголошено капітуляцию Німеччыны. Был то першій ден спокою – миру в Европі.

Наши авта іхали дорогом, а по обох сторонах ішли, або сиділи німецкы воякы. По фосах валаляло ся полно ріжной зброі. В першім авті іхал майор – командір нашого полка. Авта іхали штораз вільнійше, бо дорога завалена была німецкым таборами, якым бракувало бензины – ропы, або кони. В єдній хвилі до першого авта підышол выжжий рантом офіцер німецкій, який вытягнул револьвер і стрілив до нашого командіра полку, котрий згынул на місци. На выстріл наши і німецкы воякы хватили за оружіє, але заступник командіра полку крикнул: "мир – фріден" і полагодил справу. Нас было дуже меншіе як Німців. Збитого командіра перевезли мы до Праги, де похоронили його на войсковім цымынтери. Німецкого офіцера, котрий застрілив нашого командіра зімати німецкы воякы і oddali го нашым офіцерам. Што з ним было дальше никто не знал, ани ся николи не довідал. Через два місяці наш полк перебывал в лісі коло Праги. Потім пришол приказ вертати на Схід. Наша част вызначена была на японський фронт. Пішым маршом разпочали мы вертати назад через: Моравскую Остраву – Бельско Б.- Санок.

Нас "добровольців" з Польщы пильнували твердо, жебы "охотнико" не пішли мы домів, але і так штырох наших в рейні Рабкы втекло з полку. Дальше за границю в лісі коло Самбора оголосили "боєвую тревогу" – алярм з причини сподіваного атаку oddілів УПА. Скінчыло ся на тім, же вислана розвідка привела двох старців, што в лісі зберали дырва і грибы.

По штырох тыжнях маршу наша часті дішла до Івано-Франківска (Станіславова), де осталася в войсковых кошарах, бо Японія оголосила капітуляцію і не треба було іхати юж на Далекий Схід. Наші "добровольці" з Польщы домагалися звільнення з войска. Одповідали нам, же наших родин не є юж в Польщы, же вишитки виїхали на Україну. Товдія потаємні написали мы листы до своїх родин, а за горівку переказали листы через репатріянтів, які іхали до Польщы. За якисий час пришли до нас листы од родин, котры показали мы командірам і домагалися звільнення домів. В кінці пришла демобілізація. Зобрали нас з ріжсих войскowych часті і одослали за границю. Того дня не дали нам обіду, але кождому на дорогу дали до мішка 5 кг. муки і ани кавальчыка хліба. Казали ладувати ся на авта і завезли на границю до Ліска. Одтамаль завернули нас назад, бо не вишитки солдаты достали добры документы. На другий ден привезли нас зас на границю, де через ріку Сан переправили нас лодками і казали іти домів. Зо стациі колейової якысым поїздом поїхали до Нового Санча. Пішол я до знайомых, де стрічали ся люде з гір на ярмаках, і там трафило ся стрітити своєго селянина з Можнавки Была пізна осін 1945 рока коли для Александра війна ся скінчыла, але ци напевно?. Вказал того рік 1947- тий і славна акція "Вісла". Пізнейше достал ём кілька одзначенень за якыма треба було писати, аж до воєнного архіву під Москвою".

12. Мушынка – спис подал участник Петро Кочаньский, а інших подано з выказу староства – 1945 р.:

1. Вавриньский	Теодор	
2. Дзядик	Володимір	згинул
3. Каня	Іван	
4. Клинковский	Петро	

5. Ковальчык	Іван	згинул
6. Костишак	Петро	згинул
7. Кочанський	Петро	ранений
8. Летіта	Павел	згинул
9. Прислопський	Теодор	

З виказу староства новосанчівського – 1945 р.:

10. Корона	Михал
11. Паstryнек	Теодор
12. Риствей	Іван
13. Суперата	Михал
14. Файфрич	Стефан
15. Хомяк	Ярослав

Спомини: учасника Петра Кочаньского 2005 р.

"З кінцем марта 1945р. вступив я в ряды Красной Армии в пункти зборним в Креничи одкаль перевезли нас до Рабки на короткое перешкоління. На фронти был єм помічником командира "звода" (38 воїків). Командир спостерюг мої здібності і поручил мі поважну службу розвідчика. З той служби заховал мі ся сден рапорт – Донесеніє: "Доношу до Вашого сведенія, что восточнос города Freudenthal встретился с пехотой противника в числе 20 человек. По уничтожению врага один мой боец ранен и доставлен в медсанбат, остальные здоровы, продолжают наблюдение і жду Вашего решения – Петро".

Дальши подїї на фронти були подібни як описал іх Іван Шафран з села Перунка (під числом 14). Николи не забуду, як Він накривал мене палатком, бо падал великий дощ. Я лежал на землі барз слабий, бо уплинуло мі дуже крові. Был см перестрілений штырьома кулями з кулемета. Лежал єм в госпитали Іванова, а пізнійше в госпитали Дорошенські. По закінченню війни приділено мя до учебного батальону в заслуженій дивізії, де були добераны бойці. В місяці липні 1945 р. нашу дивізію приготувано на війну в Японії, де з початком серпня мал быти виїзд.

Ден і ніч наша част була в повній готовості до виїзду. Коли Американе пустили в Японії атом – настала капітуляція і товді наши пляни виїзду однаково. Пізніше наш полк перенесли до Польщі до Сьвентошова к/ Жар і Зеленої Гори. Писал єм дуже листів до родичів, але они іх не отримували і не одписували. Аж дивне було, же жило ся в єдиному краю, а такс тверде було ізоляція люді, навіть родини.

Були проби звертання до своїх штабів військових о звільненні, або перенесіння до польського війска, яке було близко, але без одновідповіді. В вересні 1945 р. дostaл єм повідомлення о визначенні ми на офіцерську школу до СССР і одразу мам старати ся о прийняття ми до ком – партії. На визначеній ден іду до політбюро і там представляю свою волю вертати до родичів. Старший політрук повідат: "Слушай сину, якщо хочеш жити в місті з родинами, то пока что билету партійного не принімай, бо якщо приймёш, то к родителям довго – довго не вернєшся". За таке висвітлення я сердечні подякував, але меджє своїма командірами мусіл єм крутити, же я інші не готовий до такої школи. Пізніше приділено ми до комендатури в Зеленій Горі, де були котролі солдатів по місті. На станції запознав я дівчину, яку попросил єй о висылку листу до моїх родичів поштом польським на сій-адрес. По двох тижнях пришол перший лист з якого довідал єм ся, же родина живе в Мушинці.

В грудні 1945 р. наша 44 дивізія гвардійська зостала визнана до перегляду, де на стадіоні в Зеленій Горі сам ген. Башов витяг ся з кождым вояком і слухав його проблем. Як підішол до мене, то я оповіл йому свої проблеми і же з той причини хочу перейти до війска польського. По трьох тижнях пришла згода. Мал єм должності старшого ефрейтора і дали мі нову одяж військову і двох офіцерів, яки одпровадили ми на пункт переказання в Брахові к/ Вроцлава. Таки формальності тревали там до половини березня, покиль перенесли ми до Рейонової Команди Військової Новім Санчи, де видали книжечку о демобілізації з війска. В осені 1946 р. пришло до мене двох міліціянтів з Тылича і кажут іти на переслухання до Грибова. По дорозі втюк єм ім з воза в Тыличу і склав ся в ішаті.

Ходило о томо, же я совітский вояк стратил польське гражданство і мам выїхати до СССР. Пришла акція "Вісла" і выселили вищих на Захід. В Освенцімі стояли зме два дни і там взяли мя на переслухання. Єден урядник – убовец остро до мене: "Wpadłeś banderowcu – ile ojci dali za świnę? – gdzie im ją zawiozłeś? Я тлумачыл ся, же няньо жадной свині не продавали і я нитде ничего не возил. Він товдвы іцы барже ся розглостил і кричыт: "Oddaj dokumenty i wyjdź prawymi dwiami".

В тій хвили до бюро гвошол якыси старший пан і каже подати собі моі документы. Там була справка на медаль "За Победу", випис зо шпигала і довід особистий. Тот старший пан повідат до мя: "Proszę wziąć dokumenty i iść do transportu" – Показал мі ліві двері. Пізнійше виявило ся, же тых для котрых были правы двері брали до Явожна."

13. Нова Весь – список подал Стремецкий Емілян – брат участника Василя – дополнил Петро Копча – 2005 р.:

1. Вовюрка	Юрко	
2. Вуйчак	Іван	
3. Гомула	Кризьо	згынул
4. Гопей	Антоній	
5. Добровольський	Михал	
6. Добровольський	Філімон	
7. Єдинак	Петро	
8. Кыдонь	Маріян	
9. Копча	Петро	ранений
10. Криса	Петро	
11. Масура	Петро	згынул
12. Маркович	Андрій	
13. Маркович	Юliaн	
14. Оснік	Павел	згынул
15. Птащак	Павел	
16. Рыбенъский	Василь	згынул
17. Рыбенъский	Петро	
18. Собчык	Василь	
19. Собчык	Павел	згынул

20. Сова	Василь	
21. Станьчак	Павел	
22. Стремецкий	Василь	згынул
23. Стремецкий	Іван	
24. Фучко	Осиф	
25. Фучко	Юрко	згынул
26. Шаршонь	Михал	згышул
27. Шептак	Іван	
28. Шыпаш	Андрій	

Спомини участника Петра Копчи – 2005 р.

"Село наше мало 173 родини і розтягнене было на долгости б км. Если тут спис "добровольців" сст не полний і не докладний, то лем зато, же ани старши, ани молоды не знали себе докладні з імена, а тым барже тепер по 60- тьох роках. Найстарши юж не жыют, а молоды не вишытко памятают.

Знам, же з моіх сусідів в войску были; Максим Добровольский, Собчык – отец і сын, Гопей, Шаршонь. Того остатнього знам з того, же в перший ден на фронти під Моравском Остравом ніяк не хотіл взяти в руки вітковку, лем конечні хотіл достати кулемет. Дали му го, але юж в першім бою згынула од кулі "власовця снайпера". З оповідання командіра – політрука знам, же з нашої трупы 10- ох хлотців захотіло быти розвідчыками і то вишытки разом (в звяді) в сдній групі. Начальство полку не хотіло згодити ся на такы условія – ходило о велику – неспотыкану 10 особову трупу розвідчыків. В кінці начальство уступило і згодило ся на таку трупу, але добрі знали, же з тогонич доброго не выйде. На фронти сут лем дві правды, або жыєш, або пропадаш. Юж на початку єдного дня тата 10 особова трупа пішла на розвідку на ленію фронту в чужім і незнанім місті, де кажда улиця інша і кажда камениця тіж інша. Там треба было иайти і припривадити "язика", жебы розпознати ситуацию в місті. В тых уловіях несподівані і необачні вишытки они впали в небезпечну засадзку ворога і вишытых всадили в "підваль" до тивниці, де не было жадного выйсця, а до того од разу вишытых розстріляли і замкнули на ніч.

Вночы Німці захотіли справдити пивницю, ци вишыткы юж не жыют. Отворили і батерійком посвітили, і ствердили, же сден як бы іцы жыл. Стрілили іцы раз до нього і зас, замкнули пивницю і пішли собі. Рано тут остатній очутыл ся і кричыт, а там войска совітскы заняли юж місто і пришли освободіти их. Не было кога освободжати, бо 9- тъох з них забили за першым разом і вишыткы они были з Новай Весі. Удало ся нам окресліти лем 5- тъох: П. Масира, П. Оснік, В. Рыбенський, П. Собчык, В. Стремецкій. Тот десятній, то был Гриц Вишовский з Лабовы. Його першій раз не трафили, а другым разом вночы стрілил му в голову, але якоси так укосом, же куля здерла лем скору над ухом і по черепі чашкы пішла собі дальше. Рано раненого Грица одослали до штытала.

По війні в 1948 р. Гриц нашол ся на Заході в Любінію, де вишыткым оповідал свою подію на фронті в розвідці. Оповідал тіж, же было то в перший ден боїв о Моравську Остраву, як офіцер совітський остерігав тых недосвідченых вояків перед небезпечним груповом розвідком. В тім часі, але в іншім місці в боях о Моравську Остраву вела ся остра і тяжка стрілянина зза мурів, з вікон, меджже домами. Од гранату був єм ранений в праву лопатку – рамено. Осколок з бляхи затримал ся на кості лопатки протинаючи скору. Санітарюш зробил перевязку і треба було іти дальше до бою. Бої о Моравську Остраву вели ся цілий час. Бывало і так, же істи доносили нам до окопів, бо не було можливості на підміну обсады фронтової. Там був єм ранений другий раз, але в пахвину правої ноги з невеликом раном. Іцы сам о своїх силах зашол єм на пункт санітарний, де дали зацык охоронний перед закажсыньом. В чеськім штытала на великій сали, полно столів на яких дохторе і медсестры робили операції без зневуляння. Лікар витігав осколки, кулі, різали люди на жыво єдного за другим, а було іх там не мало. Робили праві так як робит ся пото з эввірином в великій масарні. Было крику, плачу, йойку, але вишытко для ратування люди в тяжких обставинах фронтовых. В тім часі мал тіж нагоду видіти діяльністі службы медичної на фронті. В сам раз на нашім кавальци першой ленії, раненых звозили тресуваны коні, якы на гваках (плозах) і специальных ношах

моцуваних до кіньських пасів – шлій, влекли по землі раненого вояка до заду за фронт, одкаль дальше на фурманках везли веце ранених до санчасти, або до шпиталів. В таких тяжких фронтових умовах гинули не лем люде, але і коні.

Тіж в тамтых часах і в тамтых місцях мал ём нагоду видіты барз прикуру, а навет трагічну подію в якій я ранений не міг нич помочы іншому тяжко раненому приятельови. В тім часі в боях ранений был в бріх Асафат Вітняк з Лосього. Фронтовий санітарюш пришол зробити йому перевязку, але як взріл, же то бріх, одмовил просто: "мне перевязку жывота не льзя делать". Одослати до санчасти не мал чым під сильним обстрілом і не было іншої рады на поміч раненому. Тяжко ранений просил о поміч перенести ся му до вічности. Глядал смерти, бо іншої помочы не было жадной. Руками підримувал собі розпоротий кульом бріх і так довлюк ся до річки, в якій замірял заглубити ся в воді. Мало было воды в річці, але положыл ся на брісі і в долгих терпіннях і мучаріях, просячы о смерт, остал там на вікы.

14. Перуника – спис подал участник Іван Шафран:

1. Боднєвич	Іван	– загинув на фронті
2. Вендзицкий	Семан	– загинув на фронті
3. Вислоцкий	Семан	– загинув на фронті
4. Гарбера	Асафат	ранений
5. Єдинак	Іван	ранений
6. Єдинак	Семан	– загинув на фронті
7. Копча	Андрій	
8. Кузьмяк	Василь	– загинув на фронті
9. Кузьмяк	Іван	ранений
10. Кузьмяк	Матвій	
11. Макух	Іван	– загинув на фронті
12. Олесьнєвич	Іван	– загинув на фронті
13. Цідило	Василь	ранений – без ноги
14. Шафран	Іван	ранений
15. Щипчик	Іван	– загинув на фронті
16. Щипчик	Лукач	– загинув на фронті

**Спомини участника фронту Івана Шафрана з брошури під
наголовком: "Наша нещасна лемківська доля" Канада
– 2002 р.:**

Document URL: <http://lemko.org/wisla/perunka.html>

Ми подаємо фрагменти – уривки з того спомину:

"Як повернув я з роботи при тунелю в Пташкові домів, пришли агітатори вербувати до войска – Червоної армії. Повідам, же як дахто з поборових рочників (18-40 років) не зголоситься, то його будуть уважжати за ворога Радянського союзу і, з родином вивезут на Сибір. Жеби нашу сім'ю не депортували, я сам був змушеній зголоситися до Ч.А. але аж за третім повідомленьом.

Ніхто з нашого села Перунки за першим і другим повідомленьм не зголосився. Нас всіх з села пішто 16 хлопців, як вище. Зо вишитих сіл Лемківщини молодих хлопців і дорослих мушчин покликано до Червоної армії. В новосанчівським повіті збірним пунктом була Криниця. Там гуртували всіх мобілізуваних і висилали до Рабки, недалеко Закопаного, на коротку войскову підготовку. Приділено нас до Запасного полку, омундуровано і два тижні школено – як воювати з ворогом, потім вислано на тронт. Мене на щастя залишило ще на 10 днів. Брав я участ в курсі санітарюшів, так ишо аж 2-го мая 1945 р. знайшовся я перший ден на фронті, в Четвертом українському фронті, 302 дивізії, 825 полку; 3-той роти. З Рабки повезли нас автами і висадили під самим фронтом.

До самой лінії фронту зайшли, навіт не знали коли. Опинилися аж тоді, коли почали до нас стріляти німці. Наша дивізія була змоторизована – панцерна, тому частинно їхали ми вантажними автомашинами (Штутт Бакер), а часом на танках підіжджали до німецьких вояків, щоби іх заняти. Я був кампанійним санітарем і мав, ще двох помічників. Кожний з них в своїому пілотоні стеріг щоби дати поміч пораненим. Нам поручено перевіти лінію фронту. Коли ми вже переломили фронт, вкрочували інші війска і продовжували бій а нас посилали в друге місце, де піхота не могла собі порадити в поконанню німців, а то й тому, що ми були дуже добре узбросні. Мали катюши, танки, армати та спомагали нас босві літаки.

По кожному бою наші сотні доповнювались жовнірами і зброєю. До атаку проти німців, сотня нараховувала 80-100 вояків, а по бою здорових вертало лише 10 – 20, решта загинула або було поранена".

Інша подія: "З наших бійців скоро сформувано розвідку з 24-річних солдатів, між якими знайшовся і я як санітарю. Одягнулися ми в німецькі мундюри, щоби позорувати німецьких вояків. Доручено нам добрatisя в місто і привести живого німця, щоби наше начальство могло довідатися, що діється у місточку. Щоби виконати завдання – військовий наказ, непомітно підійшли ми до перших будинків, але не стрінули нігде німецьких вояків – для розвідчиків. Нараз дивимось в сторону лісу, а звідтам ровом іде шестьюх німців полева жандармерія. Нам приказано іти проти них, а коли непомітно ми іх окружили і почали стріляти на пострах, вони піддалися і почали бігти до лісу, а ми за ними. Тоді з міста на нас посипалися кулі з пулемета і нам треба було боронитися. На велике щастя, ніхто з нас не потерпів. Всі повернули здорові. Переоділися в свої мундюри і поіхали до міста, в якому було багато харчевих продуктів і цигарок. Ми не змогли з того користати, бо розказ був їхати дальше".

Інша подія: "Перед нами їхали наші танки а в горі літали німецькі літаки і стріляли до нас. Підійшли ми обік танка, а танкіст каже, щоби побігли ми до будинків, бо там лежать поранені. Зараз скоком добігли ми до будинку. (ці поранені не були з нашої сотні). Я почав бандажувати, а німці раптовно почали сильно стріляти. Арматня куля вдарила до нашої стіни, где відразу ціла стіна вилетіла, ми всі здорові повтікали до підвала. З собою у підвал стягаю поранених. Залишили трошки опатрунків пораненим, а самі пішли шукати своєї сотні. Виходимо з будинку, а другий дім обік горить, хотіли перейти брамкою. Я ішов другий а зараз за моїми ногами впала з даху відірвана кроква. Переходимо другою брамою, а німці до нас пускають серію з автоматів, яка урвала мені кусок шинеля.

Скорі перескаючи вулицю і знаходжу своїх, між якими багато ранених; моєго близького друга Петра Кочанського, родом з Мушинки, мав пострілену ногу трьома кулями. Наш лейтенант мав

поломані обі ноги і руку. З него зійшло вже багато крові. Я хотів його внести до будинку, бо лежав біля вулиці, але тоді німці почали сильно стріляти і змусили мене вищофатися. За хвилину нас пішло шістьох і положили його на палатку і тільки що піднялися, а по нас перейшла серія з німецького автомата. Одного забито, мене куля потратила в черевік, а друга в наплечник з якого на мені позістали тільки паски. Тоді вищофалися, я пошукав шнурка і коли потемніло підповзався до лейтінанта, привязав шнурок до палатки на котрій лежав наш командір, а кінець шнурка потягнув зі собою за будинок. Притягнув його в безпечне місце, там обандажував я його. Він був дуже слабий і я не знати чи він вилікується. Цього вечера я опікувався 50 раненими вояками. Коли приїхали санітарні машини я сам заносив раненого нашого командіра (українця зі Львова) і Петра Кочанського до санітарки. По війні довідався я, що командір помер. Цей Великдень 6. 05. 1945 р. був для нас найтяжчим днем війни, від початку нашого воювання".

Інша подія: "Другого дня зупинилися ми в одному селі. Сказано нам, що будемо відпочивати, а тимчасом треба було в порожніх домах зробити порядок, щоби можна було відпочивати. Зайшли до підвала, де було багато ріжсих перетворів та харчевих продуктів. Були також дві посуди скаженого спірту – денатурату. Я знайшов там ще санітарний ножик, який був – би для мене дуже придатний. В той час входить наш командір батальону майор і каже мені показати знайдений ножик. Я йому подаю, а він оглянувши каже: "Ето профейное – тебе не нада", і ножик забрал і до того ті баньки з денатуратом. По годині часу все начальство було пяне. Надійшов розказ виїзду на фронт, а не було кому командувати війском, тому поїхали ми в притивну сторону. Тільки що виїхали ми за село, а на нас надлетіли два боскі літаки. Було досить часу, щоби побігти і склонитися у лісі, але командири казали що надлітують наші льотчики.

Очевидно – помиллялись! Коли надлетіли на нас кинули бомби, згоріло 20 автомашин з нашого ешелону. На машинах було багато мін, гранатів і інших боеприпасів. Перші три авта всілі доїхати до лісу, а на четвертий, на якому я перше сидів впала бомба. Ми всі скоро зіскочили з авта і щосили бігли прямо до лісу, але розри-

ваючися бомби, міни, і кулі артилерийски змусили нас до падання на землю. За нашима трьома автами іхала мінометна рота. На їх авта впали бомби і ніхто з них не остався живим, а були там переважно наші хлопці з Лемківщини. Вони дуже гарно співали. Іх прекрасний спів з Рабки памятаю до сьогодні. Ми втекли далеко в поле. Там мусів я бандажувати тих ранених що втікаючи, досягли іх осколки розриваних бомб і іншого оружія. Надійшли машини і поз берали ранених, де багато загинуло нашого війска".

Інша подія: " Це діялося 8.V.1945р. За селом з правого боку точився штурмовий бій. Наші війска здобували головний німецький військовий штаб. Забрали в полон 12-ох офіцерів і замкнули іх у підвал. Ми чekали коли прийде допомога, а она скоро не приходила, аж о годині 9 – тій приїхали два авта. Тоді нас відправили в бій на місточко Штенберг, віддалене від Праги кілька кілометрів. З правого крила ми мусіли перейти через дорогу на ліве крило і так в перед до міста.

Я дуже змучився, несучи все обладнання санітарюша, не міг бігти. Тоді той політичний офіцер (єврей), витягнув револьвер і сказав що мене застрілити, за те, що я хочу здезертувати. Зі мною було ще двох: кулеметчик і мій помічник – санітар, но він каже до мене; не стражайся, я його сліджу і як він схоче до тебе стріляти, я до нього скоріше вистрілю. Політрук перелякався і зараз сховав пістолет. Тоді ми в міру сил побігли дальше, а по нас раптовно посипалися німецькі стріли. Бачимо німці з фабрики витігають тяжкий машинний кулемет. Закладають тасьму, нас огоднув страх, почали ми стріляти зі свого кулемета, тоді німці залишили кулемет і втекли, а і тому, що наші вдерлися вже до фабрики. Наша рота бігла поза фабрикою між плотом і каналом, що провадив до міста.

За каналом була гора а на горі Монастир. Звідтам до нас німці сильно стріляти з артилерії. Перший біг мій помічник, за ним кулеметчик, я, та ще трьох стрільців. Переді мною впала артилерийска куля, мною закрутіло, я раптовно стягнув гелм на очі і нараз почув гук вибуху тої кулі, безвладно повалився на землю і почув якби відірвало мені ногу. Дивлюсь; за мною всі лежать і всі поранені. Чую хтось плаче і то знайомий голос Галущака з Ліщин

(імена не пам'ятаю). Я питався, що тобі сталося? А він кричить; "Гади вибили мені око". Я почав собі бандажувати поранену ногу і кажу до моєго пораненого друга щоби підішов до мене. Він підходить і руку тримає на очі. Я йому кажу зняти руку з очі. Він знімає а на руці є його очі, залишився живий але без очів. Обандажував я йому рану по очі та не зміг удейлити іншим двом ранним помочи. Підійшов до нас погітрук забрав від мене санітарну сумку і пішов дальше до своєї роти.

Я кажу до Галущака що мусить мене провадити, бо я не можу сам ставати ногою, а він не міг бачити на очі. Так ми в двох пішли великим фабричним огородом, в якому каналом текла вода. Він обмив собі здорове очі водою і почав краще бачити. Води ми не пили бо боялися що може бути затрута. Дійшли ми до фабрики, де спіткав я санітарного офіцера батальону. Він забрав від нас списки всіх ранних та побитих і відпровадив мене за місто, щоби я міг безпечніше відійти від лінії фронту. Мій друг Галущак залишив мене, сам пішов ровом коло дороги, котрою довозили до фронту все потрібне, тому по дорозі німецька артилерія, укрита в лісі стріляла до перебігдаючих".

Інша подія: "По довшому часі дійшли ми до якогось села. Перед першою хатою побачили студню. Напились з неї води, не боялися що може бути затрута, тому що перед хвилиною зі студні брала воду місцева жінка чешка. Трохи ми підпочали. В сам раз надійшов фірманкою німець. Затримуємо його, але він не хотів спинитися, хотів нам втекти. Тоді я взяв автомат і пустив серію на постраж, він зупинився і змушеній був завезти нас до найближчого шпиталя.

В тому селі був шпиталь ческих партизантів. В ньому всіх нас ранних збадав їх лікар, зроблено нам свіжі опатрунки, наркомлено, напоєно і полягали ми на ліжка. Вечером покладено нас на фірманку, вистелену соломою і перевезено до нашого полевого шпиталя в селі Лецина, що над рікою Ельба. Шпиталь знаходився у великій хаті. Положили нас на підлогу. Оперувало там двох лікарів у день і ночі а ранних щораз більше прибувало. На оперування скоріше брали тяжче поранених. На другий день 9 травня 1945 р. я якось вийшов коло стіни на подвір'я і сів на кріс-

ло. Несподівано на купу гною впала артилерійська куля і вибухла, а я не знаю яким способом зайшов до хати і знайшовся на підлозі. По обіді оголошено кінець війни. Останні німецькі війска що не допущали визволити Прагу здалися в полон, а союзничі Армії стрінулись і закінчили другу світову війну. Чути було гонорові вистріли, дзвонили всі дзвони, обвіщали кінець окупантам з датою 9. 05.1945 року.

Наступил кінець війни але не фронту, бо ще багато есесманів не здало оружія, позістали в лісах та хотіли воювати до кінця життя. Прийшла черга на оперування мене. Трохи мене обмили в ванні але всіх мили в одній воді, бо не було теплої води, хотій гріли воду в парниках і інших котлах, не старчало її для всіх потрібуючих. По обмитю положили мене на столі і дали значуляючий укол, розтягли ногу в клубі, щоби витягнути оскошок, який був в кості. Не вдало ся їм цього зробити і скоро зашили рану ногу витягай а під ню зложили шину і опатрунок та постановили перенести мене до другого шпитального будинку в якому лежав я вже на ліжку як інші товариши".

Дальша подія: "Самим ранком приїжджаємо до міста Фрайвенталь у Німеччині. Там розвезли нас кожного в інший шпиталь. Мене викупали і відразу взяли оперувати під наркозом. Як довго те все проходило не памятаю. Коли пробудився і оприятомів побачив я біля себе медсестру, котра пускала мені на язик крапельки води. У мене була висока температура але щоденно зменялася. По тижневі часу, по складали нас 20 ранних, на вантажну машину і перевезли до іншого шпиталля у місто Любшице. Мені рана гойлася добре і я почав вже ставати на здорову ногу.

Тут було дуже добре, але недовго. Знова заладували нас на санітарний поїзд і повезли в Польщу до Катовиць і дальше до Сосновця. Звідти конним возом перевозили нас цілий день до шпиталя. Я чекав дуже довго, аж вечером завезли мене в шпиталь переповнений ранними. Тоді мене поселили в кімнату між офіцерів, які мали багато цивільного вбрання – шмаття. Один мав аж б міхів, та війскового мундуру ніхто не мав. В другому будинку знаходився шпиталь ранних вояків німецьких і они мали мундири. Коли я вже міг ходити при помочі палиць, тоді мене висилали

раз, або два рази в тижні до німецького шпиталя щоби приводити здоровіших вояків німецьких, щоби они робили в нас порядок. Вони були послушні, добре працювали. По зробленю всіх порядків я знова відпроваджав німців до їх будинку. Там міг собі добре поїсти, бо вони мали іди піддостатком, а в нас бракувало. Мені добре гоїлася рана але нога була крива і боліла.

Лікар казав, що мені треба робити гімнастику, то може щось поможе але великої надії не можу мати. Я тим дуже зажурився і все просив Бога о поміч. Одного разу пополудні взяв я коц і пішов до парку, положився на коцю та почав молитися до Всешишнього щоби допоміг мені ходити на своїй нозі. Надійшла мені думка щоби насилу зрушити ногу в коліні. Став я на ноги, затягнув руки під нерухоме коліно, а здорову ногу підняв вгору. Тоді мені хрупнуло в коліні і я раптовно звалився на землю і знепритомнів.

Як довго я лежав без памяті не знаю, але коли пробудився кликали на вечерю. Почув я великий біль в коліні, і не міг рушатися з місця аж медсестра помогла мені зйтти до йдальні на вечерю. По вечері прийшов лікар оглянув ногу і сказав: "Ти герой, будеш ходити на нозі". Так й сталося я занедовго по щоденні спеціальній гімнастиці ноги, зміг ходити бо нога робилася щораз справнішою".

Інша подія: "За кілька тижнів почали розсилати до запасних полків. Мене скрували до Бжеска. Там почали нас школити як рекрутів. Одного вечора зібрали нас всіх і поіформували, що будемо вийджати на Уральські гори, здорові будуть іти пішком, а хворі пойдуть поїздом.

Ті, що не є громадянами Радянського союзу будуть звільнені з війска. Другого дня викликали Закарпатських українців, чехів, словаків і поляків. Тоді ми зійшлися а було нас з Польщі 30 злотів і постановили упомнүтися за себе. Вечером на збірці я підійшов до майора і сказав йому, що було проголошено; поляки будуть звільнені з війска а нас с 30 українців з Польщі, тому ми повинні бути також звільнені з Ч.А. На другій день всіх попросили до бараку, где на основі списку і мати кожедій з нас мусів показати свою місцевість проживання, та ще треба було мати свідка, що це є правдою. По тому ми дістали звільнення з Ч.А. Одержали свіжє омундіровання, сухий провялит на дорогу. Офіцер відпровадив нас

до колейових торів і показал де схід, а де захід, а до Осьвєнція 9 км – іди куди хочеш. Ми всі подалися торами до міста Осьвєнція. В тому часі особові поїзди ще не їздили. Незадовго надійшав паровіз що йшов до Кракова і нас кількох посадило на машину на вуголь. Дальше поїздом до Хабувки і Нового Санча, де попрацювали з товаришами і пішли пішов до Перунки”.

15. Поляны – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Барила	Михал
2. Дзьобко	Іван
3. Дзьобко	Семан
4. Дутка	Семан
5. Гогот	Владислав
6. Кубик	Семан
7. Малиняк	Осиф
8. Міхта	Іван
9. Трохановский	Василь

16. Розтока – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Андраш	Василь
2. Буранич	Петро
3. Єдинак	Василь
4. Масциюх	Іван
5. Репела	Петро

17. Солотвины – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Фатура	Іван
2. Хойняк	Петро
3. Ціхонь	Іван
4. Чичыла	Петро
5. Ющык	Миколай

18. Тылич – список з виказу староства НС. – 1945 р.:

1. Вархоляк	Владисл.
2. Гарбера	Михал
3. Сенько	Ілько
4. Сивак	Андрій
5. Щыпчык	Владисл.

Дальший список подав П. Кочанський – 2005 р.:

6. Андрийко	Іван
7. Грицьо	Андрій
8. Каня	Теодор
9. Кипрян	Іван
10. Кочанський	Іван
11. Хованець	Василь

19. Угрин – список подал учасник Миколай Пелячык – 2005 р.:

1. Ворона	Фещко
2. Єдинак	Петро
3. Коцур	Йосафат
4. Лабовский	Дмитро (з виц. стар.)
5. Мохнацкий	Прокоп (з виц. стар.)
6. Пелячык	Миколай
7. Пивовар	Михал згинул
8. Станко	Василь (з виц. стар.- Укр)
9. Тарас	Стефан (з виц. стар.)
10. Ящышак	Гарасим

Спомини учасника Миколая Пелячыка 2005 р.:

"З початком квітня 1945р. забрали і повезли нас через Новий Санч до Рабки. Там була підготовка війська през два тижні, однак єдної ночі завезли нас під Моравску Остраву. Раніцю ви фасували зме зброю: вінтовку з патронами і по сдині гранатами.

ті. Я дostaл іцькі каск і лопатку. Патроны і гранат треба було сковати в кишени шинеля. З того місяця погнали нас на друге село на ленію фронтову, де коло озера треба було ся окопати. Близко обік мене було становиско кулемета на ніжсках з якого стріляли наши хлотці по німецьких пунктах опору в яких Німці боронили ся міцно. По якысім часі зо сильного змучиня і не переспаных ночах притрафило ся мі заснути в окопі, і то так твердо, же і стрілянина мя не збудила. Коли прозріл см на очы, то доокола мене лежало полно раненых і забитых, а медже німа был мій приятель – селянин Михал Пивовар. За здоровых не було никого, а перед собом – боком озера видно було тирагеру німецького войска, яка ішла просто до мене. Не було іншої рады, лем выцофати ся з того місяця і то самому.

Там ніхто веце не остал. Скоро придумал єм як жывым вийти з той ситуациі і кривульковым бігом през поле, перелетіл єм, і таким способом удало ся мі вирвати з того пекла. Пізнійше виявило ся, же була то воєнна тактыка, жебы витягнути ворога в "поле", коли в тім часі міцно вдарено в іншім несподіванім і слабшим місци. Тым разом тіж так було з тым, же наслідками в нашім місци було дуже забитых і раненых, а в іншім місци обышло ся без жертв і страт і фронт пересунул ся понад 30 кільометри до переду. Треба було доганяти Німців на танках, автах і піш. По кількох днях скінчыла ся війна. Гранат який єм обносил на фронті казали шмарити до воды. На закінчыння війни дали справку на медаль "За Побіды" і "За Одвагу".

20. Фльоринка – спis учасників подал Михал Романяк, а записал В. Дзядик – 2005 р.:

1. Бінчаровскі	Митро	с. Семана	Укр.
2. Воргач	Леон	с. Івана	
3. Габура	Алексан.	с. Владим.	
4. Гасюга	Стефан	с. Гавр.	згинул
5. Дубец	Василь	с. Григор.	згинул
6. Дубец	Митро	с. Петра	Укр.
7. Канючок	Стефан	с. Івана	на фр.не був

8. Козяр	Василь	с. Івана	
9. Лабзда	Ярослав	с. Ілка	
10. Лучковець	Леон	с. Василя	згинул
11. Майчак	Ярослав	с. Петра	
12. Мерена	Ярослав	с. Семана	згинул
13. Печух	Митро	с. Семана	згинул
14. Плапка	Михал	с. Івана	згинул
15. Смалець	Андрій	с. Гавр.	
16. Татусько	Орест	с. Стеф.	
17. Шляхтич	Михал	с. Гавр.	Укр.

Ярослав Зволінські в свої монографії села Фльоринки не взял під увагу вояків, які до войска вступили в Німеччині, з яких єдин Канючик Стефан не був на фронті, а другий Лабзда Ярослав був навіть одзначеній медалями.

Тот остатній в 1947 році в часі виселення Фльоринки в Грибові був битий, а коли вказал воєнны медалі, товді перестали го бити, а також перестали і інших фльоринчанів ся чепляти.

Спомини участника фронту Дмитра Дубеця – 1988 р.:

"Зо села забрали нас 14 – тьох хлопців 10 марта 1945 р. і того самого дня завезли до Грибова і дальше колейом до Рабки, де од наступного дня були бесіди політични і цвічна (зіцірка – муштра) од рана до вечера. Наших хлопців в Рабці вчали воєнного ремесла при машиннових гверах (кулеметах і вінтковках). По двох тижнях завезли нас під ленію фронту коло Цешына, де поділили і приділили нас до кулеметної частини серед інших вояків фронтових і там була дальша підготовка войскова до уділу в зближуючійся офензиві, але юж на землях ческих недалеко Судетів. Перед нами канонада артилерії, а в тім і катюш, яка приспішила прорвання першої ленії фронту, де іци не брали зме уділу. По дорозі по якій ішли і іхали зме видно було написи на таблицях дорожових "Острава 30 км".

Не знали зме які були пляни освободженья Острави, але з того што було видно доокола нас, де було повно войска і ріжкного тяжкого і легкого знарядя зброї можна було додумати ся, же

будут велики і тяжкы бої. Наша част керувана була на півднє міста, певно з пляном на окружыня міста Моравской Остравы. Спопнило ся totо, ale не до кінця, бо треба було дуже і тяжко воювати і на улицях того великого міста.

В другій половині квітня дішло до тяжких боїв о кождий кавалец південної сторони міста. Там по великих і тяжких боях єдного дня удало ся мі стрілтити свого селянина кревняка Василя Дубеця, який мал барз трудну службу – обслугу тяжкого кулемета на двох колічках "Максима", при якім було іщи двох руских солдатів. Обслуга такого кулемета була трудна і тяжка, не лем прото, же был він тяжкий в двіганю, але прото, же был він барз небезпечний для ворога. Його серії нищили вишитко, што було в засігу його промени діяння і через totо Німці старали ся нищити кожде становиско.

Кажде місце такого кулемета за кожеду ціну, жебы мали менше жертв. Зо стороны совітів до той справы не прикладаю більшої уваги, через totо знаме о великих жертвах в обслузі кулеметів. В місті медже домами і на вишитких улицях таким кулеметом тяжко было переносити ся з місця на місце, а totо было конечне. В місті в ужытку більшим были віントовки і автомати (пепешы).

В мої памяті остало дуже споминів, але найбаржє остали спомини, як в Моравській Остраві на єдній з головных улиц Німці зробили широку і високу запору поставлену з ріжких тяжких трамваїв і авт, так же перехід і переїзд були неможливий. Треба было підходити і зачепляти ворога, але лем в ночи, а то было небезпечне, бо Німці мали доступ до підземних каналів і они знали, де они провадят.

Наша част не пхала ся в такы небезпечны засадзки, але та-кой не можна было николи предвидіти. В місті не можна было ужывать артилерії, бо на єдній улиці, а навет в каменици могли быти обік себе вороги і своі вояки. В боях о камениці, пляцы і улиці ужываны были тзв. мінометы. Оборона Остравы тревала дост долго. Під конец квітня 1945 р. воєнны діяння обернено на окружыня міста, найбаржє од півночи од рікы Одри, жебы не нищити міста, де жыло дуже населеня ческо – словацкого. Постанова

така дала сподіваны результаты. Першого мая в декотryх дільницях міста тревали велики бої. В декотryх домах камениц видно было фляги чехословацькы і совітськы, але рачи в тых частях міста де переважало число населеня ческословацького. Другого мая Моравска Острава была в більшості освобождена.

Іщи того самого дня наши штурмовы части механічно – панцерны рушили на Захід. Треба было спішити ся на поміч партизантам в Празі, якы оголосили там свое повстаня проти Німцям. В тых частях штурмовых наших лемківских хлотців было дуже веце, был такжে мій селянин і приятель Василь, але там не было жадної можливости ани часу на стрічу. Не было мысли о дакым, если в голові был лем шум і гук розрываючых ся доокола куль і мін – была лем мысель, як вийти жывым з того пекла. Тым часом виходило ся з одного, а другого дня впадало ся в подібне, або іщи гірше пекло. Другого дня по дорозі наши части натрапили на сильну оборону німецку деси около 50 кільометри на захід за Остравом. Там Німці пришикували велику і міцну заставу оборонну. Дня 3 мая 1945 р. был то ден Великого Четверга по нашему обычаю. Зближали ся свята нашого Великодня, о чим знали і руски, якы хотіли одвдячыти ся фашистам за велики жертвы на Сході. Хотіли чым скоріше догнати і добити ворога в його власнім краю. Німці тіж добрі знали о святах, але они хотіли задати совітам іщи веце жертв і страт, а до того іх тайна пропаганда гітлеровска голосила, же ім потрібны юж лем години до выпущыння новой атомовой зброя. Пізнійше виявило ся, же tota зброя достала ся в руки американців і по трьох місяцях была використана в Японії.

Того дня в околицях міста Біловец Німці вели завзяті бої з нашими войсками, котры гнаны были з штораз баржє на Захід до Оломуньца і Праги. В тых тяжких боях стратило экыття і было раненых барз дуже наших вояків. Другого дня по ранній провірці солдатів оголошено листу погиблых вояків, серед яких нашло ся назвиско моего друга і селянина Василя Дубеца – кулеметчика.

Тяжка і трудна была його фронтова дорога. Стратил молоде жыття на ческій земли за "За Нашу і Вашу свободу" – Вічная Йому Памят!

По двох і пів місяця отець отримал повідомлення:

Polecony "Godło Polskie – Wojsko Polskie – Rejonowa Komenda Uzup.- Nowy Sącz- Nr. 6229/4 z dnia 16.07. 1945r".

Obywatel DUBEC Grzegorz
wieś Florynka

Na podstawie pisma Wydz. Ewid. Person. Strat Podof. i Szeregowców Nr. 0960 z dnia 30 czerwca 1945r. zawiadamiam Obywatela, że syn jego DUBEC Wasyl – strzelec, wierny danej przysiędze walcząc mężnie i bohatersko za Rzeczpospolitą Polską poległ dnia 3 maja 1945 r. Pochowany został z oddaniem honorów wojskowych i zachowaniem obrązdku religijnego w bratniej mogile, 100 m – północny wschód od Cerkwi – wieś Alstadt pow. Bilovec – Czechosł..

(pieczętka z godłem)

Nowy Sącz, dnia 15 lipca 1945 r.
Rejon. Komend. Uzup. jak wyżej
por. Lewkowicz Kazimierz
(podpis nieczytelny)

Од авторів: На проосьбу родини о позвоління на однайдіння могили погиблого Василя Дубеця чехословацькі власті за посередництвом чехословацького архіву повідомили родину:

"Okresni Knihowna v Melniku dne 27.V.1966 roka podaje: "Skutečne tam hroby ruských a polských vojaku v r. 1945 byly, ale již v r.1946 byly jejich pozůstatky prevezeny na společny hrábitov v Hlučini".

З того знаме, же чехословацькі власті скоро зробили порядок з правдивими гробами своїх освободителів і перенесли їх кости до спільноти могили на цвинтарі комунальний о 10 км од польської границі в Глюцині (7 км на північ од Моравської Острави).

21. Чирна – список з виказу староства – 1945 р.:

1. Драб	? (подал выше єден з учасників)
2. Макух	Василь
3. Макух	Іван
4. Макух	Іван
5. Ставиский	Петро
6. Тартаго	Петро
7. Федорчак	Петро

22. Щавник – список подал П. Кочанський – 2005 р.:

1. Куча	?
2. Найка	Гриц
3. Найка	Осиф

(Од авторів: список тот напевно не повний подал учасник з іншого села, але подал іх для памяти, бо стріча з нима на фронті в боях, або в вільній хвили, то велике щестя на яке не єден чекал, найчастіше то не було – селяне забыли, або не хотіли спомнути).

IV. З повіту Горлиці – списи і спомини учасників Червоної Армії нашлися з сел:

1. Баниця гм. Снітн.	– список і спомини
2. Білична	– список з книжки
3. Білянка	– список і публік.
4. Бодаки	– з публік.
5. Боднарка	– з публік.
6. Бортне	– список і спомини
7. Воловець	– список і спомини
8. Гашчова	– список і спомини
9. Долге	– список і спом. – анкета
10. Ізбы	– список і спомини – публік.
11. Квятоня	– з публік.
12. Климківка	– список і спомини
13. Конечна	– список і публік.

14. Кункова	– список і публік.
15. Крива	– список
16. Лішчыны	– з публік.
17. Лося к/ Горл.	– список і публік.
18. Новиця	– з публік.
19. Обстружнє	– з публік.
20. Радоцина	– список і спомини
21. Регетів	– список
22. Роздзіля	– список і анкета
23. Сквіртнє	– з публ. і анкета
24. Смековець	– список і спомини
25. Снітниця	– з публік.
26. Чарна	– список і спомини
27. Чертіжнє	– для пам'яті села
28. Чорне	– список і спомини
29. Ясюнка	– список

В повіті горлицькім мame статистику і mame іменны списы і спомини. Статистику представиме ниже, але ест она дост загальна, а также неполнна і недокладна. На около 48 сел до статистики зъїздовой зголосили ся представники з 9 сел. Нам удало ся зобрести списы і спомини од учасників фронтовых з 29 сел 60 %).

Была і єст засада, же яка бы статистика не была, полна ци недокладна, але треба ей приняти з великим розвагом, і пошаном. Єсли товды не было редакторів і писарів, якы описали бы шырше справы добровольців, то і так має она велике значыння історичне. Найбарже, яко ідея руху освободительного в остатніх місяцях II світової війни.

Знаме зо споминів, же вступлюваня до Червеної Армії не было таке як подавала пропаганда войскова, же была то радісна і охотна подія, якы разом складали ся на слово "добровольці", де барз легко было гвойти до войска, але выйти было "нельзя". Свобода знана была лем в одну сторону, а найяснішым прикладом был звыклий вербунок без карт мобілізацыйных і публичной реєстрації вояків. Было втіканя з войска і іманя іх як зрадників. Інший приклад, то звыклы листы вояків писаны до родин, которы переходили през "чистилище" аж в Москві і через тото часто листы

з фронту не трафляли до адресата прото жебы правда о свободі і доброті Радянського Союзу николи не вишли на верх. Найбаже ходило о переселення люди на Схід, яке постановлено під таком самом пропагандом, а што найгірше, же постановлено переселяти люди понад головами заинтересуваних.

Зо зъїздової статистики з 1958 р. о добровольцях остали нам таки села:

Ч. Місцевіст

Числовояків: участи. згинуло ранені

1. Бортне	38	3	7
2. Ізбы	15	3	3
3. Климківка	26	2	18
4. Кункова	5	—	1
5. Лося к/ Горлиц	37	5	6
6. Сквіртне	16	5	3
7. Снітниця	27	5	21
8 Чарна	20	7	5
Разом	184	30	64

З дальшої статистики знаме, а то єст найважнійше, же хлопці з лемківських сел визволяли ріжни міста і там гинули, або були ранені під гаслом "Наше дело правое, мы победили", або "За Нашу і Вашу свободу".

Міста, в яких воювали і освободжали:

- Баниця Богумін – Мор. Острара – Оломунец –
- Білична Моравска Остр. – Судеты –
- Бортне Мор. Острара – Оломунец – Прага –
- Брунари Богумін – Мор.Остр. – Оломун. – Прага
- Висова Моравска Остр. – Тропіава -
- Ганчова Тешин – Богум. – Мор. Остр. – Оломун.
- Ізбы Рибник – Мор.Остр. Ратіб.- Оломун. -
- Климківка Моравска Острара – Оломунец –
- Маластів Тешин – Богум.- Мор.Остр. – Оломун. –
- Новиця Мор.Остр.- Ніса Луж. – Берлін -

- Ліщины Тешин- Богум.- Мор.Остр.- Оломун.-
- Лося к/ Горл. Рибник – Ратіб.- Мор.Остр.- Оломун.-
- В тих містах воювали тіж селянє: Кунковы, Прислопа, Смереківця, Сквіртного, Снітницї, Чарной і інших, хоць учасників не було на зъїзді і не було їх в статистиці.

1. Баниця гм. Сънітниця – списы учасників – подал Іван Жерелик в 2005 р.:

1. Адамович	Панько	
2. Адамяк	Семан	
3. Адамяк	Степан	
4. Андраш	Теодор	
5. Біщак	Василь	
6. Біщак	Захарий	
7. Блащак	Адам	ранений
8. Боднєвич	Любомір	
9. Губяк	Степан	згинул
10. Жерелик	Володимір	згинул
11. Жерелик	Миколай	згинул
12. Ковальський	Дмитро	
13. Коробчак	Петро	ранений
14. Криницький	Петро	
15. Маційовский	Володимір	
16. Ридзанич	Григорий	Укр.
17. Ридзанич	Степан с. Микиты	
18. Ридзанич	Степан с. Волод.	+ Явожно
19. Ридзанич	Теодозій	
20. Чирняньский	Степан	Укр.

Спомини подал учасник Петро Коробчак 2005 р.:

"В часах окупації мусіл ети до німецького "баудінству", де перебували на роботах пару місяци. Деси в дніях 10-12 квітня 1945 р. забрали нас зо села в першій групі 10 хлопців і завезли до Рабки на барз коротке перешкоління – не цілий тыжден. Юж в Рабці нас трьох приділили до 5 роти 2-го батальону, 207 стрілецького полка (з Адамом Блащаком), де дали вінтовку і два кільо патронів.

Везли нас цілу ніч і завезли до Рибника, де на ринку коло костела казали ся розладувати. Дальше треба було іти піше і то не мало кільометри. Пхали нас в ксунку Моравської Острави, але першє була перевіра през ріку Одру на якій Німці мінами висадили міст і там чекали на нас. Совітська артилерія- канони і катюши постріляли по них і на другий ден по нічній перевірі і через ріку нашли зме ся в кряках під шкарптом.

Німці сікли по кряках з тяжких кулеметів, же повно голузя летіло на нас. Солдат руский кричим: "слушай товариш, твой друг ранен в плечо". Там був ранений Адам Блащак, якого забрали до шпиталя – оповідал потім, же до Мисловіц. Дальше були бої о Моравську Остраву, яку наши войска заняли 1 – 2 мая 1945 р. Потім іхали зме на захід обліплены на танках. В єдиній місці в дорозі наша част затримала ся, а нам піхоті дали приказ перейти на другу сторону яксьої річки. Там за шкарптом Німці ладували ся до втікання на 5 великих автах, але наша рота постріляла ім опони і спалили вищитки авта. Німці міцно боронилися стріляњом, а до того доокола замінували дост великий хотар, так, же жеби перейти дальше треба було завернути, або чекати на саперів, жеби розмінували дорогу.

В іншім місці по дорозі трафили зме на цегельню, де на гірці було повно вагоників до вожыня землі і цеглы до той цегельні. Тоти вагоники пустили зме з гірки, котры наробыли велико-го шуму. Там довідали зме ся, же в тот ден був наш Великден. Дальше в дорозі до Оломуньца трафили зме зас на сильний пункт німецької оборони. За річком Німці мали своі окопы, на якы совітська артилерія послала найперше град куль з канонів, а потім послали штурмових аеропланів з бомбами і сильним обстрілом з кулеметів. В тім атаку казали лізти в глубоку, але узку річку. Треба було розобрести ся з одягсы і обутя і звязати міцно вищитко і перешмарити на другу сторону, а самым з вінтовками над головами перейти річку по пазухи в воді. На другій стороні уберали зме суху одеж і обутя, што по зимній купели було великим збавлінью. Трафило ся, же там над річком Німці не жалували мін і хтоси надопнул на таку міну і осколок дратнул мя в ліву ногу. Рани не було великої і санітарюш на місці зробил пере-

вязку і рана загоїла ся без уділу шпилля. Дальше близьче міста Оломуньца на горці стоял старий забутковий замок в якім Німці в середині і доокола зробили собі сильну затору оборонну. Там команда совітська дала сильний атак артилерийський з катюш, по якім атаку вишигто горіло і палило ся доокола. Часто було так, же катюші стріляли, а мы ховали ся під іх шинновими помостами, які вимітували розрываючі і паличі кулі.

Була то барз небезпечна для ворога зброя, яка вишигто розривала і палила огнем парадіжковим. В іншім місці по дорозі стрітил єм свого вояка з Вафки, який колиси воювал юж з Німцями в 1939 р. в войску польськім, а тепер в совітськім. Разом трафили зме на німецьку оборону і сковали зме ся в якісних кряках, де нашли зме лопату, яка придала до окопання ся. Тот Вафчан пішол собі дале на розвідку і не вернул, а мы спочули і заснули. Тым часом наше войска поїхали дальше і через цілу ніч і переїхали понад 50 км. Рано вказало ся, же мы почували на якісім сельськім цминтери. Інші войска забрали нас, але ругали нас за дезертерство. Наша одповідь була така, же командир казал нам "ожидать", і мы ждали, бо приказ то съята річ.

Дальше нашли зме свою роту і в дорозі до Праги казали ладувати ся на танках. Ми попало місце коло рури спалиною, од якої спалила ся моя куфайка в якій не можна було ходити, ани носити сї на показ. Іншого ничего до убрая не було під руком, але трафил ся трофейний чеський шинель, але на коротко, бо така одеж нияк не пасувала для совітського солдата. Казали ви-фасувати свїй совітський шинель, який в дальшій дорозі треба було звивати як солдатський коц. Перед Прагом коло дороги було повно німецького войска, яке гнане було до неволі. Декотри зо страху мали піднесені руки над головом і так ішли до заду. По фосах коло дороги повно було тіж ріжной зброї, авт і танків. В Празі на дамах висіло повно флагі ческих, совітських і більших підданьчих. Там застал нас конец страшної війни, де була велика радіст. Через три дни не бракувало ничего, а найбаржє не бракувало водки. По пару днях з Праги перевезли нас до ліса, де построїли тымчасовы кошары з палаток з повним заплечем войсковым – кухњом і войсковом дисципліном. По двох місяцях

войскового – лісового життя треба було іти піше дорогами бічними через землі чески і польські на Україну до польських кошар в Станіславові. Дорога тута тривала цілий місяц і в літні дні і ночі була барз тяжка. Границя польсько-sovітська була заорана на ширину 5 метрів.

На місці в Станіславові потрібні були ріжни ремісники до роботи в кошарах. Я зголосився за "плотника" – столяря до роблення плянктрових постелей до спання. Одтамал по пару тижнях пустили нас Лемків з Польщі домів, через Борислав – Санок – Ряшів і до Грибова. Припомінаю собі, що в войску стрітили єм своїх країнів: – Ваня Кузьміяка з Перунік – Івана Тутко з Гладышова – Стасініяка з Брунара".

2. Білична – список з книжки під наголовком: "Ізби і Білична – давно і тепер" – 2000 р.:

1. Назар	Матій	
2. Німаш	Гриць	+ Явожно
3. Юрищак	Яцко	

3. Білянка – список подал Павло Стефанівський – 2005 р.:

1. Лабірський	Іван	
2. Русиняк	Михал	рапеній
3. Чупик	Осиф	

Спомини участника Михала Русиняка – 1974 р.

"В серпні 1974 р. доброволець Ч.А. Михал Русиняк отримав з Верхови. Ради Радянськ. Союзу орден "Слава", яким був нагороджений в 1945 році за участь в боях під Моравським Остравом і Прагом. Батальон 60 Армії в якому служив Михал – подібні як тисячі інших Лемків, брав участь в боях о форсування річки Одри меджес Рацібожем, а Моравським Остравом, а пізніше під чеським Прагом. Так ся зложило, що хоць Берлін був взятий, то 2 мая 1945 р., то батальон Михала мусів вести тяжкі бої в Пардубі-

цах недалеко Праги. Остатнього дня пару годин перед закінченням війни Михал Русиняк був тяжко ранений в ліве плечо.

Першу поміч санітарну зробил му заступник командира роти, котрий в часі перевязки теж був ранений. Было то 7 мая о годині 15-тій. Німецькі фашисти, як встеклы пси боронилися під Прагом. З батальону в якім воювал Михал при життю остало лем 16 вояків. Там в тяжких боях з наших знайомих хлопців oddali своє молоде і дороге життя і інші лемківські хлотці, а меджже нима були: — Чергоняк Василь з Ліщын і Трембач Ваньо з Лося згинули в остатніх годинах війни од куль мінометів, яких там не жадували німецькі фашисти.

Як споминає Михал, радянське командування високо оцінило бойові заслуги 60 Армії, а окрім поєдинчих вояків. Коли лежав в шпиталю в Мисловицях, заходив до своїх вояків командир батальону, щоб вручити Михалові документи о нагородженню його орденом "Слави" і рівночасно повідомити, що і батальон, яко заслужений нагороджено тим самим орденом. Тішилися оба, що живуть і сут здорові. Тому нагороду Михал отримав, аж по 29-ти роках, бо документи загинули в часі виселення, а інші пришли аж по зголошенню в Консуляті в Варшаві".

4. Бодаки – з публікації з 50 річниці закінчення війни "Ватра" 1/1995 р. одзначені:

1. Козак	Яков
2. Лепак	Емільян

5. Боднарка- спомини подал Демян Ханас в НС

"В 1944р. як фронт затримався на дуклянськім перевалі недалеко села Боднарки Німці побудували собі велики бункри – склади амуніції – боеприпасів. Таки склади були барз небезпечно для села і його селянів. Нащов ся одважний селянин, який пробувал перешкодити німцям в іх небезпечній постанові. Єдним з таких одважних був Іван Когут, котрий єдного осіннього темного вечера закрав ся од ліса до одного бункра (яких було кільканадцет) і висадив його в повітря. Тот одважний боднарча-

нин пізніше в незнаних обставинах згинув трагічні. В Боднарці діяла підпільна група селян, які ріжсными способами старалися шкодити фашистам. Нашлися теж і агенти, які підозрівали тайну діяльність декотрих селян. Через це Німці арештували і всадили до ляту триох підпільних діячів боднарчанів: Теодора Ханаса, Андрия Ющака і Миколая Пронько. Хоць в ляти боднарчане і не лем они переходили страшны і тяжкы тортуры, то не удалося ся іх зламати. Жаден з них не зрадив никого зо села. В 1945 р. дожили освободжыня і вернули домів. На початку 1945 р. дуже селянів выявило охоту до вступлення в ряды Радянської Армії. Меджэ нима наймолодший і единий син одважного Івана – быв то Демян Когут. Служыл в роті кулеметчыків. В тяжкім бою о вызволіні міста Праги ворожа німецька куля перервала його найдорожче і молоде жыття".

Од авторів: З того села не удалося однайти інших вояків хоць Д. Ханас перед десятками років просил о тому, сам теж не подав інших, лем свого друга якому написал памятний верш. Нам такоже скода, же не можемо більше спомнити о боднарчанах.

6. Бортне – списе подали: Василь Мадзік, Василь Копча, Миколай Воробель, Іван Шкурат, Теодор Кузяк – в роках 1970 і 2005:

1. Борошович	Фецко	
2. Воробель	Миколай	+ Явожно
3. Воробель	Фецко	
4. Глива	Іван (Петро)	
5. Годьо	Іван	
6 Горбаль	Мірко	згинул
7. Горбаль	Лешко	згинул
8. Горбаль	Миколай	
9. Горбаль	Іван	
10. Грацень	Василь	
11. Дутканич	Гриц	
12. Дутканич	Фецко	
13. Журав	Фешко	згинул

14. Квочка	Василь	
15. Кіцілінський	Василь	ранений
16. Копча	Василь	
17. Кузяк	Андрій	
18. Кузяк	Василь	
19. Кузяк	Павел	
20. Мадзік	Гнат	ранений
21. Мадзік	Матвій	+ Явожно
22. Мурянка	Осиф	ранений
23. Ожинський	Андрій	
24. Рашко <i>Пашко</i>	Іван <i>Михал</i>	+ Явожно
25. Пелеш	Владимир	
26. Перун	Василь	
27. Підберезіняк	Михал	
28. Підберезіняк	Нестор	збитий в. польське
29. Підберезіняк	Іван	
30. Решетар	Василь	
31. Феленьчак	Андрій	
32. Цап	Теодор	
33. Цап	Фецко	
34. Циркот	Михал	
35. Шкурат	Гаврил	
36. Шкурат	Іван	
37. Шкурат	Іван	

Спомини – Василя Копчы – записал П.С. Наше Слово
– 1975 р.

"З серед 37-ох інших Бортнянів, яко 18 літній хлопець зостал змобілізуваний на початку 1945 р. Яко єден з найбаржє здисциплінуваных, здібных і одважнсих вояків по кількох днях військового школіння в Рабці перед соток інших Лемків і пару своїх селян трафіл на фронт, де тревали бої з фашистами на землях ческих. Василь, яко добрий стрілець, добрий метач гранатів, а до того здібний механік військового табору, дostaл ся до стрілецької роти піхотной. Ту на лені фронту, де смерт косит і зазерат в очи на вет там, де ся сй найменше сподіваши – ту цілком інакше пото

69 бойових Героїв Пашко Іван S, Vasylko

одчuvат ся і пережыват. Там нес страху, о власну смерт, там ходит о тоТо, жебы быти літішим од первого і каждого стрічного в бою ворога, жебы не дати ся забити, як дійде до бою око в око, де бы не было в окопах, чи дейде в атаку в селі чи в місті.

Надышол такий час, коли на фронти припоминали ся мамины оповідання о лемківських збійниках, о іх одвазі і геройстві. Припоминали ся село, горы, ліси і рідна земля за які не жаль вмерати. Роздумування вояків переривали свист куль, гук вистрілів і розривів ріжного знарядя зброї, а такоже крик розказів командирів. Василь при своїх роздумуваннях не чул тых остатніх, бо іх не било близко. Остал сам, як перед його очима з'явил ся великий неприємельський танк "Tiger". Шмарил гранат, який розорвал ся далеко перед танком.

Скоро одбезпечив другий, але тым разом більший протитанковий гранат, який розорвал ся за пізно за танком, але тот гранат затримав атак піхоти, яка ішла за ним. Танк переіхал боком, а за ним чailи ся фашисти на яких Василь обернув серию з автомату, так цільні, жебы всеце не могли атакувати. Тепер свою увагу звернув на знищіння танку, який дале сія пострах на ленії фронту. Припомнul собі як в горах пасучы худобу каменьом трафлял до кождого цілу.

Тепер іць раз взял в руки "панцерне ясчко", вyrвал з нього безпечник і шмарил ним так цільно, же великий гук втишыл ворогів. Недалеко з правого боку атаки ворога одперал старший о пару років досвідчений руский солдат Коля, за яким дальше видно і чутти було сильни бої. Коли Васильови удало ся знищити фашистів, товдь настала хвиля, жебы розоздріти ся доокола. Пришла нагода до стрічы з незнаным сусідом фронтовим Кольом з яким пришло ся познати в тяжкім бою. Перши слова то були: "Молодец з тебе настоящий воїн". Обняли ся оба і вимінili іменами – Коля і Вася. По тім першім бою Василь стаl ся юж дорослим "бойцом", якому пощастило навязати глубоку дружбу з незнаным Миколайом, котрому треба було завинути драснену осколком руку. Так перебыли під обстрілом і сами боронили ся во двох аж до вечера. Помагала им в тім наша артилерія і катюши, які приспішили вицофаня ся Німців до перших пунктів оборони.

ни. Однутя було таке, же слабне опір, але був то лем позорний підступ неприятеля, жебы літше приготовити ся до великого атаку. Оба не знали, же під вечер треба буде боронити ся перед ворогом, але ім обом писане було велике щестя. В сусістві в тяжких боях згинул Іван Щерба зо Святкови, а Гнат Мадзік був тяжко ранений.

Доокола чути було лем свист куль і их розрив, такоже гранатів. Треба було ратувати раненого селянина Гната, якому затамувал см кров і провізоричні перевязал ногу і думал як винести його з поля битви. Там навинул ся словацький вояк, який знал іздити автом, яке лишило через Німців трафило ся найти. Всадили раненого Гната, якого треба було в надзвичайний спосіб вивезти з поля битви.

Досвідчений шофер провадил авто під обстрілом ворога, забираючи іць до того по дорозі двох інших ранених солдатів, яких щасливо довезли ми до пункту санітарного. Гнат Мадзік пережив і виїхал на Україну, але був інвалідом з коротшим ногом. Як був на одвидинах в Бортнім вдячними словами дякували Васильови за поміч і ратунок на фронті. Іншого разу Василь був съїдком тяжкого раненя медсестри, який в часі помочы раненому солдату одламок бомби одтяг обі руки. Товдыш Василь пішов ратувати – перевязуючи ей руки.

Тяжко ранена і перенесена в часі до пункту санітарного пережила і жыс на Україні. Тых што ратувал були під опіком лікарів, а він мусіл воювати дальше. Хоць Берлін впал, але Василя чекали іць бої. Навчыл ся обслуговувати не лем свою зброю, але мал здібності до обслугування і зброй ворога, коли найденным панцерфавстом знищил німецький танк. Такий зброй не бракувало в окопах і при дорогах на землях судетських. Коло лісцевости Світова в Судетах Васильова рота понесла великих страт. Там згинул Митро Ханас з Волівце. Атак зостал одпертій, але Німці дальнє безперестанно обстрілювали наши окопы. Пришол до нас приказ вицофати ся, але нам двом (мі і Колі) не було як перейти через дорогу під густим і крижсовим обстрілом німецьким. В тантім місци не мали мы жадной звязи зо своіма. Хто пробувал перескочити через дорогу оставал там на дорозі на все.

Постановили мы оба без спостережсъя зберати в окопах ріжину приданну зброю і іджыня, так "на всякий случай", а най-барже до обороны перед атаком. Там в окопах неспостережсены наїли мы ся до сыта і очекуючи на дальши подїї здригнули ся на добре. Несподівано розбудил нас гуркот моторів з причины яких треба било розоздріти ся доокола себе і выбрать найбезпечнішу позицію до обороны. На нашім полі виджсъя з противной стороны показали ся штыри тяжкы танкы ворога. Єден гнал просто на нас, а інши три іхали вільніше єден коло другого по правій стороні ленії окопів і погнали дальше. Мій приятель Коля остал на місци, а Василь похyleній в окопі полетіл стрічами трамти три танкы. Коли тот перший танк переїхал ленію окону, товды Коля з панцерфавста стрілил до нього zo заду.

Танк зачал ся палити і товды з нього зачали втікати німецькы вояки, на яких чекал Коля з автоматом. Василь в тім самім часі трафіл первого з боку танка і чекал на нагоду трафити другого. Коли того ся удало пильнувал тепер, жебы привитати тых што будут втікати з обох танків. Третій з них зближсал ся штораз ближе, але як спостерюг што ся стало з трамтима дво-ма пробувал завернути і товды Василь скоро підышол окопом і од заду вымірил і выстрілил з панцерфавста до втікаючого танка.

Вече юж Василь не встигнич видіти, што ся коло нього діяло. Присыпаному землью здавало ся йому, же мама подала му хліб з молоком. Было му горячо і мама отворила вікно, але і так было му барз душно, а потім присмно і солодко заснул на колінах мамы в свої хыжы в Бортнім. Приятел Коля як спостерюг блиск над танком зараз полетіл помагати Васильови, а товды подмух вибуху з танка шмарил го на дно окону. Встал скоро і дале летіл ку Васильови, кричал на нього, але тамтот ся не одзвівал. Наглий вибух і зорвана тяжка – желізна птица з танка вдарила в землю окону і засыпала Василя. Коля як збагнул што ся могло стати зачал цілом силом розгрібувати сьвіжко насыпану землю, жебы найти друга Василя живого, або мертвого. За хвилю трафіл на голову непримітного приятеля. Пильна поміч Колі через штучне одыханя привели, же Василь отворил очи, але якысы страшни і не з того сьвіта – не свои. По дальшій хвили вернула му памят і

бесіда. Не було раненій, лем наглі присыпаний земльом і ноги муся міцно хвяли. При помочы Колі перешли до бункра, де треба було ночувати, бо темний вечер скоро надходил. Ураз в голові Василя остал на дольше, бо хоц спал, то лем так, як заяц під меджом – чул вишитко, што ся коло нього діяло. Другого дня вчасним ранком з того місця одкаль вчера вихали німецькі танки, тепер розпочал ся атак войск совітських. Василь долго памятає, як Коля повіл му: "Не згнули мы від германцев, то згнено від своїх" Потім взял білу хусточку і завісила на багнеті вінтовки і давал знаки. Тота стріча за свома була щаслива. Зачали ся вівати на іх чест. Солдаты двигали і хвалили іх. Внім пришли воєнни репортеры, які фотографували Василя, Колю і розбиты танки.

Того самого дня генерал Мельников запросил іх до себе до штабу і сердечно привітав, обняв і потратував одвагу, а што найважніше – щестя в бою. Того дня Василь і Миколай зіли готовлену страву, одягли ся в чисту одеж і обутя, а найважніше, солідні і спокійні одпочинули. То було для них велике съято, але іщи більше съято було другого дня, коли на іх чест в присутності штабу, офіцерів і солдатів з обстави (бо інші були на фронти) генерал Мельников нагородил Василя і Миколая ордерами "Червоной Звізды" і медалями "За одвагу".

Офіцеры і солдаты підносили іх до гори, поздоровляли і жычили вишитого найліпшого на фронти. Оба товариши остали при жытю. Василь з женом і кількома дітми жыє в Бортнім, де має нагоду орати рідну – вітцівську землю, яка має для нього найвижшу ціну в серці і душі.

Записал: П.С. 1975р.

Спомини – Миколая Воробля і Івана Шкурата з яко спільне Интервю – 1995 р.

З директором Ансамблю Пісні і Танця Кичера Юрком Старицьким в Лігніци:

1) Як виглядал спосіб мобілізації, длячого ішли сте до Червоної Армії, а не до войска польського?

М.В і І.Ш: "В нас никто не знал, ани не споминал о войску польскім, же можна до нього іти, же хотси організує, жебы іти до них в 1945 р. Пришли совітськи офіцеры, побесідували веце з молодыма хлопцями і так разом організували – было нас 37 молодых люди (спис повыше поданий тіж через Василя Копчу). Везли нас до Грибова на кількох возах. В Грибові было баданя лікарське і одослали нас до Рабкы. Там был юж приготовлений пункт зборний для рекрутів зо Словакії і цілої Лемковини. Назберало ся нас там дост дуже, навет таких што перше были юж в "баудінстві" ішы за німців в 1943 р. Вшытки зме ся там нашли і арбайтеры і юнаки і такы звичайны. Триох з нас згинуло на фронті: Горбаль Мілько, Горбаль Лешко і Журав Фецко. Підберезъняк Нестор забитий был в селі през войско польске. Раненых было штырох Перешколіня было. Порозділяли нас і помішали медже своіх – русских, нас семох в єдиній роті. Што мы такы молоды і несъвідомы люде могли там зробити?. Я повім так – на психіку.

В Бортнім зараз по пересуненю ся фронту на Захід зробило ся так спокійні, же то юж по війні, же то юж по вшыткім і в порядку, а там де підвезли нас на фронт, европляны літают і стріляют од нова – війна не скінчена, а мы уважали, же юж скінчена. Аж товды дішло до нас, же то була глупота выжшого роду. Фецко Феленьчак был наймудрійший з нас. Він втюк як нас везли до Грибова.

2) То висте сами ся писали?

МВ і Ш: То было так, же єден другого тягнул – было то дост добрі зорганізуване – преці то комисаре, політрукы взяли старших парібків, як Підберезъняків, такій Іван Прокопів. Офіцеры рускы не повіли, же підеме на фронт, лем повіли, же ідеме "тільки до помочы". Же маме штоси підвозити до фронту, а не на фронт. І тото захотило таких молодых хлопців. Войско кождому ся подабат, але до обзераня, тым барже молодым по 20 років – дурни. На приклад такій Василь Копча мал 18 років. В Рабці показали нам "вітовкы" як іх розберати, чистити і складати. Показали "куле-

мет Максим" з яким цвічли зме єден ден, заладували на авта і на фронт і "всьо". О! Ішы – гранат як ся го мече, то зме ся вчили по дорозі. Ани не знал ем як го одбезпечыти і як го шмарити. Никому не подарували, жебы го оминути і не завести на коротко, ци на долго на передову ленію фронтову – єдному вказали чым то пахнє. (?)

3) До якой трафили сте єдностки?.

МВ і ІШ: Ми були оба разом в 38 армії, 140 дивізії, 96 тий четинський стрілковий полк, IV –го Українського Фронту. Ішли зме через Моравську Остраву, Оломунец і Прагу – такий був керунок.

4) В якім місяці Вас вербували до Червоної Армії?.

МВ і ІШ: Забрали нас 14 квітня 1945 р.- 2 тыжні цвічли. Було то юг під кінець війни. Я вам оповім перший ден на фронті. То була Велика Пятниця і того буде ся мі памятаю до кінця життя. Ми люди не вишколені – не пережили таких воєнних діяній в Бортнім – не знали зме як ся заховати на фронті. Там на ленії фронту підпроваджали нас ночами, так же на ходячы спал єден на другім. На кінці ляло так з неба, же були зме місно перемочені. Перед самим фронтом впровадили нас до якисої стодоли. Пришол до нас якисий політрук і оповідал як там єст, же "павшим можна взяти часи" – ручний годинник.

Перележали мы там до рана. Рано построїли нас: з переду танки, за ними піхота. Нас молодих поділили поміж рускими. Танки пішли в одну сторону, а ми в іншу. З нами ішов якиси капітан, котрий підпровадил нас під саму ленію фронту. Німці як нас спостерегли зачали сіяти по нас огнем з тяжкого кулемета. Коло нас розривають ся знаряды, а він передає по телефону: "сильной міном'ютної огонь противника".

Выщофали нас яких 300 метри і казали ся окопати. Зробила ся якиса мгла, же і до окопаня були труднощі (певно спеціальні). Стрілянина усталала і командир попровадил нас в іншу сторону, поза гірку з другої сторони. Там нашли зме ся в якисьх декунках (окопах), де обіцяли дати нам обід. Обіду того никому не хтіло ся

істи, так же по обід з "котъялками", по який пішли лем декотри бойці. Місце кухні польової деси спостерюг вояк німецький і зачал міцно обстрілювати.

Наше окопання було в глибокій ярузі і там сден іл, а іншы не могли істи, бо при кухні лежали побиты солдаты. Долше не можна было там вигримати. Командіры сварили ся як дахто хотіл од тамаль втікати. Пізніше пересунули нас до такого лісика, а за тым лісиком почули зме команду: "*бегом в пер'од*". По яких 100 метрах чути было команду: "*Ложись*" і за хвилю зас на ново: "*в пер'од*", а по дальших 50 метрах команда: "*шагом марш*" на сильний оген кулеметів, якы мали в нас добрий ціль. Там не було жадної охорони, помилування, треба було іти.

Командіри поганяют нас, доокола розривають ся міни і кулі, а перед нами ленія німецької оборони з якой кулеметы косят густо кулями. Щасливо донали зме якысих великих забудувань в селі. Нас 20- тьох скрыло ся перед дальшим огнем куль в якысій стодолі. Товди кус притихло. Я зо Шкуратом выходиме на дорогу, бо зробила ся ясна і сонечна погода. З далека взріли зме німців і треба було зйти з дороги. Они не стріляли до нас, але командір зібрал нас вшыткых до єдного будинку і казал поставити сторож в вікнах, по двох. Мали зме три кулеметы на ніжках. Спостерегли нас німці і зачали сіяти кулями з автоматів по вікнах.

Велике щестя од Бога, же нас в вікнах не було, бо з шыб не осталонич, лем полно гуку, пороху і дыму в покоях. Вшытки міцно перестрашены, бо єст чого, аж 7- ох хлопців раненых було в покої, де чекали на поміч санітарюшів.

По скінчыню війни: В другій половині 1945 р. вернули зме до Бортного. Я не застал родини. В селі одотхнули зме полном паром, кождий присвоювал ся де і як буде можна жити?. Штоси смерділо в повітря – ту і там оповідали о якысій паргызанці. В нас наразі не булонич чути. Під конец 1945 р. пришли до села якысы люде, але мало хто о тім знал. Раз пришло якысе войско.

Я спал дома. Взяли мя до школыса, од якого зажадали спису худобы і він дал ім спис. Я думал, же мя пустят домів, а они взяли мя зо собом по хыжах, де перездріли худобу. Товды през цілу ніч ходжыня взяли дост дуже здає ся, же 5 штук. Представляти

ся яко "Wojsko Polskie". Мене не заберали по хыжах, лем сами бушували. При мі был вояк, який ріжні бесідувал: "Czy pan wie jakie to wojsko? – Но польське повідам! "A jak by pan chcial, żeby tu była wolna Ukraina czy Polska? ". Я повідам: Для мене не важне, лем жебы якоси было на съвіті. А він на то: "Ty byś tylko jadł, a walczyć to nic? ". "To nie jest to wojsko, co pan myśli, lecz wojsko, które komunistów będzieścić".

Не повіл, же то было якысе АК. Над раном повіли: "Pan zostaje tutaj – jeśli ktoś zapyta, to pan powie, że widział tylko 5- ciu ludzi". І фактычні на другий ден пришол з УБ і так єм в страху повіл. Тоты были лем раз. Пізнійше в 1946 р. штораз частійше зачали ходити тоты з УПА. Рік тот не бывал спокійний. Од того часу до села приходили і то на переміну, раз єдны, а раз други. Ціла зима бывала неспокійна, але якысого висеління никто ся не сподівал. Так бывло до 1947 р.".

Спомини участника Теодора Воробля – 2005 р.

"В дорозі до Рабкы барз ляло цілу ніч. Там бывло школіння войскове два дни, в тім єден школіння як бандажувати раны – присяга і автами на фронт. Перши бої бывали на Заальзю. Німці одступляли, а по них осталася порізана фудоба – люди не бывало. Притрафила ся там прикра подія – нашы комсомольці нашли образ і спаскудили го. Я взял і занос тот образ до дому. В тот наш перший ден до бою пішло 57 вояків, а вернуло 17. Так быво праві штоденни, аж до 9-го мая до кінця війни. В Празі на північнім одтинку фронту цілу ніч ішли тяжкы бої. З заходу пришло войско ческе і бывала велика радіст по закінчынню війни. Декотрым удаля ся вертати домів.

Нас трьох взяли до північной групы, де познали зме што найгірше, бо шыкували нас послати на фронт японський до якого не дішло. На фронті трактували мя як Поляка, але шанували. Домів вернул см до пустой хыжы, бо родиче выїхали на Схід. В селі мусіл єм ся ховати перед УПА, бо глядали мя і хотіли взяти до ліса. Пізнійше виселили вшытых на Шлеск".

7. Воловец – список подал участник Василь Смий – 2005 р.:

1. Гутыряк	Андрій	Укр.
2. Гутыряк	Іван	
3. Гутыряк	Яков	
4. Дудич	Іван	
5. Кобан	Петро	ранений
6. Мішко	Митро	
7. Смий	Василь	
8. Ханас	Митро	згинул
9. Шопа	Петро	
10. Щурко	Семан	ранений

Уваги: – Місіло Евгеній в книжці акція "Вієла" стор.3 подає, же добровольців з Волівця було 26.

Спомини – участник Василь Смий подає в 2005 р.

"В Рабці нашол ся в другій половині квітня 1945 р. разом з іншими 9 – ма хлопцями, як вище. Переїхоління військового було мало, не цілій тыждень, бо іцы перед 1- май на фронті потрібни були новы силы, нове дополнення. През єдну ніч завезли нас під саму ленію фронту, яка тягла ся юж за Моравском Остравом і за ріком Одром. Там приділили нас до 203 – го твардійского стрілкового полка, який по нашім дополненню направили на фронт до боїв о Тропау, а дальше на Оломунець. Там під фронтом дали вітковку і 20 патронів і два ручны гранаты, які треба було носити в кишиени шинеля. Тоты два гранаты обносил єм аж до кінця війни – не було нагоды іх використати".

Спомини – участника Семана Щурко з 1951 р.

"Єдна памятна подія фронтова, яка трафила ся мі в остатній ден съята Великодня. Деси за Тропавом в дорозі під Оломунцем, Німці не хотіли без боїв oddати міста. Там в огородах під містом Німці окопали ся разом зо зміщеном обороном – танками.

Якosi наша розвідка не розпознала, же там в квітучих огородах можут чекати на нас міцно зачесни панцерно – піхотни oddілы німецькы. Наша передня штурмова част яка складала ся з 3- танків і роти піхоты показала ся на горизонті далеко перед містом і до того на дорозі густо обсаджений квітучым черешнями і оріхами влоскым. Не булонич підозрілого, же там під містом в тых огородах жде на нас сильна оборона німецька. Наше зближення было юж дост мале, деси около 500 м, коли з тых огородів на стрічу нам виїхали з укрытия 4- ри німецькы танкы, а за ними іх штурмова піхота. Наші командіри дали приказ до оборони при дорозі під ослоном дерев і шкарпты придорожсной. Наші танкы мали розділити ся під шкарптом меджже деревами, а піхота мала заняти позиції оборонни меджже танками. Німці наше показання ся, пустили на нас з танків серию куль артилерийських, які падали і розривали ся перед і за нами. Наші танкы і піхота чекали під деревами на нагоду, як приде час і розказ стріляти, але до открытого цілу.

Рота наша не мала розказу виходити на чисте поле, але мала приказ пустити близьке німецькы танкы і штурмову групу піхоты і потім привитати іх панцерными протитанковыми гранатами. По німецькім атаку артилерийським танкы німецькы рушали на нас в формі ракеты – стрілы: єден середній танк з переду, а два по заді і по боках в розставі около 100 метри, а остатній – четвертий (певно доводящий) іхал дальше за заду. Піхота штурмова ішла за кождым танком, а найвеце за остатнім. Вищтки танкы іхали ку нам дост скоро, а до того кождий з тых передніх пущали купу дыму, напевно для ослони своєї піхоты і поля штурмового. Коли Німці дішли до половины дороги од нас, товды з поза нас вилетіли наші два штурмовы аеропляны, які за нашом ленійом знишили ся і густо остріляли г німецьку групу штурмову. Пущали і гранаты, бо чути було частых розривів. Вистарчыл такий єден атак штурмовий, жебы розбити і затримати іх серед поля. Там на поля зачали палити ся два танкы, том з переду і з лівого боку. По тім атаку остатній танк завернула скоро до огороду, а четвертий скрутіл в бік меджже яксы дерева.

Піхота німецька під ослоном дыму поспішно вицофала ся до огороду забераочу зо собом раненых, а забитых лишили на поля.

Тепер наши танки достали приказ ішати за Німцями, а мы піхота мали ім помагати. Дорога до Оломуньца і дальше до Праги была отворена".

8. Ганччова – спис подал участник Петро Калакука – 2005 р.:

1. Вандзіляк	Андрій	ранений	Укр.
2. Вандзіляк	Михал	згинул	
3. Демай	Ваньо		
4. Демай	Миколай		
5. Дідик	Гриц		
6. Дошча	Ваньо		
7. Желізняк	Ваньо		Укр.
8. Калакука	Петро		
9. Ковальчук	Ваньо		Укр.
10. Ковальчук	Михал	ранений	
11. Ковальчук	Семан		Укр.
12. Корбеляк	Ваньо		
13. Косар	Ваньо	ранений	Укр.
14. Маршалок	Максим	ран – стратил зубы	
15. Матійчак	Ваньо		Укр.
16. Микуляк	Адам	вмер тяжко ранен.	
17. Мучка	Ваньо		
18. Перун	Семан	ранений	
19. Сокол	Теодор		
20. Феціца	Семан		Укр.
21. Чопар	Миколай		
22. Штекля	Ваньо		

В книжці тій перший, або другий раз стрічаме, же в єдиній частині 7 -ох вояків освобождали: Белско Б – Цешин і ческі міста.

Єден з ганччовянів В. Матійчак в боях переходитил од Нижнього Шлеска через Съцінаву, Любін, Пшемків, Єленю Гору до Праги. Командірами були: ген. див. Колдубов, капітан Сахілов, командр роти Широков.

Спомини участника Петра Калакуки – 2005 р.

"З нашого села брали хлопців до войска в двох групах. Нашу першу групу збрали Рейонова Воєнна Коменда з Устя Руського 3.III.1945 р, а помогала і Польська Міліція Людова в цивільній одежді з білочорвеною опаскою на руках і наганяла "добровольців" до Червоної Армії. По тижнях переїхали в Рабці сідного вечера на апело одчищали і поділили нас на дві групи і казали виходити зо "строя" (*szeregu*), а рано підставили тягаровы авта з написом "Убёш Немца гада, будеть душа рада" і повезли на фронт коло Сухої.. Там приділили нас до спеціального 323 штурмового полка, який мал виконання едноразовы "ударенія" і переходити в іншы місця фронту. Дали кулемет "Дехтаров", пепешу і патроны. При його обслугі быво нас трох: я перший і Вандзіляк Андрий другій, а третій солдат зо сходу. Під Моравском Остравом пришли тяжкы хвілі, не быво спокою через 5 дні і 5 ночы. Спало ся на першій леніі на ходячы при уліві дождьку. Хотар фалистий: поле- ріка- ліс, де треба быво часто зміняти пункты атаку і окопування ся. Місце кулемета не могло быти стале, бо ворог чыгал і старал ся ницыты такы пункты. Через такы зміны місця кулемета быво зме жывы і здоровы. По такім атаку при огніску в лісі пришло ся сушины оболочений і мокрый шынель, а рано зас в "перёд" і "Ура- а", де за нами оставало полно забитых і раненых, меджже якима ёдного дня был раненій мій помічник Андрий. Найбаржэе прикры бывали дны, як ленія фронту тягала ся чистым польом, де з переду свистали і розрывали ся кулі, а з горы штурмовці німецкы сіяли острым огњем з кулеметів. Товды быво правдиве пекло на земли, так недалеко од своіх рідных земель. В ёднім місці під Моравском Остравом трафіла ся нагода "уничтожыти" німецку "пушку 45 мм" – артилерийский канон з яким через поле за ріком втікали коні і його обслуга – канонёры. Наша група серйом з кулемету знищыла тутоу "пушку". Была похвала і медаль за одвагу. Были і хвілі приемны, коли по освободжынню міста Моравской Остравы його жыттелі принимали нас радісно окриками "На здар" – "На здар" з поцілунками і дрібнымыма подаркамі – квітами – цигарямы – цукеркамі.

Інша подія трапилася на широких вулицях міста Оломунця, де треба було воювати о кождому каменюцю і кождій вулиці великою скоками і бігами поміж будинками. Німці поробили собі пункти обстрілу на високих будинках і вікнах одкаль сіяли кулями по нас на вулицях. В єдиній місці меджес будинками був викоп і велика купа землі, де хоць кусок можна було ся сковати. Не лем стрілянина але і танки німецькі зза каменів атакували нас. Половина загиблих і ранених, а меджес нима був і мій сусід. Наших мінометів не чути, нес і іншої помочи. Треба було конечні вирвати ся з того пекла і з твоєї вулиці на оселю будинків родинних. Товдії одозвалися наші міномети і зачали цільно стріляти по каменіцях, аж до їх розвалин, што помогло позитивно ся небезпечних гнізд німецького опору.

На цілій дорозі освобожджаних земель польських і чеських трафілялися здавання і заберання в плен – неволю вояків німецьких. Великі групи пленених одставляли поза фронт і далі до пунктів концертних, а з меншими групами бывало як на війні. По закінченню війни треба було іти піше од Праги, до Ужгорода, одкаль розпустили нас будинків. Декотри не застали своїх родичів будинку і поїхали за ними на Україну. За удачу в боях нагородили вищих наших вояків. Я досстал: Орден Красної Звізды ІІ ступені, медаль за мужність і босви заслуги, медалі річниць і інші. Од 25 років поганю функцію ведучого гмінного осередка комбатантів воєнних. Од 2002 року влади держави дали мі звання під – поручника – младшого лейтенанта”.

9. Долге – список учасників подал Дмитро Сабатович – 2005 р.:

1. Зеленяк	Михал
2. Ксеніч	Теодор
3. Сабатович	Дмитро

Спомини – учасника Дмитра Сабатовича

”Інци по потоках лежал съніг, як нас троє з села першого марта 1945 р. завезли на станцію колійову до Горлиц, а одтамаль вагоном товаровим поїхали зміє до Рабки.

Там було барз короткє перешколіня, бо лем тыжден часу. Мене школили кус при обслузі кулемета. Наша військова присяга була 6 -го марта. З Рабкы повезли нас на першу ленію фронту, де приділили мя до обслуги кулемета, де головним цільовничим був досвідчений солдат Казанов. Було нас там триох до обслуги. Першого дня погнали нас до атаку на німецку переправу, де іх сапери хотіли на ріці высадити міст, головну дорогу через ріку. Того дня удало ся нам недопустити до знищіння мосту. В дальшім тыжни боїв не було, бо були приготування до нової офензиви. Там перед нами Німці мали сильну ленію окопів, на яких казали нам іти. Не було легко, бо Німці цілу ніч освітлювали нас і не позволяли ся нам показати на чистім полі перед окопами. До помочи влучала ся артилерія і міномети і то з обох стран. В тій офензиві ранений був наш цільовничий Казанов і я мусіл його заступити. По міцній стрілянині артилерії наша піхота рушила до бою на оборону ворога, де удало ся заняти важні пункти – інший міст і стацію колейову. Мої селяне брали уділ в інших частях і інших селах і містах. З війска пустили мя домів, бо моя родина осталася в селі лем з іншими 5 – ма родинами. Достал см 4 медалі”.

10. Ізби – список учасників списано з книжки під наголовком "Ізби і Білична давно і тепер" Лігниця – 2000 р.:

1. Бортняк	Филип	Укр.
2. Бреян	Василь	Укр.
3. Бреян	Тимко	
4. Брилінський	Миколай	Укр.
5. Ван	Гриц	згинул
6. Гардош	Юрко	Укр.
7. Дуда	Юрко	згинул
8. Дзядик	Прокоп	
9. Косовский	Андрій	ранений
10. Косовский	Александер	Укр.
11. Криницкий	Штефан	ранений
12. Маційовский	Теодор	
13. Москва	Петро	

14. Пласконь	Ваньо	
15. Ропицкий	Михал	+ Яожно
16. Святківський	Гриц	Укр.
17. Фрицкій	Теодор	Укр.
18. Цимбаляк	Петро	Укр.
19. Шептак	Семан	Укр.
20. Ядлоні	Михал	Укр.
21. Бреян	Кирил	служив в 1939р. і потім в Армії Андерса до 1948р.- розд. 4/V.

Спомини – учасника Андрия Косовського – 2000 р.

"Остатній день фронту Андрия Косовського:- Стало ся так, же з нашою першою сельською групою Ізбянів, яких було 13 хлопців "добровольців" під примусом, юж в другій половині 20 марта 1945 р. на двох возах повезли до Грибова, а дальше колсіом до Рабки. Другу групу взяли пізнійше правдоподібно 5 квітня, але ми ся не стрітили нігде. В Рабці школили нас на вінтовках і тяжких кулеметах, але не долше як два тыжні. Нашу групу юж в Рабці поділили до інших – ріжсих частин. В мої роті був Штефан Криницький і теж яко кулеметчик. Юж в першій проловині квітня єдної ночі з Рабки завезли нас під ленію фронту, яка тягала ся юж на ческих землях перед Богуміном – Моравськом Остравом – Фридеком. Там плянувано дальшу офензиву до якої привезли нас яко дополнення нових сил.

Приділено мя до роти кулеметчыків, яко 2-го зо штырьох осіб обслуги, до тяжкого 32 кт "Максима" на колічках. В нашій обслузі "Максима" первым был старший віком солдат і він был цільовничим і зато носил головну част кулемету – ствол з урядженьнем до охолоди люфти перед нагріваньем в часі довгих серій стріляння. Я яко другий носил ем колічка і свою вінтовку. Інших двох носило свої вінтовки і тасьмы з патронами. Бої о освобожденья Моравської Острави, тягли ся долго. Там згинул єден з наших селянів – Гриц Ван. Хтось з Лосяні виділ нещасного на фронті в тяжких муках.

Пізнійше погнали нас за Одру од півночі з наставленьм на керунок міста Опави. По дорозі були інши села і в єднім з них

загнали нас на першу ленію фронту, де треба було окопати ся з кулеметом перед німецьком обороном.

Зо заду за нами стріляла наша легка артилерія – 45- кули і катюшы так, же над головами перелітували і свистали кулі. За нами були комини великої Моравської Острави, а перед нами якисе невеличке чеське місточко, яке треба було здобувати. Перед тым місточком було дост широка долина з річкою по середині. З боку дорогом іхали наші танки, а нас пхали боком той дороги в долину над річку. Пришла черга і на нас. Наш командір підняв нашу рому до атаку криком: "В пер'юд". Не було рады, треба було розберати "Максима" і я зашмарил колічка на плечи і з вінтовком в руках іду за I – шым, а за нами помічники. Деси на половині нашої дороги до річки, де мало бути наше окопання од заходу надлетіло кілька німецьких штурмовиць, які знизили ся понад нами і сікли по нас з машиннових тверів. Там над річком з колічками на плечах трафила мя серія куль і раніла обі ноги в уда над колінами. Було то 7 мая 1945 р. було то наш Великодній Понедільок. Лежал єм нерухомо долгу част пополудня, де до вечера напевно в землю зышло дуже моїй кири. Під вечер піл при томного занесли мя до якисої стодоли, а одтамал до польової санчасті. Там була операція моїх ніг, а по ній не памятамнич, бо мал єм велику горячку. Пришол конец війни, але для мене в горячі з постріляними обома ногами, була лем надія, же може не дійде до ампутації ранених ніг, як трафляло ся барз декотрим раненым. З того польового шпиталя трафили єм до шпиталя польського в Глівіцах. В шпиталю ходила комісия, яка децидувала што робити: єдним одрізуvalи ногу іншим руку, а я був в великій непевності, што стане ся зо мном. По збаданю мене казали санітарюшам перенести мя до іншого будинку, де було долге лічіння по якім по 3- х місяцях міг єм кус ся рушати. Пізнійше достал єм справку на скекування до запасного полку, яко стрілец здоровий і здатний до войска. Треба було дальше служыти в войску в Австрої, потім на Мадярах. Аж по році часу в червці 1946 р. вернул єм домів. В документах Андрий має записано, же служыл лем два місяці – квітен і май 1945р. коли в войску фактычні служыл аж 13 місяці. По сорок роках в 1985 р. достал Орден Отчесвенной Войны II степени".

Спомини – участн. Штефана Криницкого – 2000 р.

"В часі окупації німецької не був єм визначаний на примусовы роботы в Німеччыні, але зато од 1942 р. мусіл ём ходзіти примусово до ліса стинати ялиці і скорувати іх з лубків. До той работы ходило веце хлотців. а меджже нима быў Андрий Косовскій, з якым робили зме в лісах під Ляцковам, під Ріпкамі і Чертіжным. Коли пришло освободжэньне решты сел лемківских по нашім Новім Році, іцы в зимі з кінцем лютага 1945 р. з нашага села забрали нас 13 – тъюх хлотців і завезли до запаснога полка IV-га Украінскага Фронту в Рабці. Там было перешколіня, але практычнаго школіня в лісі на подітоні было лем ёден ден. По двох тыжнях, сднога ранка по вмытю ся в рабчанскай річці і по "завтрашку" – сънданю было ладуваня ся на авта цілого запаснога полка, при великом дожджы – так плакали горы за нашыма хлотцями. Везли цілу ніч під фронт, іцы раз поділили нас, де 7- ох нас было в ўднім батальоні.

Там дали каск, лопатку і зброю, з якых я дostaл кулемет на ніжках з тарчом 12 кг. Помічніком моім быў совітскій солдат. В тай роті зас нашли зме ся разом з Андрийом Косовским, котрый дostaл тяжкага "Максіма" з обслугом 4- ръох осіб. Рано на леніі фронту повно было забитых і раненых. Нас зогнали до великой стодолы, але одпочати не дали, лем быў розказ "подйом" і треба было іти до бою. За селом плинула мала річка, через яку вела дорога і міст, який быў під острым обстрэлом ворога. Нас не пустили дорогом і мостом, лем казали обыйти ворога фосом коло дороги. Там в занятім селі люде сіділи в півницях, а стрілянія з обох стран было так сильне, же з дахів летіли по нас дахівкы. В тім часі надлетілі німецкы штурмовы аеропляны і з близка стріляли по нас. Серед домів стояло авто пакне зброі і быў трафлене, так што быў страшній выбух.

Не удало ся Німцям утримати села і мусілі выцофати ся з нього дальшы на захід. На другій ден наш полк мал приказ іхати дальшы. Коло нас быў сім танків до якых і мы мали прылучыцца ся. Першы танк затримала оборона німецка, а нашому пятому удало ся выехати до місточка. Там были велики боі. Командір танка дал приказ стріляти кулями з танка.

Выстрілил 11 куль і вищофал ся на інший одтинок. Німці атакували нас з боку, де було дуже жертв і ранених. Нам на допомогу дішло веце войска і там в місточку меджже домами вели ся бої з автоматів, кулеметів і вінтовок. Підвечер Німці втекли з місточка, а нам дали пів сухий пойок – хліб і солонину, а до попиття стакан чистого спирту, за "хороші успіхи". Вночі од стріляння і вибухів видно ся було як в ден. В домах – покоях лишеных через німців полно було ріжної одягсы. Там коло нас на подвірці стояли 2 великы авта полны одягсы. Декотри вояки занимали ся рабунком той одягсы. Того вечера при апелю оголосили нам, же з нашої роти були забиты і ранены, а меджже нима забитий был Гриц Ван, а ранений был Андрий Косовский – оба з Ізб. Рано за містом казали ся окопати, і я зробил тото, але не дост глубоко. Німці виділи нашу оборону і через тото густо стріляли по нас. Там було см ранений в ногу. При тій нагоді виявило ся, же в тім бою ранений был Асафат Гарбера з Перунки з якым мы ся познали аж по раненю. Обох нас вищофали з фронту і перевезли до шпиталя в якысім місточку в Судетах.

По двох тижнях перевезли мя до шпиталя в Сосновці і там повідомили нас, же війна ся скінчыла. Юж перше, на апелях політруки обіцювали нам, же знесут колхозы, о яких я не мал жадного поняття. Коли виїздовіл см кус, то заладували нас до товарowych вагонів і везли на Схід, через Грибів, Кросно, Санок, Самбор до Тлумача к/ Станіславова. Пізнійше перенесли нас до Заболотова к/ Коломії. Там не було вільно ходити по єдному лем в купі, бо ночами діяли банды. В серпні 1945 р. пустили нас домів. В селі зобразило ся нас 18- тьох вояків з яких 10- тьох поїхало за родинами на Україну. Я і Андрий і інших п'ятьох остали зме в селі, але не надолго, бо по двох роках вивезли нас на Захід і розсіяли по кільканадцетох селах ”.

Спомини – участника Теодора Мацієвского – з 1976 р. записал І. Вірхняньський

"Коли в другій половині січня 1945 р. войска совітські освободили другу част Лемковини, деси по місяци часу зо села Ізбы, яко добровольці до Червеної Армії пішла друга група в числі 9 хлопців, а серед них был Фецьо Маційовский.

По короткім перешколінню в Рабці приділено іх до ріжсих військових часті. З тріома іншими хлотями, але з інших сел, як собі припоминал, же в роті были: Маркович зо Щавниці, Василь Глюз з Прислопа і Андрий Смалец з Фльоринки. Фецьо не робил жадних записів, што до дат і місцевости які визволяли. Не думал о таких справах, бо то не була гостина, але тяжкі бої і велика війна на смерт і жыття. Кулі летіли як град в літі і свистали над головом як якиси чмелі ци оси. Там розказ ест розказом і ци хочеш, ци не хочеш треба іти до переду – до атаку, де нес часу думати, ани о жытю, ани о смерти, а цільом ест знищыня, або здобуття ворожих позицій.

З початку Фецьо належал до обслуги кулемету, де было іх троєх- він і отец зо сином Українці. Отец был головним з обслуги і цільовничим. Пізніше Феця перенесли до легкої артилерії, де был при обслузі пушки – міномету, де было веце осіб. Бойова дорога Феца вела од Рацібожа на Шлеску до Праги. Споминат, як то на фронті што дня были забиты і ранені. В тяжких боях мої молоды товариши oddавали свое красне жыття, перед якима мал быти отворений широко світ. Широки і обчи землі і поля на весну 1945 р. засівали не зерном, а своїма костями, а іх кров всякала в чорну, або піскову землю на страшных побоювисках. Іци до днес декотри матери і вітціве ждуть своїх сынів і не дочекают ся, бо они лежат деси сном вічным на чужій землі. Старий фронтовец Фецьо оповідат: "Жебы нигда не было та-кої війни, ани за нашого жыття, ани за наших діти і внуків". По закінчынню війни Феця перенесли до Берліна, але до служби в ко-шараках – потім, яко польского гражданина перенесено до войска польского, де перебыл пару тыжні і одтамаль зdemobilізували го домів в первых днях 1946 р".

11. Квятоня – список зобрано з ріжких рублікаций:

1. Адамчык Семан
2. Пирч Петро ранений
3. Пирч Семан
4. Сулич Петро
5. Сухуватцкий Александр

12. Климківка – список учасників подала А. Дубець з/д Попович – 2005 р.:

1. Андрейчын	Данько	ранений	
2. Андрейчин	Володимір		
3. Баняс	Михал		
4. Барна	Теодор	ранений	
5. Барна	Филип	ранений	
6. Барна	Стефан		
7. Базильович	Іван		Укр.
8. Базильович	Павел		Укр.
9. Базильович	Іван с. Юрка		Укр.
10. Демай	Іван	ранений	Укр.
11. Демчак	Митро	ранений	Укр.
12. Дець	Петро		
13. Гудак	Митро		Укр.
14. Карпяк	Василь		Укр.
15. Климко	вскій	Ярослав	Укр.
16. Лабовський	Миколай	ранений	
17. Лабовський	Григорій		
18. Михньович	Василь	згинул	
19. Попович	Миколай		
20. Шимончик	Митро		Укр.
21. Войтович	Павел	згинул	
22. Войтович	Петро		Укр.
23. Марцінські	Василь		Укр.
24. Пирч	Василь		Укр.

**Спомини – участника Теодора Барни – записала А. Дубец
– 2005 р.**

"Служыл в 325 полку, IV-го Укр. Фр. під командуваньом генерала Конєва. З Рабкы завезли нас під фронт коло Цешина – ческого Тешына. Там на першій ленії була переправа мостом через ріку Ользу на другий берег ріки. Міст тут був під сильним обстрілом німецьких снайперів і для того перехід мусіл одбуватися в обмеженім числі вояків в спосіб скоковий по двох вояків і то на переміну, якщо один летів по мості, то другий лежал і обстрілювал і так на переміну.

Там на мості стрітіл єм свого селянина Василя Міхновича, якому в бігу на нозі розпляніталася обмотка, котру пробувал поправити. Я кричу до нього: "Василь, лиши обмотку і втікай, бо Німці стріляють". Акурат в тім часі Василя трафила куля німецького снайпера. Я не міг підійти до приятеля, бо було то небезпечне. На ліктях і колінах пересмыкнул єм ся на другу сторону мосту, але тата подія стояла і стоїт до гнеска перед моїма очами, же про таку обмотку згинул молодий чоловік – селянин. За мостом був ліс в якім зобралися тати котрим удається щасливо перейти мостом на другу сторону. З того місяця нашу роту скерували до бою в Моравській Остраві, де в великих і тяжких боях був ранений в обидві ноги. Мене раненого переносили до польового шпиталя в місті наші хлотці, Миколай Лабовський і якиси хлопець з Креніці – назвища не пам'ятам. В тракті моєго переношання тут кренічан зостал забитий. Тяжко було жити по війні з такими споминами, але хочу така пам'ят найостане по них по 60 – тих роках – Вічна ім пам'ят!".

**13. Конечна – спис подал Максим Шевчук в Лемк. Сл. №
16/ 1970 р.:**

1. Дичко	Андрій	
2. Дичко	Петро	
3. Дзямба	Максим	
4. Жыдяк	Петро	згинул
5. Кавка	Максим	згинул

6. Ксенич	Іван
7. Ксенич	Петро
8. Ксенич	Семан
9. Ренявець	Степан
10. Стасяк	Яков
11. Сухувацкий	Александер
12. Сухувацкий	Максим
13. Сухувацкий	Михал
14. Урбан	Петро
15. Шевчык	Іван
16. Шевчык	Степан

14. Крива – список подал Дмитро Сабатович 2005 р.:

1. Быбель	Петро
2. Сокира	Василь
3. Урда	Семан

(імена не певні)

15. Кункова – список з ріжких публікацій:

1. Барна	Михал
2. Дзвінчык	Іван
3. Дзвінчык	Степан
4. Максимяк	Петро

16. Ліщины – подал учасник Михал Русиняк з Білянки в 1974 р.:

1. Чергоняк	?	згинул в Пардубіцах
-------------	---	---------------------

17. Лося к/ Горлиц – список учасників подали: Степан Трембач і Семан Забавський – НС – Нр 14/ 1964 р. – Вата Нр 1/ 1996 р.:

1. Баняс	Михал
2. Гижка	Петро
3. Галь	Володимір

4. Долиньский	Михал	
5. Дудик	Миколай	
6. Дулик	Юстин	
7. Дудра	Дмитро	
8. Євусяк	Гриц	
9. Карель	Володимір	с.Григ.
10. Карель	Володимір	с.Павла
11. Карель	Петро	
12. Крутило	Михал	
13. Лабовский	Василь	згынул
14. Лабовский	Миколай	
15. Макух	Ваньо	
16. Павляк	Михал	
17. Рончаковский	Стефан	
18. Рубич	Володимір	
19. Смарж	Стефан	
20. Спільник	Миколай	згынул
21. Телех	Володимір	
22. Трембач	Ваньо	згынул
23. Трембач	Володимір	
24. Трембач	Михал	
25. Укашык	Стефан	
26. Фуртак	Ваньо	
27. Фуртак	Любомір	
28. Фуртак	Стефан	
29. Чахур	Стефан	згынул
30. Шлянта	Асафат	згынул
31. Шлянта	Василь	
32. Шлянта	Гриц	с. Вас.
33. Шлянта	Гриц	с. Деон.
34. Шлянта	Михал	згынул
35. Шлянта	Петро	с. Мих.
36. Шлянта	Петро	с. Осифа
37. Шкырнан	Ваньо	
38. Ющак	Стефан	згынул

Спомини – "Лосяне в рядах Радянської Армії" – Стефан Трембач – 1964 р.

"В половині місяця марта тр. минуло 19 років, як з села Лося пов. Горлиці вимашерувало 36 (38) молодих хлопців, котри зголосили ся добровільно в ряды Ч. А. і по короткім перешколінню в Рабці взяли участь в борбі з гітлеровським окупантам. Вшитки они бороли ся в розмаїтых військових формacіях Радянської Армії о визволення решти польських земель, особливо західних і чехо-словацьких. Декотри з них були перешмарені потім, як добито гада в його гнізді в Берліні, аж на японський фронт, бо там війна скінчилася аж в серпні 1945 року. До того короткого допису мене склонило tototo, же на цмynтери воєннім к/Свободзіна написано, же ту спочиват боєць Спільник з Карпат – а то дійсно Спільник Миколай син Івана і Анастазії з села Лося пов. Горлиці".

18. Новиця – спис подано з часопису "Ватра" №р. 1/ 95

1. Бігуняк	Дмитро
2. Бігуняк	Семан
3. Карляк	Антоний
4. Карляк	Дмитро
5. Михняк	Іван
6. Михаляк	Василь
7. Суханич	Стефан

Карляк Антоній в 2005р. подав, же з іх села до війська пішло 20 хлопців – повний список кружить серед люди, до нас не трафил, а шкода.

19. Обстружене – подал учасник Василь Смий і "Ватра" №р 1/ 1995 р.:

1. Цицура	Семан
-----------	-------

20. Радоціна – список учасників подал Михал Пухыр і Волод. Шуркала в 2005 р.:

1. Барна	Петро	
2. Гащиц	Петро	згынул
3. Добровольський	Теодор	
4. Кантор	Яцко	згынул (Канторишин?)
5. Курилович	Іван	
6. Плаконь	Дмитро	
7. Пыртко	Миколай	
8. Чан	Петро	(з Німеччини)
9. Яцків	?	(якисе прозвиско)

Спомини – переказал учасник М. Пыртко – записал АБ – 1950 р.

"В другій половині марта 1945 р. з нашого села яко "добровольців" забрали 8 – ох хлопців. Везли нас фурманками до Грибова, через Конечну- Гладышів- Устя Руске. Потім дальнє колсіом до Рабки через Н.Санч. По двох тижнях школія войскового і по присязі на Ринку в Рабці заладували нас на авта тягаровы і через цілу ніч завезли нас під ленію фронту за Моравску Остраву, деси в околицях якого міста Тропава, або Онава.

Таки якисы написы били на крижівках доріг. Там під фронтом приділили нас до фронтовых часті, але не разом, лем порозділяли помеджє старших фронтовців. Там теж дали нам вінтовку, патрони, каск і лопатку, але виштко било якисе старе – ужыване. В часі первого спідання в кухни польові і фасуваня войскової зброї, деси недалеко на заході чыти било близко сильных выбухів артилсрийских, катюш, мін, гранатів і тяжких кулеметів, што вказувало, же там ведут ся тяжкы боі при ужываню вишткіх родів зброї.

Приділили мя до стрілкової роты, бо такой зброй вчыли нас в Рабці, де было важне, розбераня, чыщыня і складаня вінтовки і кулемета, а на кінцы было кус стріляння, але лем з вінтовки. Показали як з гранату вyrвати мотузок і якнайdalejше шмарити гранат. Ту під фронтом приходили мысли, яка буде стріча з гріз-

ним і досвідченням довгими роками ворогом, який чыгал в кождім місці, селі, місті. По розділінню кождий з нас мал свою роту і кілька командирів: роти, батальону, полку, дивізії, які оголосили, але в таємниці, жебы ворог не розознал, яка сила нас єст, бо числа наших полків были високи 205 – 227 – 823 – твардийський полк стрілковий. Наступну цілу ніч пережили зме при блисках світляніх куль і далеких і близьких іх вибухів. Нас ідуcych на першу ленію фронту приготовляли психічні до бою. Тота остатня ніч перед фронтом була темна, бо розяснили ей лем кулі. Была то ніч спартного Четверга, яка в нашій традиції на три дні перед Великоднем быват все темна, а місяц сходить пізно над раном і далеко над горизонтом землі. Так було і той ночі і наступного ранка Великої Пятниці.

Перед сходом сонця за нами загирили каноны і катюшы, а перед нами зачали ся страшны вибухи і розривы великої маси куль. Знали зме, же надходить час, коли будеме мусіти іти до атаку на першу ленію фронту. Здавало ся нам, же по такій канонаді, там перед нами не буде никого живого. По не перестаній ночі командирі розставили нас в тирансу на широкім і фалистім полі перед якысъм міцно бороненым місточком. Деси за нами хтоси кричыт "В перъод", а з боку за ним інший тягне "За Родіну". Товды насы хлопці рушили до атаку на оборону німецку, яка була недалеко нас.

Німці хоц міцно згаратали кулями артилерії, чекали в своїх сильных бункрах. Аж товды острим огњем з тяжких кулеметів привитали нашу першу ленію піхоты, яка міцно зросила кырвьюм тут кавалец поля. Прорідila ся наша тиранса. Коло мене єдны падают без слова, а іншии ранены йойчат. Нес жадного ратунку. Командир зо заду видит, же рота рідне і рахуе лем на єдно – вытігат натан і захриптым голосом кричыт: "Ура-а-а". Тоты што іщы могли іти, або летіти пробували тіж кричати "Ура-а, жебы якнайскорше і без ран дійти під оборону ворога. Од давна знана была засада, же крик в атаку штурмовім, то була страшна зброя для Німців подібна як кулі катюшы, які палили вшытко доокола, што было на землі. Мі удаю ся дійти під яругу окопу і там лежачы на землі винял см і обдезпечыл ручний гранат з руч-

ком і шмарил през голову якнайдаліше на окопы ворога. По хвили був вибух, але не чути было жадных голосів. Был лем новий крик командира "в перьод" який піднял кілька вояків, до яких прилучилися і я. Коли дішли ми до окопів, там з жывых не було никого. Были лем розшмарены тіла забитых Німців і повно ріжного воєнного знарядя і зброй в розбитых окопах і бунках.

Інша подія трафилася на другий ден, де в сднім місци в часі атаку на німецьку оборону група совітських вояків, а медже нима і кілька наших хлопців влізли несподівано в німецьку засадзу медже густыма забудуваннями. Там на якысым подворци з двох сторон вискочыли і обстутили нас Німці з криком "Hende hoch". Декотры так зробили, але сден досвідчений солдат з великим одвагом не піднял рук, лем несподівано і раптовні засіял серийом куль з автомата по втішеных Німцях і повал іх на землю. Таким способом выратувал себе і кілька наших недосьвідченых хлопців од неволі німецької, а може і смерти, бо на фронті з малыма группами плінных не все ся обходжено лагідні, лем розстрілювано на місци. Зараз до той трупы дішли інши солдаты і задоволены пішли дальше за Німцями. Была то остатния стріча з ворогом. По полуодни пришла відоміст, же прорвано фронт і треба доганяты Німців, якы сут далеко в переді. Доганяли зме Німців в суботу і на Великден.

За нами было юж визволене місто Оломунец. Нам казали іхати до Праги, де по двох днях скінчыла ся страшна друга сьвітова війна".

21. Регетів – спис подал Семан з Регетова:

1. Вовчко	Іван
2. Зендран	Іван
3. Зендран	Семан
4. Корін	Іван
5. Корін	Захар
6. Пупчык	Петро
7. Тутко	Іван

**22. Розділя – спис подал Андрій Колтко з Вапеного
– 2005 р.:**

1. Ванца	Петро
2. Дудра	Миколай
3. Кіцлінський	Василь
4. Млинар	Михал
5. Телявський	Давид
6. Телявський	Іван
7. Габовський	Стефан

**Спомини – участника Миколая Дудри – списал Федор Гоч
– 1970 р.**

"В осени 1944 р. зостали освободжені землі східної Лемковини – повітів: Санока – Ліска – Кросна. Ждали гноблені Лемків таї радісної хвилі, а коли по штырьох місяцях фронт пересунувся дальше на Захід, товди молоды і здоровы хлопці, яко охотники зголосили ся в ряды Червеної Армії. Через тото знаме, же немало Лемків – добровольців з выше спомненых повітів брало участ в пекельних боях на дуклянськім перевалі. Юж ту і товди немало з них стратило своє цінне жыття і проливало кров за нашу свободу. Дальша січнова офензіва принесла освобождження цілій Лемковині. Радянські войска, а в них і наши хлопці прогнали окупанта з той часті Карпат і заняли дальше повіты: Яслогорлиці – Новий Санч і дальше терені на Захід.

По тій оффензиві в освобожденых лемківських селах зродився рух до зголосіання ся хлопців до служби войскової в Радянській Армії. Люде были свідомы того, же вызволяючым войскам треба помочы знищыти до кінця вишиткы гітлеровскы сылы збройны. В Горлицях діяче лемківські зорганізували в тім часі Селяньско – Робітничий Комітет Лемковини, котрий крім іншої діяльності на освобожденых землях видал специальній Заклик до Лемків, жебы лемківські хлопці вступляли в ряды Червеної Армії і таким способом помогали гнати ворога аж до його гнізда до Берліна. На пункты зборни приходило што ден сотки добровольців. Іх восни пережыття так цінны для нашої історії і незміrnі цікавы для нас,

а так мало знаны серед нашого населеня, бо не було їх можна колиси розповідати і описувати. Велика шкода, же о тих часах так мало пишут сами охотники, котры вернули з великої вайни і жыют серед нас. Трафіла ся нагода провести бесіду з бывивым участніком той вайны і фронту з Миколайом Дудром з Роздзіля.

"То його спомини з восиной дороги: Миколай мал 20 років як вступил до Радянської Армії. Разом з ним з села зголосило ся 25 добровольців. Приділены были до 14 дивізії IV-го Укр. Фр.. По короткім перешколінню і зложеній присязі в Рабці, ціла част в якій служыл Миколай зостала направлена на фронт під командування капитана батальону Сокиренки і командіра роты старшины Жукова, котрий провадил з добровольцями підготовку фронтову. На початку войска німецкы щофали ся без більших боів, але часто трафляли ся більши бойовы потычки. На хотарах Польщы брал участ в найгіршім тяжкім бою за Мисловицями, а дальше врал уділ в штурмі на німецкы пункты обороны о освободжыння міста Рацібожса. Потім переходил тяжкы кровавы боі в Моравскій Остраві, юж на землях чехословацкых. Там были страшны – пекельны боі, де згинули сотки вояків і то переважні охотники лемківски. Дня 30 квітня 1945 р. зостал ранений в ногу і одвезений до польової санчасти в Рацібожу, пак в Кракові. Рана не гоіла ся ани легко, ани скоро. Покля выздоровіл на фронт юж не вернул. Оголошений конец вайны 9 мая 1945 р. для Миколая не был іщи конец воячкы.

Його ждала дальша не легка служба войскова, де з Кракова выслано го на Кавказ до міста Сочі, одкаль мал быти перевезений на Далекий Схід на фронт японський, який перервала капітуляция Японії. З Сочі перевезено го до Сталінграду до головного пункту переґрупування, одкаль была дальша служба в ріжных містах Радянського Союзу: Красноармейск, Новочеркаск, Тблісі, Ахалкамаки аже під турецким границиом. Дальше было приділення до войск інженерийно технічных 12-той бритады артилерії. В часі перебывания на Кавказі припадково стрітил там старшину Жукова з якым з Рабкы по підготовці пішли разом на фронт. Іх стріча была великым пережытьлом з далеких военных доріг. Миколай Дудра з Армії вернул 30.IX.1947 р. Нагороджены медалями: "За победу".

"За боевые заслуги", вернулся в родное село Роздзеля, але тут не застал родины и селян, из которых одни выехали в 1945 г. на Украину, а несколько месяцев первое выселено решено на западные земли Польши. Поехал за ними и разочаровался в вынужденной жизни цивильной. По десятилетиях вернулся в родное село на газдюк. Оповедаючи свои воспоминания писал: Рождество было раз добрые, раз злы, але тут где родил чую ся найлучше і найздорівше. Такого воздуха, такой воды и таких прекрасных гор трудно где-либо найти".

23. Сквіртиє – Семан з Регетьова подал, же з того села до Ч.А. пішло 25 хлопців з яких вернуло лем троєх – (шкода, же не знаємо їх імен і прізвищ?).

На наш Заклик проголосил себя участник фронту Ярослав Дуда из Сквиртного теперь из Львова прислал анкету в которой под числом 3 – "Имена и Прізвища" – подал лем свое прізвище и так представляем: "Покликаний 15.01.1945 р. і завезений на пункт зборний в Рабчи. По двух неделях военного обучения и принятия воинской присяги поделили нас на группы и привезли на передовую линию фронта на Шлеску, где в местах и селах мы мусили вести бой с фашистами. Великие бои вели о фабрику "LEIKO" фильм. По атаке мою часть развязали, а меня придали к инженерному – техническому отделу демонтажа фабричного узла и его пакувания и высылки в Радянский Союз.

Ровно в эти же сроки входил транспорт узла и машин. Демобилизация моя состоялась 24.07.1945 г.

24. Смерековец – список подал Семан Теличко –

1. Бодак	Мілько
2. Петришин	Михал
3. Смеречняк	Петро
4. Шмайда	Стефан

згынул

Спомини Стефана Теличко з УСА , яко інтервю для "Бесіди" – Нр 1/ 2005 – Богдан Горбаль:

"Б. Г: Ци совітське військо заберало Лемків, чи сами йшли?

С. Т: – Заберали і барз дуже пішло, хоць хлопці не хотіли іти, бо знали що мусят іти на фронт. Тай втікали і ховалися по лісах, а товдвы заберали родичів. Так молодий, коли хотіл родичів освободити – то мусіл сам до комісії прити. Росияне визначали кілько зо села має іти. Вшитких називали добровольцями, але коли дахто не мал охоты іти, то зараз за ним ходили. За Смереківця до війска совітського пішло п'ятьох, або шестьох, якých єм запамятал подаю іх выше. Як нас виганяли, то ніхто на то ся не смотріл. Не мали на тото жадного взгляду. Так виганяли вояків, як і інших".

25. Сынітниця – з публікації в НС подано як нижче:

1. Мамрош	Григорій	згинул
2. Перегрим	Іван	згинул
3. Ставиский	Антоній	згинул
4. Тудай	Федор	згинул

(О тих що пережили ніхто не споминал і не споминат)

26. Чарна – список учасників подали: Дмитро Перегрим в НС. 7/1963 р. тих що були забити, а Марія Гамбалль і Степан Матійчак дополнили інших – 2005 р.:

1. Білко	Гіляри	
2. Буранич	Савко	
3. Вансач	Орест	
4. Вансач	Методій	згинул
5. Вірхановський	Ваньо	згинул
6. Вірхановський	Микита	ранений
7. Галайда	Павел	ранений
8. Гамбалль	Семан	
9. Гамбалль	Сильвестер	ранений
10. Гамбалль	Трофим	згинул
11. Демчак	Іван	згинул

12. Кузмич	Петро	
13. Матійчак	Ксавери	
14. Матійчак	Стефан	ранений
15. Матійчак	Юрко	
16. Маційовський	Стефан	
17. Перегрим	Дмитро	згинул
18. Перегрим	Дмитро	
19. Перегрим	Петро	ранений
20. Перегрим	Павел	Укр.
21. Сороканич	Василь	
22. Сороканич	Юрко	Укр.
23. Ставиняк	Володимір	
24. Щесняк	Семан	згинул

Дмитро Перегрим подає в 1963 р.

"З Чарної до войска вступило 22-х молодих хлопців (без спису) з яких здорових вернуло лем тріох. Дорогу бойову переходили в Моравський Остраві до Праги, майже 500 км гнали разом зsovітськими солдатами німецьких фашистів".

(Од авторів: Добрі ся стало, же по 60 роках нашли ся іщи люде яки запамятали своїх селянів)

Спомини – участника Стефана Матійчака- 2005 р.

"До войска забрали нас в кінці лютого 1945 р. По перешкодіню нас в Рабці приділено нас до 823 гвардійского полку IV-го Укр.Фр. На фронт повезли під Цешин – чеський Тешин, потім Моравска Острава і Дрезно. З Дрезна перешмарши нас до Праги, де был см тяжко ранений. В шпитталях перебыл єм 8 місяци, найперше в Опаві, а пак в Мисловицях".

27. Чертіжне – подал П. Кочанський спілучастник боїв:

1. Кохан	Гриц

28. Чорне – список подал учасник Адам Барна – 1996 р.:

1. Байса	Адам	ранений
2. Барна	Адам	
3. Барна	Михал	
4. Васенко	Миколай	Укр.
5. Жыдяк	Михал	Укр.
6. Карпяк	Миколай	Укр.
7. Кусайла	Дмитро	згинул
8. Прислопский	Василь	ранений
9. Прислопский	Миколай	
10. Сірак	Михал	
11. Тхір	Миколай	Укр.
12. Шпак	Михал	Укр.
13. Шута	Іван	ранен. по виліч. висл. на Камчатку на фр. японск. верн. 1946 р.

Спомини – учасника Адама Барни 1996 р.

"В марці 1945 рока коли на полях не було юж снігу, по лемківських селах являлися радянські агенти, котри вербували до "добровільного" вступлення до радянського войска до Червоної Армії. Коли не було охотників бралися на інший спосіб – вербували пару активних і довіреных лемківських хлотців на своїх помічників і спільні з радянським офіцером нагваряли хлотців, а єсли не було доброй волі, то страшали на ріжни способы.

Дня 18 березня 1945 року до села пришол офіцер – агент з вояком лемківським – Криштицьким, так ся представил. Перешли през село очевидно по поручиню шолтиса і за першим разом юж перед порудньом казали ставити ся в шолтиса осмом хлотцям. Не було часу на роздумування, лем треба було ся вибирати і працюти з родином, яке було барз коротке. Взял ем сорочку і капоту на себе, а мама до румщака всадила штоси до іджыння. Няньо тымчасом перший раз поступил за менем, як мужчина з мужчыном. Витягнув з подышора чвертку чистого, найліпшого, як то гварили "шнапсу" свойской роботы, яку выпили зме на працяня, без жадных слів поучания, як то перше бывало, так просто з фляшочки – отец

і син. Таку саму фляшочку всунул мі до рум'яка. По обціуванях ся зо вишиткима: мамом, няньом, братями, бабцюм і стрыком, юж під малым гуморком пішол ем до шолтыса на стрічку з іншиима се- мома шкільныма і старышыма сельскыма приятелями. Моя молода голова непризычна до титя міцной оковиты, мала незнаны для мене права, до такой степенеи, же в тамтім часі запамятал см лем єдно – oddати приятелям фляшочку. Отамятал ем ся аж в Гладышові під студньом, як конвоситы на голову выляти мі відро студеної воды. Дальше іхали зме через Устя і Брунары до Грибова на стацію, а пак колейом през Новий Санч до Рабки, де стоял Дополнительний Полк IV- Укр. Фр. Ч.А.

На наше двотыжневе перешкоління войскове приготовлено кошары в домах санаторийных. Серед тысячи рекрутів найвеце было Русинів – Лемків з північної і південної страны Карпат, а такжэ резервістів зо шпіталів і інших дополненій – розбитків. В первых днях вчали нас справ політычных, хто то сст "німецкий захватчик" і як мame ходити в двох, трох і штырьох рядах. Дальше было познаваня ріжной зброй, як сї розберати, чистити, складали і ужывати. Была і войскова зіцірка під лісом, де удало ся мі выстрілити три патроны і шмарити правдивым гранатом – інши метали лем деревяными атрапами. Каждого вечера были апел і марши зо съпівом так, же тысячи вояків ріжныма маршовыма мельодиями через дві, або веце годин ходило співаочы по вишитых улицях дост великого місточка Рабки. Мене вызначыли на "затівайлу" в роті, якому треба было розпочынати пісню на розказ камандіра: "спойом!". Моя пісня то была: "Розпрягайте хлотці коні", а рота за міном тягнула дальше. За тыжден на рабчанськім рынке одбыла ся войскова присяга, по якій были зме юж совітскыма вояками з полныма правами до воюваня "За Родину і Сталіна", лемнич за Лемковину. Зараз по присязі до Рабки прихал в одвидини мій няньо, котрий оповіл, же по нас до войска мусіли піти іцы пятьох хлотців, котры як ся пізнійше вказало не трафили юж на фронт, лем служыли в ротах помічных.

Так направду то няньо хотіл знати мою опінію на тему запису на виїзд на Україну, бо в селі діяла остра анітация, яка не давала спокою, найбаржэ тым, што іх сынove были в Червенній Армії. Я по

тыжнівій службі і присязі дал няньови таку раду: "Внєт іду на фронт і незнам чи верну, але як пережью, то хотіл бым вернути домів, а не глядати Вас деси в далекій і незнаній Україні". З тиха словами вернул няньо домів і нима старал ся боронити перед докучливими агентами. Колиси мама повіла агентам: "Я без сына не рушу ся нітде з дому". В селі остало лем 14 родин, а меджє нима і моя родина. Зараз по дефіляді першо – майовій декотри "бойці" достали до котъолка кус правдивого шпіритусу і гайдя на незнаний фронт.

Заладували нас на кільканадцет тягарових авт і через ніч завезли за ослобожену юж Моравську Остраву деси під Опаву. Там нас 8- ох зо села розділили до двох батальонів. Дали віントовки і знаряды і в нашу Велику Пятницю в 2 роті, 2 батальоні, 227 полку, 183 дивізії під командом генерала Васілевского нашли зме ся на самій ленії фронту. Того самого дня перед полуночью батальон наш достал приказ заняти якысе село коло Крнова, де Німці заставили нам міцну оборону. Погнали нас тираном еден коло другого через великий сад полний квитучих дерев. Там зогнали велике чысло піхоты з перевагом нас недосвідченых вояків з Рабкы на перший страшний бій. В тім саді і короткім часі стратило жыття, або було раненых барз дуже вояків, бо мусіли атакувати замаскувану німецьку оборону. Коли атак ся не удал при великих жертвах людских і матеріальних командіры наши постановили выцофати част вояків на інший одтинок фронту. В тім саді был забитий мій приятель Митро Кусайлa, а ранены в ноги были Адам Байса і Іван Шута. Того першого дня з поводу злой тактыки восиной згынуло барз дуже наших, а іцы веце словацьких Русинів – вояків. На мій разум выстарчыло перед атаком піхоты на ленію обороны выслати пару бомбовців і хоц едного танка, а не было бы тілько невинных жертв. З того несподіваного перетрупування войска дуже молодых і недосвідченых вояків потратило ся поза фронтом, бо не встигли навет познати свої роты і их командірів.

На другий ден Велика Субота, наш батальон погнали зас на ленію (траншеї) на гірці. Чистым польом еден коло другого поганяны через політрука з пістолетом в руці мусіли іти до переду

по зеленій озимині з криком "Ура-а-" під густий і перекрестний оген з тяжких пулеметів. Вояки зачали падати, сидни на все, а други по то, жебы хоц на хвилю сковати голову при землі. Тото не сподабало ся командіру – політруку, котрий з пістолетом в руці прискочил до моого сусіда Миколая з криком: "В перьод, бо убію как собаку!" – Тому подію віділ єм і чул з близка, через то, сусід, я і інши што іщи жили зорвали ся і з голоснішим Ура-а-а і рушими бігом на оборонны декунки. Коли дішли мы до той ленії, там юж не было никого з обороны. В остатніх днях війни Німці барз бояли ся крику "Ура-а-а".

Третій ден – неділя – Великден был вільний, бо на тім одтишку фронту несподівано в ночи Німці втекли, а через то сполнило ся полу值得一ня двох фронтів: IV-го Українського і I-го Білоруського. Дорога до Праги была отворена, але покля наша дивізія встигла переїхати 150 км там ческих повстанці 9 –го мая 1945 р. з іншими войсками совітськими освободили ся од Німців і того дня оголошено конець долгой другої світової війни. Нам выпало затримати ся в лісі коло Мельника 20 км на північ од Праги. Была втіха і "вівати" з нагоды закінчення війни.

Під Мельником не дали одпочивати, бо там в лісах трасували іщи групи завзятых гітлеровців, які не могли погодити ся з упадком недавного моцарства. В наших oddілах не могло быти жадного зменшення дисципліни войскової. З полотняних "папаток" в лісі треба было уставити кошарове – шатрове місточко з полним шыком – кухні польової, дорогами і стежками. Днями і ночами треба было утримувати полний порядок, а што найважніше полнити варту доокола шатрового поля. Єдного дня выпало мі полнити варту при сельській – публичній студні, до якой для безпеченьства затрутя води не вільно было никому з осіб цивільних зближати ся до студні. Там можна было почути вороже наставління до наших вояків од тамтейшого судетського населення. В лісі дали постояти, але не випочивати, бо було там дальше полне войскове життя з муширом.

Была то підготовка до вертая на Схід на "Родину" понад 2 тисячі кілометри. Побідительна армія вертала піше головными дорогами через міста: Пардубіце, Тешин, Бельско Б,

Фрыштак, Перемышль, Самбір, Станіславів до Коломиї, де для нас приготували давні військові кошари. Була то барз долгі і тяжка дорога. Ставати треба було ранічко о год. 3.00 і іти до год. 11.00 поки не принікало сонце. На землях держави польської од Тешина до Перемишля нам воякам з Лемківщини забрали зброю і не позволили полонити жадних варт військових, прото же в Карпатах ішла остра пропаганда виселенчча, а ми могли бы повтікати і перешкодити в переселеннях люди на Схід. На землях польських не вільно было нам навязувати жадних контактів з населенім польським. Навіть наші листи з фронту переходили през цензуру в Москві. Мій приятель Миколай в часі повертання на Схід в великий таємниці висміянувся з під надзору вояків і пішов на почути польську і вислав лист до брата. В листі не писалнич надзвичайного, лем спомнун брату, жебы чекал на нього. По пару дніях лист трафіл до села, де вела ся велика робота при виселенню люди на Схід. В селі лем што п'ятий раза не записався на виїзд, а меджже нима було 5 родин, які мали синів в совітськім війську. Наші родини з того листу довідалися, же жысле і тепер по війні колиси вернеме домів.

На границі польсько – совітський oddali нам зброю і казали полонити вищітки обовязки військові, яких було веце, бо там почами іци по року часу трасували якиси банди. В половині лип-ца 1945 р. дішли зме до Коломиї де закватерували нас в давніх кошарах військових. Жебы було што істи, то треба було перше іти на луку, або на штреку колейову і нарвати квашиці – щавлю. По дорозі од Мельника до Коломиї ідла було під достатком. Дня 6.VIII.1945 р. Сталін видал приказ розпустити вищітких вояків звербуваних до Червеної Армії в інших краях. Прикро було командірам звільнити нас, але приказ в війську то съята річ. Подякували нам в імені СССР за участ на фронті, дали паперик і казали вертати до Польши. Нас зо села було лем двох, бо інші були де інде, декотри юж вернули перше, а інші були ранені – єден остал в землі судетській.

Вертаючи колейом, юж на стації за границю в Хырові к/ Самбора стрітили мы транспорт наших селянів, які од місяця часу переселялися на Схід до області харківської. Стріча з се-

лянами по 4 місяцях була взрушаюча, сднім было жаль, же ми можемо вертати домів, а інші нагваряли нас до прищучиня ся до них. В духу мали зме єдну одповід, же ми вертаме юж од тамаль де они іхают. Так направду було нам іх жаль, же так підступно і легкодушно дали ся звесты фальшивий пропаганді, жебы лишити рідни горы, ліси, ріки і потоки і захотіли іти в незнане і замінити зелену гору на степи українськы.

Була єдна барз прикра подія – молодий селянин барз активний член сельської комісії переселеньчої, який надмірні помагал агентам і мічно докучал тым што оставали в селі. Носил зброю і стрілял до вишуканого, навет до придорожніх крестів. Тепер як переїхав през границю, то з втіхи виліз на дах вагону, і переїзджаючи під мостом вдарил головом о його будову, так што мозок ропрьснул ся по вагоні.

На другий ден доїхали ми до Горлиц, а од тамаль піше до села – 30 км. Була втіха іти своїма горами до рідного села, до рідної хыжы, де чекала найближча родина, яка з 10- ма іншими родинами остали в селі. Дома не було кінця оповіданям о фронті, а найвеце о тім як в селі тяжко переживали поти штири місяці під напором докучливих агентів і своїх сусідів. Поза нами до села внет вернули декотри вояки і молодіж з Німеччина. По пару місяців з Любліна прислали мі: Медаль победы і За боевые заслуги.

Пізніше прислали Орден Отечественной Войны II ступени – Медаль 40 лет і Медаль 50 лет 1941-1945 р, а такоже Медаль "Polacy w szeregach Armii Czerwonej."

Дома пів рока було кус спокою, але на весну і літом 1946 р. найперше була возваня до чинної служби в польськім войску, але хоц приділили мя до кавалерії, то зараз звільнити з поводу уділу в боях на фронти. Літом зачали по селах ходити партизанти УПА, але я не міг стрічати ся з нима, бо забрали бы мя zo собом до ліса, а там було бы гірше як на фронти, куля од сдніх, або од других і то без жадної дискусії.

Так треба було жити по війні до 1947 р. коли юж давно заєрла ся клямка: "Если не поедете на Восток, то все таки здесь не останетесь. Поляки од суда вас проженутъ!" і так точно і дійсно зробили в 1947 році".

29. Ясюнка: Спис подал Семан Онущак в 2005 р.:

1. Васенко	Митро
2. Квочка	Петро
3. Зорило	Іван

У. Спомини учасників інших фронтів: А. Спомини учасника Армії Андерса – Кирила Бреяна з села Ізбидорога восіння 1938 – 1948 р.

Кирил Бреян лишил свої спомини з дороги воєнної які опи-
сал в книжці під наголовком *"Моя долга II – га сьвітова війна
1939 – 1948 р. Лігниця – 1998 р."*.

Вояк війська польського в чинній службі 1936 – 1938 і пізніше в обороні краю 1939 р. даліше неволя на совітськім Сибіру, а в кінці вояк армії Андерса од Вязьми через: Казахстан- Узбекістан- Туркменію- Іран- Ірак- Палестину- Єгипет- Італію- Англію до Польщі. З той довгий дороги подаємо короткі фрагменти:

"1. Початок війни і неволі. На 25 році життя взяли мя до чинной службы військової стрільців подгалянських в Новім Санчы. По двох роках службы вернул до села де встиг оженити ся з селянком з Біличной Ольгом Пласконь і по пів рока зостал зас змобілізований до войска, до обороны краю перед Німцями в 1939 р. В Санчы встиг выфасувати одеж і зброю. Треба було іти на фронт, але не воювати, лем втікати аж до Станіславова. По дорозі німецькі бомбовці сікли бомбами і сікли кулями вищитко што было на дорогах. Там на Сході згідно з тайним договором меджсе Німцями, а СССР по IV- тым поділі Польщі достали змезя до неволі совітской.

На початку були обіцянки, же зо Львова пустят нас домів, але меджсе тьма державами-окупантами замкнули границю на Сані і Бугу і так скінчыла ся обіцянка. Завезли не до Львова, а на Схід за Київ до копальні углі в Орджонікіндзе. Тяжка була робота глубоко під землью. Там зо мном на єдиній зміні нашол ся другий Лемко Ілько Пашко з Бортного. По пів рока роботи в копальні власти совітски постановили перенести нас на далеку

північ де живуть білі медведі. До нового місяця побудував поїздом іхали зме цілий тиждень, через Харків, Курск, Орел, Москву, Горький, Кіров до Котлас, а потім ріком Вичогодом в сторону моря Баренса. Везли нас в вагонах товарowych замиканих од двору, котри отворяли раз на ден, коли подавали дашто до іджыння. На постояннях контролювали ци дашто не втюк, або ци не витолк діру в підлозі. Потреби фізіольотични треба було сповідати через маленьку дірку в куті вагона.

Там на далекій півночі було іщи студено – замерзена земля. Жебы мешкати і живти там треба було найперше побудувати для себе оселю. Потім була будова дороги – леній колейової з міста Котлас до Воркути, але то була велика тасмниця. Через ліси, долини, мочары і ріки треба було стинати дерева, корчувати пняки і крякы – робити дорогу з фосами, скарпами і мостами. Начальство будови дороги пильнувало і поганяло вязнів, жебы роботи поступували як найскоріше але при марним виїзду – 700 грам хліба на ден і якиса рідка і без смаку зупа. До того, жебы роботи ішли скоріше, начальство брало ся на спосіб нормувати роботи за більшы порції хліба і приготовляли три роди горців зупы. З тяжкої роботи і марного виїзду люде хворіли і дост часто вмерали. По закінченню єдних робіт переносили нас до інших робіт. На кінці треба було будувати дому для станиці колейової і єй обслуги.

З той лягрової роботи вартає спомнити, як там на зимій півночі будували міст на ріці Вичогоді і то в зимі, де мороз сігал 50 градусів. Тымчасовий міст будувано з голузя, снігу і води, які в зимовій температурі мерзло і утримувало велики тягары авт з матеріалами.

Коло мосту тымчасового будували в тім часі міст бетоновий без взгляду на мороз, але товди голима руками не можна було брати ани желіза, ани бетону, бо зараз скора одлаизила. По пів рока нашої роботи в грудні 1940 р. дорогом том правдолопідібно переїзджав сам Сталін. Никому з вязнів не позволили обзервати того поїзду. Я через тото, же стайні моого коня, яким возил см дерево до кухні стояла недалеко дороги колейової міг єм обзерати том поїзд, але з далека і з укриття. Был він окрашений съвіт-

лами електричними і портретами Леніна, Сталіна, Молотова. Напевно поти што іхали тым поїздом не знали, ани не подумали, кілько то люди згинуло при будові той штреки.

Пришла весна 1941р. а дня 22 червня наші командрі з лягру лейтенанті казал завезти себе до сусіднього села до єдного варштуту, жебы наладувати акумулятор – динамо до радія. Там з голосника на стопі через радіо подали, же германці напали на СРСР. З того було ясно, же тепер буде долга війна, двох моцарних держав. По такій відомості було ясно, же там долго не будеме, же треба буде іти боронити чужої держави перед Німцями. Юж під конець червня подано нам до відома, же будеме ладувати ся до виїзду. Радістний був виїзд з того місця, найбажсє з причини голодних і холодних дні і ночі. Всідали зме до поїзду товарового на свої станиці, яку сами будували зме на тій далекій півночі, через цілий минулій рік. Дали на дорогу сухий провянит на штири дни і том самом дорогом через Котлас вертали зме за Москву до Вязьми. Было нас там пару тисяч вязнів, але настrij в дорозі і на новім місці був цілком інший і ліпший, як там на зимній півночі. На новім місці зробили загальну збирку, де повіли, же за роботу при штурці достанеме по 500 рублій і же станеме перед військовом комісійом.

2. Зас в войску. При комісії в Вязьмі ніхто не пробувал викручувати ся од служби військової, бо було ясне, же в войску не буде гірше як в лягри. Одтамаль по двох місяцях перенесли нас далеко на схід до обводу саратовського, недалеко Казахстану, де зробили з нас три полки в яких достали зме одеж і обутя назберане з ріжких формаций військових: совітських, польських, литовських, естонських.

Декотри достали навет одеж цивільну, бо військової бракло. Найважніше було того, же змінил ся наш стан і настrij фізичний і психічний од того в який попали зме там далеко на півночі. Тепер цілий час була зірка – муштра військова, а кус вільного було лем в суботу. Там поза нашима плечами діяло ся штоси не знане, дішло до того, же колиси в осени до наших кошар пришла відомість о тім, же будеме мати візиту генерала

Сікорского. Як приіхал, то візиту зачал од кухні, де ход того дня було вишток на високім рівні. Він і так ствердил же зупа могла бы быти густійша. По його візиті стало ся, же доставали зме літше ідоло. Перед святами Різдвяними достали зме добру і милу несподіванку. Виштоки достали теплу антицьку одеїж воїскову. Власні з того видно было, же нашли зме ся в армії генерала Андерса, яка зараз по святах мала виїхати до Ташкенту. Было то недалеко китайської границі, де нашли зме ся аж перед святами Великодніми. Од тамаль наша дорога мала іти через пустыню Кара – Кум – Ашхабад – Море Каспійске до Ірану. Через Море Каспійске плинули зме аж 36 годин.

Там в Ірані були інши клопоты з вижывлінем з іншим климатом і через тото карантину тревала там цілы три тыжні. Дальше везли нас автоми тягаровыми по великих пустынях і скалистых дорогах і вертепах Ірану. Дальше была дорога через державы: Ірак – Йорданію – Палестиню до Єгипту. В кождім краї були ріжни роботы і ріжни обовязкы войсковы і ріжни кошары. Тота дорога з під китайской границі до Єгипту тревала праві два роки, а найдоліша служба была в Ірані при охороні проводів і магазинів нафтовых. Была то дорога горячыма пісками і серед ріжных небезпечных пляг: сараньчи, скорпіонів і інших. Были причины хоріб і для того дорога тата была долга і тяжка з частыма карантинами. В Єгипті было приготавлювання до уїду нашої дивізії на фронті в Італії, де был бастьон спільных сил ворогів і фашистів Гітлера і Мусолінього, які найбажже боронили ся на полудни Европы. В часі той долгой дороги, кождий з нас мал нагоду – хто хотіл зміняти свої професії – заводы. Я был вояком, потім будовничим, фурманом з обслугом кони, кухарем, а на кінці шофером на ріжных автомах.

3. Монте Кассіно В Єгипті остатнім місцом был порт Александрия, де треба было ся ладувати на корабель, жесбы поплынути через Море Середземне до порту Таранте на Сицилії. По тяжких роботах на півночы, потім горячых пісках Кара-Кум і країв Середгвой Азії пришла дорога морска, яка не была ласкова для никого з нас. Наши змизеруваны і змучены вязні, а потім во-

яки на Мори Середземнім переходили долги морски хвортоти і небезпечни пригоды. Тота дорога морска тягла ся осем дни. По розладуваню корабля дивізія наша підтігала свої сили біжже фронту, який розтігав ся в Італії од Неаполя по другу сторону до Моря Адріатичного. З початком мая 1944 р. войска наши підтігли ся на ленію фронту під Монте Кассіно.

Перша офензива надышла в ночи з 11 – 12 мая, в якій взяло уділ праві 2 тисячы канонів, котри стріляли через дві години на оборонни пункти гітлеровські, які міцно забарикадували ся на горі в кляшторі. Были там велики і глубоки в скалах бункри, які людськими силами не можна було зламати. Тамади пішла дорога до Риму, яку не можна було обйтися. По такій канонаді пришла черга на аеропланове бомбардування, не лем бомбами, але і бочками з бензином, котри палили на землі вишкотко што там було. Не дармували і Німці, де при такій концентрації нашого войска мали можливість наробити дуже жертв в людях і в бойових урядженьях. По таких тяжких і довгих обстрілах з обох стран надышол час на піхоту, яка за першим разом не дала рады німецькій обороні і заламала ся на кілька дни. Я мал приказ ззовити санітарком ранних з ленії фронтової під величним обстрілом. А же була там лем єдна дорога, то творили нам заслону дымну, яка в горскім і скалистім терені не була безпечна. По штырьох днях настала нова офензива до якої приготовлено ся дуже літше. Настали великі і тяжкі бої о кождий кавальчук гори і кляштору. По двох днях тяжких боїв дня 18 мая 1944 р. рано закінчилася велика битва о Монте Кассіно, коли до боїв влучили ся польські войска і они заняли кляштор на горі і перши заткнули там польський державний штандар на знак визвоління того місця, через войско армії Андерса, яка перешла дорогу з Польщы – Сибір – Азію до Італії. Пізніше бої пересунули ся дальше на північ краю, до Риму і інших міст Італії, аж до закінчynя другої світової війни.

4. Англія і край. По закінчynю війни мame виїзджати до Англії, а одтамаль мame быти розпущену во домів. В Італії дуже наших вояків зголосило ся одразу на виїзд до Польщы. Більшіст підняла децизію іхати домів через Англію. Зас в Неаполі зала-

дували нас на корабель і через Гібральтар і Атлантич трафили зме до порту в Англії, де були кошари військови. По пару днях в кошарах з'явив ся керовник якогось фольварку, якому потрібни були робітники до зберання комптери на зиму. Наступного дня приїхало по нас авто і забрало 24 -ох хлопів до зберання комптери, що для вояків була то найтяжча робота в іх кілька річній службі, де найбажче одчували крижы, ноги і плечи. Юж першого дня власнитель землі поіхал собі на обід домів, а нас лишили без слова і обіду. Вийшло на то, як він уважав, же обід для нас мали привезти з кошарової кухні, а командири військови уважали, же обід повинен дати власнитель фольварку, для якого була робота.

Вказало ся товдь, що як була війна, то на нас було велике запотрібування, а коли бракло війни, то ідій собі де хцеш. Ми до Англії не приїхали яко наємни робітники, але як заслужені вояки фронтови. По кількох ріжсих проблемах здецидувал ем вертати домів до Польщі, а не де інде до іншого краю. Поіхал я до Льондину до польської амбасади розпознати справу з поворотом. В амбасаді погребали в моїх паперях і повіли, що я не можу іхати до краю, бо я православний українець. Таки як я повинн іхати лем до Радянського Союзу. Повідам ім, що я родил ся в Польщі і од 1936 р. служжу в війску польськім. Оповіл ем йому свою восину дорогу на што він розложыл руки, що таки сут заряджсия, о яких я вцілі не знал. Дішло до того, що амбасадор згодит ся на мій поворот, але яко Поляка. В стані нервів і злости повіл см: "Дайте пане патір, підпишу навет двараз, але мя пусте". Пізнійше в краю довідал ем ся, що фактычні юж три роки тому в краю було переселеня великої частини населеня на Україну, а пізнійше по двох роках виселіня решти люди на Захід о яких я ани не чув, ани не знов.

Вертал ем з іншими до Польщі і в Гданську покерували мля до Ліпниці, де фактычні нашол см брата і сестру, але не нашов ем жены, бо она виїхала в 1945 р. на Україну. (Дуже веце, бо аж 80 сторінок споминів Кирила Бреяна єст в книжці під наголовком "Моя долга ІІ-га сьвітова війна 1939 – 1948 р").

– Подібну історію і спомини як Кирил Бреян пережили:

1. Ілько	Пашко з Бортного з пов. горлицького
2. Андрій	Децьо з Бортного ” ”
3. Василь	Спільник з Лося ” ”
4. Миколай	Стариняк з Богуша пов. новосанчівськ.

"Спомини Василя Спільника з УСА – 25.08. 1994р. Лемки брали участь в битві о Монте Кассіно. Ми належали до другого Корпусу генерала Андерса організованого в СССР – 5-ої Карпатської Дивізії. Другий Корпус був одновідальний піднести польський прапор на горі Монте Кассіно. Як богато Лемків било в Корпусі, то я Вам не можу сказати. Корпус генерала Андерса брав велику роль в битві о Монте Кассіно, Анкони і Бельонії".

(То лемківка прикладів вояків андерсовців, яких було
дуже більше)

Б. Леніно

"1. Степан Бубняк з Вапенного повіту горлицького – вояк Підгалянського Полку Стрільців воювал в 1939 р. в обороні краю, там дostaл ся до совітської неволі. Од 1943 р. зголосил ся до війска і трафіл до I – ої Дивізії ім. Тадеуша Косцюшко в Седльцах к/ Рязані. Його дорога фронтова переходила через села і міста: Леніно – Ківерце – Холм – Варшава – Вал Поморський – Берлін".

(То також єдиний приклад такої служби, а було іх більше)

Г. Інші фронти:

1. Миколай Кідала з Зиндранови був учасником:
 - Війни в Іспанії в 1936р.
 - Людового Войска Польського II Армії Домбровщаків в ген. Кароля Сьверчевського – 1944 – 1945 р. де воювал на землях польських і німецьких на Нісі Лужицькій – Дрезно – Прага.

2. Теодор Пирень – з Завадки Римановской:

"Вродил ся в Завадці в 1928 р. де од молодих років мусіл помагати родині, бо нянько іщи перед 1939 – тым роком тіж мусіл виїхати за роботом до Аргентини. В часі окупації в 1943 р. Теодора іщи неполнолітнього (15) взяли разом з іншими на примусовы роботы до Німеччыны, де работал в бавера. На великім господарстві была тяжка робота, і через тато з приятельом постановили втечы з роботы. Німецка поліция зімала іх і вернула назад до того самога бавера.

Пізнійше в 1945 р. забрали нас до копаня окопів на фронті альянцікім во Франції. Там стрітили мы ся з американськом розвідком войсковом, меджже якыма был седен, який знал язык польский. Бомбовці американськы бомбардували нашу роботу, але як довідали ся, же в окопах роблят люде з інших краів (з інф. розвідкы) перестали бомбардувати. Товды через розвідчыків навязал ся наш контакт з войском американськым, якс воювало юж во Франції, до якого удало ся нам перейти. Там дали нам одежс войскову і на початок приняли нас до работы в войсковій кухни пользові. Одтамаль зголосили зме охуту вступити до армії американской. В маю 1945 р. з войсками американськими дішли зме до Берліна, де наша част мала стрічу з войсками совітскими. По тай стрічи вернули зме назад до Франції, де дали нам службу при охороні аэродрому войскового, магазинів і кошар з німецкыма пілінныма вояками.

Я міг остати в войску американськім, але серце тягло до мамы, родины і до рідного села. Не знал я, же в наших селах грасували ріжны банды і рабували бідных і безборонных люді. Кілька осіб нашого населеня навет забили.

Моя родина перенесла ся жыти в Тильові, а іншы выїхали на Схід юж в 1944 і 1945 р. Вернул я до Тильовы в жовтни 1946 р. Вернул такжэ нянько з Аргентини. Мама хворіла і вмерла, а нас в 1947 р. выселили на Захід к/ Любіна. Ту заложыл я свою родину, але вернул до Тильовы одкаль удало ся з родином выїхати до Америки. Записал Ф. Гоч- 1990 р.

5. Закінчыня – остатні заплаты: – жертвы війны 1939 р. – переселеня 1944/ 1946 – акція "Вісла" 1947 р. – "Явожно" – 1947/49 р. – Баталь. Роб. в ЛВП.

В попередніх розділах читатель в нашій книжці міг найти доста дуже ріжких подій, споминів історичних і трагедий родинних і народових, які од віків нуртували населення лемківське. Од давна давна населення наше поступенно вело борбу психологічну – не збройну о вільніст і свободу од ріжких гнетів, а в кінці дішло до найбільшої трагедії з частинном асиміляційом. В очереди минувших віків і років нашлися таки події:

- збійники і неволя з часів невільництва,
- поневераня і вішання люди на шыбеницях за часів конфедератів барських,
- померших і потерпівших в лягри Талергофськім,
- забитих і ренсеньих на фронтах: Італії, Франції і Росії в першій сьвітовій війні,

Найперше во вступі до 4 – го розділу споминали зме, як за плечами нашого населення власти Радянського Союзу юж в 1944 р. підписали з тымчасовима властями Народной Польщы (Polskiej Republiki Ludowej) тайний договір о переселенях населення польського з країн СССР до Польщы, і населення українського – лемківського з Польщы на Схід під гаслом сторони польської "зберіть своїх – oddajcie наших", і "Polska dla Polaków".

Так, же юж од 1939 до 1947 рока для нашого населення розпочали ся ріжкої форми кривдячої заплаты:

А/ Мобілізация наших хлопців на війну оборонну в 1939 році, де сотки наших вояків стратило життя, або було ранених в боях оборонних. В неволі німецькі терпіли тоти, яким не удавалося перейти через Заліщики до Румунії і далі на Захід. Інші добралися до неволі німецької, одкаль трафіли до ріжких лягров і на примусові роботи. Част терпіла в ляграх німецьких в Осьвенцімі, Майданку, Дахау і інших менших ляграх.

Тяжка, а навіть трагічна доля стрітила тих, що по 17 вересня 1939 р. нашлися в неволі совітській на хотарі давнього Волиня, Подоля і Закарпаття та. під окупациєю совітським. Тамти вояки мусіли працювати в копальннях угілля, або в інших ляграх, де робили дорогу колейову на далекій півночі коло Воркути і в інших "гулагах". Декотрим з них удавалося перейти до Армії Андерса і іхати через част Азії, Африки до Італії в Європі, де трафілося ім воявати під Монте Кассіно і в інших містах Італії і Європи.

Декотрим трафілося найти в Армії Войска Польського в ген. Берлінга і воювати од Леніно, через Холм, Варшаву, Вал Поморський до Берліна. (спомини выше в розд.4). Певно були і таки, що ріжкими дорогами могли найтися в лісах Катиня, Харкова, Медного, бо були вояками польськими в неволі совітській.

Декотрим іншими трафілося з неволі совітської перейти і найтися в Людовім Войску Польському в II Армії Домбровицьків – ген. Кароля Съверчевского.

Б) В роках 1940 – 1944 наші люди які помагали в переходах на півднє і далі на Захід през границю словацьку великому числу вояків польських, родинам єврейським і іншим потрібуючим помочи. В деяких випадках люди наші поносили великих жертв, а до того були перешлідувані, поневерані і тортурувані в арештах і лаграх.

В) Пізніше знаме великих жертв і перешлідування окупаторів, де за діяльністі підпільну і партизанську в роках 1942 – 1944, в декотрих селах Лемковини і на Підкарпаттю, люди були розстрілювані без суду і без суду через гітлеровських фашистів, або вязнені і мучені в тяжких ляграх, одкаль не було нераз жадного виходу, лем ворба за свою і не свою свободу.

Г) Далішом трагічном заплатом була участ наших хлопців в рядах Червеной Армії, де найвеце жертви було за вільніст і свободу держави польської. З того часу не були, не сут і не будуть знаны николи жертви з помочи наших хлопців в освободженню земель польських од Дуклі- Кросна- Ясла, через- Бжеско- Бельско – Осевецім- Цешын- Рибнік- Рацібуж і дальшє на землях ческих (широко о тім в розд.4).

Знане єст лем загальне число жертв около 600 тисяч вояків радянської армії, які згинули в боях о освободженні Польщі. З того числа треба якисий проміль записати на страти – жертви наших вояків, около трьох тисяч, яких найвеце було зо східньої – і меньше з інших частин Лемковини.

Д) Єдни наши вояки гинули, або були ранені на фронті, а тымчасом за плечами на землях лемківських в великій тасмниці перед опіньом сьвітовом і самими вояками проваджена була "добровільна", часто під великим натиском акція переселення родин па Схід, яко спільна "oczyść przedmurze wschodnie". З такої причини акції "добровільно" мусіло скористати більше як 60% нашого лемківського населення. Не сут і не будуть знаны николи наслідки – жертви той акції, коли з поводу обіцянок, обмані і несправедливості, яка настала з насильної причини заміни рідних прадідівських гір, земель, лісів, потоків і клімату карпатського, за степову рівнину. Старшим людям з жалю нераз тріскало неєдно серце, або збаламутил ся неєден розум. В книжці, тым людям належит ся також даякий спомин, бо нова історія о них "зовсім" забыла.

Е) Найбарже трагічна заплата за минуле тисячліття і остатні жертви другої сьвітової війни нашему населеню припала з акції "Вієла", де насильно вигнано – виселено решту 40% населення. Трагедія тога часто выпливав з сердец старших людей, які в ріжний спосіб стають ся переказати своєму і дальнім поколінням наслідки довгих віків, а іменно остатньої сьвітової війни. Акція "Вієла" нес іщи закінчена, бо она буде тягла ся, аж до сї явної оціни, яко несправедлива, але не через власти што єй впровадили, але через власти, які тоту кривду переняли.

Є) Памятна била і єст заплата в формі вязненя декотрых люди в "Centralnym Obozie Pracy Jaworzno 1947-1949" який остал по 6 річній діяльности гітлеровців (1939 – 1945). О тій діяльности оповідяят нам сами вязні, якы удало ся нам найти. Найбарже тычыт ся того участників, што брали уділ в війні оборонній 1939 р. а потім брали уділ в Червенній Армії. Такы заслужены люди в борбі о "Naszą i Waszą wolność" были перешлідуваны і мучены през кілька, або кільканадцет місяци в польськім лягри Явожно.

З публикации Kazimierza Miroslawskiego pt: **Centralny Obóz Pracy Jaworzno – Podobóz ukraiński 1947 – 1949 r. Katowice – 2001 r.** – ustalono, że:

– Вязненых было разом	3853 особы
в тім: – Лемків	370 осіб х)
– Словаків – Русинів	110 осіб
– З тых 370 х) осіб припадат на повіты:	
– горлицький.....	195 осіб
– новосанчівський	95 осіб
– східні повіти.....	80 осіб

Найважнійше єст того, же серед вязнів Явожна были вояки, якы служили в войску польськім в 1938/39 роках, а потім в Червенній Армії в 1944 – 45 р. Більшіст вязнів Явожна долго, або вцалі не признавало ся до перебываня в лягри Явожно, а то з причыны такої, же там в лягри при звільненню іх были піддаваны тайным приреченьном – присязі, же тот хто выходит з лягру никому і николи не выявитнич о славнім лягри в Явожні. Хто злегковажыт таку присягу, найде ся зараз в ішы гірших обставинах, якы переходил дотепер. Таке приречения допровадило до того, же більша част участніків лягру свое пережыття в Явожні не переказала навет свої найближчій родині і забрала зо собом навсе до гробу.

Мы тіж такыма стежками, а найбарже з публікованих документів довідали ся, же таких вязнів Явожна, што служило в войску польськім і Червенній Армії, а также участниками лягру были наши хлопці зо сел:

– Бапиця	на	7 – ох вязнів Явожна в Ч.А.	била 1 ос.
– Берест	на	3 – ох	" " " " 1 "
– Білична	на	3 – ох	" " " " 1 "
– Богуша	на	3 – ох	" " " " 1 "
– Бортне	на	27 – ох	" " " " 3 "
– Ізбы	на	7 – ох	" " " " 1 "
– Лося / Кр.	на	10 – ох	" " " " 2 "

Спомини участника Дмитра Вислоцького – Богуша 1990 р.

"В 1938р. одбувал чинну службу військову в Новім Санчы. Южного рока помагал на Заользю простувати чехословацко-польську границю. Потім в 1939 р. був змобілізований до оборони краю перед фашистами. Удало ся йому вернути домів, без неволі, але в часі окупації переходил ріжни репресії. По освободженню села през войска совітські дост скоро, бо по пару тыжнях іцы в часі зимовім нашол ся серед 17- тьох хлопців "добровольців" в Червений Армії. Перешол дорогу фронтову од Бельска, през Рибник – Богумін – Моравську Остраву. Пізніше трафіл аж до Берліна. Вернул до села, але по двох роках, зостал разом з іншими селянами вигнаний на Захід.

По дорозі в Освенцимі в часі переслухання не встиг взяти своїх документів, якима міг оборонити ся перед лягтом. Жена понесла за ним документи, але не допустили єй до нього. Словам його тіж не довіряли і одослали го на кілька місяци до ляту в Явожні.

З явожнянських споминів:

– Бараки по давнім ляти гітлеровським Аушвітз, огорожені високими мурами з кольчастим дротом на верхи і дротом електричним з густо поставлені стражницями. Одтамаль никто не міг втечі. Колиси в часі бурі перун тріснув до того електричного дрота і по вибуху огня видерло кавалец плота. Товдь з того ляту втекло п'ятьох вязнів, з яких двох забили, а трьом удало ся втечі. По тій пригоді іншимнич не робили, ани ся не мстили, лем остерігали, жебы никто не важыл ся втікати, бо стане ся так само як з тамтими.

– До бараків впыхали по 160 – 180 вязнів. В середині були густо поставлені триплектрови прича з рідко заложеніми

дошками, через які вилітувала солома. Декотри побиты, або хворы з болю не могли витримати на таких причах.

— В бараку був єден пець, який в зимі слабо огрівал, через туто було дуже хворых і перестуджених. Лікар був вязнем і мусіл лічити, так як му казали, все на шкоду вязня.

— Істи давали гірше як свиням. Зупа з карпели, або з бураків з желятином. Повідали, же в газді свині достают літнє ідоло.

— В бараку була бочка коломутної води до пиття, а друга бочка до миття. Аж страх бере спомин о ріжсих хворотах, які панували: — тифус і плятах уши, бльх і комарів.

— До тоалети треба було ходити на спеціальне місце меджсе бараками, але трупово і під дозором.

— Хто не хотіл слухати наказів, того карали ріжсими карами, найбажче примусовим стоянью на сонці, дождіжки, або морозі. Були і кары тілесны нагайком. Для жінок норма була 25 нагайок, а для мужчын кілька раз більша.

— Не було жадного узнання для тих, што служили в войску польськім, а тым бажче в войску радянськім, якого не узнавано. При звільненню з лягту застерігано заховання тасмниці лягрової, жебы никто не довідался як катували люди. Праві так як фашисты, лем без крематорій

По 8 – ох місяцях выпустили нас під ескортом і завезли до Вроцлава, де дали сухий провіянт – консерву і хліб. Поїд єм консерви, хліба і запил водом з крану. З такого ідола жолудок не витримал, же сусід Мирон Хорощак мусіл мя ратувати лікарствами з аптеки. Так по пережыттях лягрових міг єм необачні стратити життя. На Заході розкошу не було, де три родини оселили в малім домі, без поміщення газдівських. В войску єднім і другім, в лягти і на газдівці споневераний не пожыл долго, але познал добре польську справедливість”.

Спомини участника Миколая Воробля з Бортного – 1990 р:

Юрко Старинський: На звідання о пережыттях в лягти Явожно – Миколай Воробель, яко бывший вояк Червеної Армії в борбі: ” Za Waszą i Naszą wolność” – оповіл:

"З села гнали нас през Свіржову Руску, Дошницу до Ясла, а одтамаль транспортом повезли нас до Освенцимя, де викликали няня і мене з вагону. Было нас там 23, або 24- ох люди (з публікуваної книжки ЦОП Явожно єст 27-ох). Мене і приятеля Старанку викликали, жебы принесли зме води до кухні. З той кухні забрали нас до пивниці і юж нас не пустили до транспорту. Там в пивниці было нас 23 – 24 люди і в тім 1 жінка. Не знам што то була за жінка, але не була она здорована разумі з якисої причини. Викликували нас на шлідство і били.

Перенесли до іншої пивниці, де було так кісно, же лем стояти можна було. Були якиси двериска і вода, а як припадком дакому ся дашто захтіло то так звичайні – при людях – іншого вистя не було. Было то страшне і паскудне.

Одтамале юж нас не пустили, лем рано западували на авта і під міцном ескортом повезли до Явожна, як бандеровців. Там взріли зме браму з написом "Obóz koncentracyjny". Перевели нас през три брами до дерев'яних бараків, яких було 5, або 6 і то з давніх німецьких – воєнних часів. Нагнали там полно плінних Німців з фронту. Ім було ліпше, бо мали бараки муруваны і трактування ліпше. Огорожено було високим – 4 м муром і дротами. Што 50 м була стражниця з машинновим твером. Каждий вязень мал юж свою описану опінію інци зо села. В лягри взяли нас до лазні, остригли до гола, дали лягрову одеж до роботи і до спання з нумером лягровым нашу одеж спалили.

Призначали барак і салю, де було по двіста осіб. Спання було на дерев'яних плянтових постелях на дошках, яких дуже бракувало. Дисципліна і порядок були воїсковы, але ідоло було голодове. Літра водяної зупи, хліб на 4-ох хлопів, рано і вечером гірка кава. Мисята були желізни і поржавілі, а хто іх не чистил, тот не доставал іджыння. Вязнів били нагаями, але не сами лем казали бити іншим вязням.

Серед вязнів були і таки, што за тарелку зупи потрафили бити своїх вспіlvязнів. Як пришла субота, то пяни дозорці – бльокови ужывали собі на вязнях – выберали собі дакого до бытя. Били гумом в який був дріт. По такій гумі скора одставала од тіла. В лазні од разу витали вязня: – О Миколай Шкурат!

Він був дослугий хлоп і його першого вибрали. Зоблекли з одягом і били при нас вищуканих. Било його двох військових з криком: "Ty s.....suti zabił mojego ojca, moja matkę, albo siostrę -- brata". Положили го на табореті і зачали бити, то ціла скора аж посиніла на нім. Він ани не кричав, анинич, бо скора поодставала од кости. Так якби ножом го дахто покрайл. Тото вищукано було на наших очах і ми на того вищукано мусіли смотріти. До того інциденту сідні гварит: "Nie jedna jałówkę zjadłeś" В такий спосіб прививали нас на самім початку, дальше не було літнє. Приділили місце в бараку, але на постелі не було ничего, навіть дощечок, бо німа били кого попало, аж ся ламали. Жаден чоловек худобу так не бе, як они били люди, ци був винен ци ні. Тоти што були направду в "лісі", ци там дашто робили, то достали по 10 років, або іх розстріляли - што ім присудили. Підставляли таких своїх што удавали "бандеровців", котри розпознавали і вказували: "Co suk..... byłeś i Ciebie i nie przyznajesz się?". Так було цілий час. Уши грызли нас, же як на апельсін був приказ: "padnij" то можна було найти і видіти стадо уши, які злетіли з чоловека при паданні. В такий спосіб люде отрималися од той огиди. Хоць од струпів не удається ся мі отримати. Страшне то було. Колиси пришла якыса комісня, не знати ци своя, ци заграницяна, але од товді кус ся поправило.

Брали і мене на переслухання, але я не мал дуже клопотів, бо мене кус ратували мої військові папері з фронту. Тото мя ратувало і через того наничім не могли мя загачити. Я мал теж папері, же см гандлювал, а хтонич не мал, то треба було съвідчити сідні за другого. Нас зо села було дуже, то сусід за сусіда мусіл съвідчити. Зато чоловека нераз били, бо повіл таке, чого не було. Были і таки, што зо страху признавалися навіть до такого, чого нітде і николи не було. Хоць бы така ситуація: Повідати сідні: "Мам купу діти, не мал см чым іх кормити, але признала ся, же банді до ліса носил хліб". - Як носил?. Кед го сам не мал?, але того не простували. З наших селянів найбаржє по-невераний був Пащко прото, же жена прислава му якысий лист. Пізніше по 3-х місяцях могли зме отримувати пачки - сухарі - хліб. Она прислава пачку і деси нашли лист, ци в перогах, ци де

інде, але нашли, а може він сам нашол. Хотіл однією і попросил баракового о огувок. Написал і переказал через такого, що ходил до копальні і мал можливіст вислати лист. Приїмали тут лист і Пашка всадили до бункра, де на нього катала вода, котра страшні го мучила, же ледво живий виходив з того бункра і ляту. Я тіж мал виняткову ситуацію. Были таки діжурни варти, кождого дня в бараку і на дворі коло бараку. Трафило ся, же мал єм варту на дворі. Был регулямін, же до тоалети можна було іти, але в трупі б осіб і то під надзором. Акурат мій нянько і сусід хотіли іти до тоалети, але іх було лем двох і никого веце не видно було на дворі. Гварю ім "берте тут кіbelъ", який стоїт коло бараку, бо інакше не можу Вас пустити. Приходить бльоковий, і я мельдую ся му, але він до мене: "Wiesz, ще тут dwótnie wolno iść do uesteri?" Wiem! "A dlaczego idą?" Я повідам: "To jest mój ojciec i sasiad", А він "No to co, to bij" Дал мі дощечку і казал бити власного вітця. Найперше досстал я, потім казал бити няня і сусіда. Я повідам же: "To jest mój ojciec i nie będę bił" Na to on: "To bij tego drugiego". Сусід звал ся Підберезиняк Кузма. Но як го мам бити? – Поволи рыхтую ся вдарити, але бльоковий вирвал мі дощечку і гварит: "Pokaż, ja ci pokażę jak się bije!. Я мусіл виставити зад, а він так мя вирпітал і повідам: "Tak się bije-wiesz?". Я товді засалютувал і подякувал: Dziękuję – Dowidzenia! До тепер ани на шлідстві, ани на переслуханях так ся мі не обірвало.

З того вишкого снує ся звіданя, чого то з Бортного було найвеце вязненых в Явожні?. Было сдно село іцы більше, якса Пашова (к. Ліска) з якого було около 40 осіб.(од авторів: З Лемковини поза Бортним де було 27 осіб, наступны села то Завадка 16 осіб, Крампна і Пантна по 14 осіб, а Брунари і Вільховец по 13 осіб). На мою мысель, то бандеровці в цеклинськім лісі мали бункри і може зато було підозріння, же Бортняне могли мати дашто спільногого з нима, што не було і не єст правдом, бо мы іх мало коли виділи.

Найвеце правдом єст, же було то напущаня на тверде лемківське село. По звільнінно мя з Явожна не було жадного перешилідування. Хотіли мі дати більшу і ліпшу газдівку, же мі ся належыт, для таких што воювали, а не таку розвалену буду з

двома гектарами. Ми тут насувало, була церков, свої люди, а до того і здоровля не було до провадженья більшої газдівки. З тих што були в войску радянським до лягту в Яворіжні трафіл Мадзік Матвій. Мене прішлювали на гандлю зо Словаками і зато себе винув. Інших селянів не мали за што брати, хыбаль лем зато, же бандити ходили і брали што хотіли".

Ж) Подібні як перше в 1938 – 1939 роках державі польській потрібні були наші хлопці в войску і до оборони краю перед Німцями, так по другій світовій війні юж од 1946 рока в Польськім Войску Людовім потрібні були зас воякі. Новы річники з побору од 1928 рока мали быти зауфаны і довірені, не такы з акції "Вісла". Акурат для таких непевных – гірших треба було дашто придумати і так ся стало. В Польськім Войску Людовім в роках 1946- 1956 творено ріжни "Bataliony robocze", в яких мусіли служити тоты "гірши".

Таки батальоны робочы і до того карни були творены і копальнях угля і каміньоломах, яко заплата за походжыня клясове – суспільне, або народове. Спомінны з таких батальонів можеме найти в книжці Jarosława Zwolińskiego (uczestnika) pt. "Bataliony Robocze w Ludowym Wojsku Polskim – Koszalin 2001г.", де нашло ся дуже хлопців ріжного клясового походжыня. Назвиска подібні до тих што в часі війни служили в Червоній Армії, але моглы то быти іх молодшы братя: Кобеляк, Риствей, Міхневич, Шпитко, Гоч, Зволінський і дуже інших.

3) Не можна поминути і таких, што заплаты дочекали ся зато, же в "Долині смерті" на дуклянськім перевалі в осени 1944 рока згинуло, де было іх з ріжних джерел од 70 – 150 тисяч вояків совітських і чехословацьких (в тім і дуже вояків лемківських). Там 6.X.1976р на 32 річницю освобождження тих земель, діяче – патриоты з дуклянщини, а медже нима і Федор Гоч з Зиндранови на своі землі коло поля музеиного скансену поставили памятник погиблым воякам на дуклянськім перевалі. Тото барз несподабало ся товдышнім властям, якы казали памятник розобрati зато, же: na podstawie orzeczenia prokuratorskiego "został on zbudowany

z niewypałów, pocisków artyleryjskich, moździerzowych, granatów, bez zezwolenia i bez dokumentacji". Вшытко тото было лем выдумком (pretekstem), жебы пізніше по семох тижнях, дня 1 грудня 1976 р. войсковы саперы высадили в повітря памятник з великим гуком так, же в сусістві вилетіли шайби з видглядів і попукали мури дому. По пару роках вишло вшытко на верх, же фактычні была то справа "трагічной помылки", якых не мало ест на нашій лемківской дорозі. Справу широко описано в брошурі під наголовком "Wojna o pomnik" – Krosno 2002г. (65 stron)

В 2004 році по 28-ох дальших роках досліджені, перепыханок і перепрашання новы власти Войска Польского на місци давного памятника поставили новий памятник з давным тройязичными написами. Єден з них был і ест такого змісту:

ВІЧНАЯ ПАМЯТЬ
ЗАГИНЕНИМ ГЕРОЯМ В КАРПАТАХ 1944 – 1945
ДУКЛЯ – СВІДНИК – ЗІНДРАНОВА – 2004

Памятник з 1976 р.

Памятник з 2004 р.

К) Дальша заплата, а може і остатня з тих трагедій, то народова асиміляція і винародовління, яке од віків поступляло, а найбаже дає ся спостеречи по другій сьвітовій війні, по переселенях і виселенях, коли Лемків розшмарено по ріжких країнах сьвіта. Переселеня і акція „Вісла” при інспірації Радянського Союзу приспішили винародовління і тим самим асиміляцію. Старши люде до гнеска не можут погодити ся з тим, чого то іх діти так легко присвоюют собі місцевий язык. Тымчасом то таке просте – оселити кілька родин медже чужими і за кілька років з молодых не буде юж потіхи. Так стало ся юж з дуже нашими родинами. Стары юж повмерали, а молоды не інтересуют ся старыми обычаями, традициями і культуром, лем принимают вшытко сучасне, хоц ест оно барз далек і не порівнувальне.

По другій сьвітовій війні наша лемківська спільнота розпорощена ест по країнах цілого сьвіта і жые в діаспорі медже іншими народами і ріжними віроісповіданнями. В тім місци треба вымінити факт, же продолжаючий ся час асиміляції може тревати ішы дост долго, бо аж до часу, покаль існувати будут нашы обряды східних церкви, якы помагали і дальше безперерывно помагают в захованю обрядів, традиції і культури наших предків. З Волі Божої од віків были і сут на сьвіті добри і злы діяння і напевно так буде і дальше до кінця сьвіта

Колиси била борба психольгічна (не збройна) о свободу і незалежност, тепер веде ся борба о якнайдоліше перетрваня в діаспорі яко народны менишыны серед ріжних народів і вызнань.

Што до книжки мусиме ствердити, же удало ся нам при помочы участников другой сьвітової війни і іх родин і знайомых зобрасти, написати і видати спільну книжку. Маме сьвідоміст, же хоц в такий спосіб і в такій формі можеме чытателям представіти частину нашої рідной історії. З зобраных списів і споминів участников Червеної Армії видно ясно і выразно, же настала потреба заполнити тот пустий кавальчык лемківской історії.

Дахто з боку може повісти, же списы і спомини сут неполны і недокладны і така ест правда, але треба знати, же незалежні од того якы они сут, мают они свою велику вартіст історичну. Тото напевно достережут чытателі, а історики выдадут свою опінію,

таку на яку заслугує тото спонтанічне і несподіване перше видання і жебы було оно не остатне.

Дякуємо вшyтким нашим дописувачам і перепрашаме тих що в книжці не нашли своїх повних очікувань. Писали зме доокола одного вибраного народного темату – кутика минулой – трагічної лемківської історії – "Лемки в борбі за свою і не свою свободу". "Вічна ім слава і пам'ять".

Фото: авторів

6. Джерела

1. Списы – спомини – анкеты учасників – 1956 – 2005 р.
2. Архів Ансамблю Пісні і Танця – Кычера:
Наше Слово – Лемк. Слово і Сторінка – 1956 – 1990 р.
3. Архів Музею – Скансену в Зиндронові – 1956 – 2005 р.
4. Лемківський Календар і Річник – 1993 – 2004 р.
5. Квартальники "Бесіды" – 1989 – 2004 р.
6. Кварталники "Загороды" – 1993 – 2004 р.
7. Деякы примірники "Ватри" з 1991 і 1995 р.
8. Deportacija – Eug. Misiło – 1996 р.
9. Na Łemkowszczyźnie – Florynka – 1999 р. J. Zwoliński
10. Łemkowie w obronie własnej – 1996 р. J. Zwoliński
11. Bataliony Robocze w LWP – 2001 р. J. Zwoliński
12. Działalność Polityczna Łemków na Łemkownic
Wrocław – 1997 р. B. Horbal
13. Z Łemkowskiej skrzyni – część I – 2003 р.
14. Mniejszość w warunkach zagrożenia – 1996 р. W. Sitek
15. Księga poległ mieszk. ziemi sanock. – 1998 р. – M. Jarosz
16. Centr. Obóz Pracy Jaworzno – 2001 р. K. Miroszewski
17. Tom 99 Archiwum Starostwa Now. Sącz – 1945 р.
18. Wojna o pomnik – 2002 р. A. Bata
19. Nad rzeką Pandą – 1998 р. – E. Ślyś – Janusz

Ілюстрації

Денекотры фотографії сут стари і марного виданя, длятого іх розпознання може быти дост трудне – дякуєме і перспрашаме.

З ілюстраций мame барз мало добрых документів і зато подаєме іх на кінци книжкы з поділом на рокы і на повіты. Подаеме

тіж зобраны фотографії незнаных нам хлопців – може дахто розпознат свого сына – брата – сусіду – знайомого.

Роки, повіты і тематы

- I. Войско Польске – 1938 – 1939 р.
- II. Партизанты – 1940 – 1943 р.
- III. Участники фронту – повіты східні 1944 – 1945 р.
- IV. " " – Новий Санч
- V. " " – Горлиці
- VI. " " – безіменны
- VII. " " – і інших армій
- VIII. Батальоны Робочы Люд. Войс. Польск. 1948 – 1956 р.
- IX. Ріжны

З м і ст

1. Слово вступне.....	5
2. Скорочений перегляд рухів освободительних	10
а. В часах найдавнійших.....	10
б. Перед і в часі Першої Світової Війни	17
в. Заглушення вільністі в часах меджевоєнных	21
3. Друга Світова Війна – 1939 – 1945.....	26
а) Окупация – террор – лягри – примусовы робы	28
1. Першы жертвы – Роздзіля.....	30
2. Зелена границя – переходы	33
3. Примусовы робы	35
б) Окупация і ей наслідкы – рухы освободительны	37
1. Александра Вислоцка.....	38
2 Село Мысцова – Г. Водзік – Д. Лабік.....	40
3. Баниця і ей жертвы	47
4. Устя Руске і його жертвы	49
5. Фльоринка і ей жертвы.....	51
4. Свобода – початок і конец трагедий	53
1) Дуклянський перевал	55
Початок свободы.....	57
А. Участ Лемків в Радянскій Армії і их наслідкы	58
I. Спisy і спомини з пов. Санок – Ліско.....	65
II. Спisy і спомини з пов. Кросно – Ясло	76
III. Спisy і спомини з пов. Новий Санч.....	101
IV. Спisy і спомини з пов. Горлиці	155
V. Спомини учасників інших фронтів.....	203
5. Закінчыня – остатні заплаты: жертвы років 1939 – 1943 переселеня в роках 1944 /46, акция "Вісла" 1947 р. "Явожно" 1947/49 р. Батальоны Роб. Люд. Войска Польского	211
6. Джерела	224
7. Ілюстрации – роками і повітами.....	227

I. Войско Польське – 1938 – 1939 р.

1. Великанич Михайло – Липовец

2. Іван – Дальова

3. Перза Іван – Дальова

4. Трохановскі Сильвестр

5. Синява Іван, Гарбера Іван – Мохначка

ІІ. Партизаны – 1940 – 1943 р.

1. Доњскиј Михај

2. Гураїчак Іван

3. Завійський Андrij

4. Ковальський Іван

5. Сисак Антоній

6. Юрковський Павел

III. Участники фронту – повіты східні 1944 – 1945 р.

1. Таргай Ствфан – Команьча

2. Янчишин Михайло – Радева

3. Мацек Іван – Зіндранова

4. Валько Михал – Крампна

5. Тирпак Данько – Мисцова

6. Гриненсько Андрий – Тильєва

7. Фриніцько Василь – Святківка

8. Баволяк Василь – Святкова
Вел.

9. Когут Петро – Петруша Воля

IV. Участники фронту – Новий Санч

1. Мадзелян Семан – Білцарева

2. Дроздзяк Михал – Богуша

3. Слезьон Ваньо – Богуша

4. Гавран Михал – Мохначка

5. Сивец Петро – Мохначка

6. Сивец Константин – Мохначка

7. Кочанський Петро
– Мушинка

8. Гамбал Максим і приятелі
– Лося k/Крениці

9. Гнатишак Гнат – Богуша

V. Участники фронту – Горлиці

1. Русиняк Михал – Білянка

2. Гутиряк Іван – Воловець

3. Косовский Андрей – Ізбы

4. Дуда Ярослав – Сквіртне

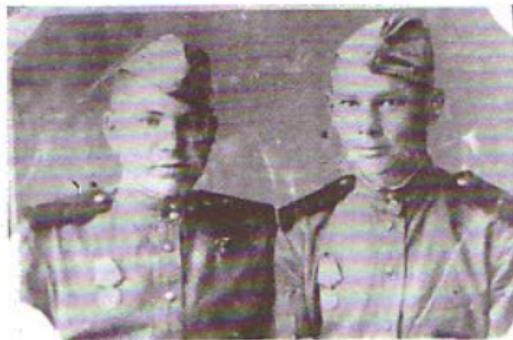
5. Карляк Антоній з
лівої, Бігуняк Дмитро
– Новиця

6. З правої Калакука Петро – Ганчова, з
лівої правдопод. з Маластова

VI. Участники фронту – безіменнны

VII. Участники фронту – і інших армій

POLSKA RZECZPOSPOLITA
LUDOWA

LEGITYMACJA

Nr. 1254-84-12

Nr. 7-90-11 PSZ

WARSHAWA

na 30 stycznia 1990 r.

LEGITYMACJA

Nr. 26563

upoważniające do noszenia

KRZYŻA PAMIĄTKOWEGO
MONTE CASSINO

wydane na podstawie

Dekretu Naczelnego Wodza

L. dz. 3504/Pers. 44

z dnia 28 lipca 1944

UCHWAŁA RADY PAŃSTWA

udostępnionej全社会

Ob. BREJAN

Karol s. Jana

MEDALEM
ZWYCIĘSTWA I WOLNOŚCI
1945 r.

PRZEWODNICZĄCY
RADY PAŃSTWA
Apelsis

Ob. BREJAN

Karol s. Jana

MEDALEM
»ZA UDZIAŁ W WOJNIE
OBRONNEJ 1939«

PRZEWODNICZĄCY
RADY PAŃSTWA
Apelsis

Ob. BREJAN

Karol s. Jana

KRZYŻ CZYNU BOJOWEGO
POLSKICH SIŁ ZBROJNYCH
NA ZACHODZIE

KANCELARIJA PREZYDENTA

Olle

Rozkazem Dnia 5 Kwiecień 1945
Nr. 18 z dnia 22 lutego 1945
został nadany Szwarc
Brejan Karoloni

KRZYŻ PAMIĄTKOWY
MONTE CASSINO

Nr. 26563

W polu dnia 22 lutego 1945

Przykazanie

I. Бреян Кирил

LEGITYMACJA

Nr. 21218

upoważniająca do noszenia
**KRZYŻA PAMIĄTKOWEGO
MONTE CASSINO**

wydana na podstawie

Dekrebu Naczelnego Wodza
L. dz. 3504/Pers. 44
z dnia 26 Lipca 1944

Rozkazem Dtwo 5 K.D.P.
Nr. 18 z dnia 22.II.45.
został nadany kanonier

SPŁINK Wacław

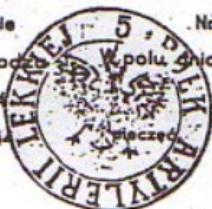
(narcis i żołn)

5.WIL.P.A.I.

**KRZYŻ PAMIĄTKOWY
MONTE CASSINO**

Nr. 21218

w polu nr. 1.III. 1945

[Handwritten signature]

2. Спільник Василь – Лося / Горлиці

3. Кидала Миколай – Зиндранова

4. Пирень Теодор з лівої
– Завадка

VIII. Батальоны Робочы Люд. Войс. Польск. 1948 – 1956 р.

1. Зволінські Ярослав

2. Гоч Теодор

3. Шпитко І.

4. Риствей В.

5. Міхневич В.

6. Кобеляк А.

IX. Ріжни

1. Перед атаком – перегляд зброї

2. Атак на ворога

3. Атак танків
і піхоти

4. По атаку
— за ворогом

5. Жертви атаку

